

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 908(497.431)"18"

Prejeto: 24. 9. 2011

Boris Golec

dr., izr. prof., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Pozabljeni »mali štajerski Valvasor« – polihistorjev potomec Franc vitez Gadolla (1797–1866)

IZVLEČEK

Franc vitez Gadolla (1797, Blagovna pri Šentjurju – 1866, Gradec), zelo dejaven član Historičnega društva za Štajersko, ni nikoli natanko ugotovil, kakšna stopnja sorodstva ga veže s kranjskim polihistorjem Janezom Vajkardom Valvasorjem (1641–1693), dejansko njegovim praprasedom, ki ga je Gadolla spoštljivo imenoval »kranjski Livij«. Toda zase je bil prepričan, da je ljubezen do »domovinske zgodovine« (waterländische Geschichte) podedoval po Valvasorjevem rodu, za katerega je vedel, da je iz njega izšla njegova praprababica. Kot domoznaneec in lokalni zgodovinar je Gadolla na Slovenskem povsem pozabljen, ker svojih del kljub nameram ni objavljaj, njegovi rokopisi pa so obležali v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Ukvarjal se je s širšim celjskim območjem, še posebej z gradovi, genealogijami in topografijami, pri čemer je njegov nedavno odkriti obsežni rokopisni opus še danes uporaben lokalnozgodovinski vir. Viteza Gadollo lahko ne le zaradi njegovega porekla, ampak zlasti glede na zanimanja, preučevane tematike in načrte upravičeno imenujemo »mali štajerski Valvasor« 19. stoletja.

KLJUČNE BESEDE

Gadolla, Valvasor, Blagovna pri Šentjurju, Turn pri Škalah, Dobrna, domoznanstvo, celjsko okrožje, štajersko zgodovinopisje

ABSTRACT

THE FORGOTTEN »LITTLE STYRIAN VALVASOR« – THE POLYMATH'S DESCENDANT FRANZ RITTER VON GADOLLA (1797–1866)

Franz Ritter von Gadolla (1797, Blagovna pri Šentjurju – 1866, Graz), a highly active member of the Historical Society for Styria, never truly established what kind of kinship ties bonded him with Carniola's polymath Johann Weikhard Valvasor (1641–1693), his actual great-great-great-grandfather, whom Gadolla respectfully called »Livius of Carniola.« Nevertheless, of himself, Franz believed that he inherited the love for the »history of his fatherland« (waterländische Geschichte) from the Valvasor family, from which, he knew, his great-great-grandmother descended. Gadolla has been completely forgotten in the Slovenian territory as an authority in local studies and local history, which is mostly due to his failure to publish his works, although he intended to do so, and his manuscripts remained lying in the Styrian Provincial Archive in Graz. He dealt with the broader Celje area, especially castles, genealogies and topographies, whereby his recently discovered comprehensive manuscript opus is still a useful source for local history. The Ritter von Gadolla can, not only because of his descent but especially in light of his interests, subjects of his studies and plans, be rightfully called the »little Styrian Valvasor« of the 19th century.

KEY WORDS

Gadolla, Valvasor, Blagovna pri Šentjurju, Turn pri Škalah, Dobrna, local studies, Celje district, Styrian historiography

Med okoli 250 potomci Janeza Vajkarda Valvasorja, kolikor se jih je zvrstilo do današnjih dni – danes jih na treh celinah živi več kot sto, večinoma v Avstriji –,¹ sta se raziskovanju preteklosti in domoznanstvu z vsem srcem posvetila dva, rojena v razmiku skoraj enega stoletja. Poleg polihistorjevega prapravnika, spodnještajerskega graščaka Franca viteza Gadolle (1797, Blagovna pri Šentjurju – 1866, Gradec), o katerem bo govoril pričujoči prispevek, se je v štajersko deželno zgodovinopisje precej opazneje zapisal graški sodnik dr. Bruno Brandstetter (1893, Gradec – 1994, prav tam), Valvasorjev sedemkrat pravnik iz druge rodbinske veje, ki je za razliko od Gadolle tudi objavljaj; svoj zadnji tipkopijski podpisal pri častitljivih 99-ih letih (!).² Če oba marljiva entuziasta poleg daljnega sorodstva, skupnega kraja smrti in članstva v Historičnem društvu za Štajersko povezuje še kaj, sta to dobra seznanjenost z Valvasorjevim delom in dejstvo, da ni nobeden od njiju poznal svoje sorodstvene zveze s kranjskim polihistorjem. Ugotovitev niti ne prese- neča, če upoštevamo, da je Valvasorjeva najmlajša hči Regina Konstancija, por. pl. Dienersperg (ok. 1690–1755), iz katere je izšlo celotno polihistorjevo današnje potomstvo, ostala celo 20. stoletje kot po čudežu pozabljena.³ Franc Gadolla je sicer vedel, da je bila Regina Konstancija njegova praprababica in da je izviralna iz Valvasorjevega rodu, po katerem je po lastnem mnenju tudi sam podedoval ljubezen do »domovinske zgodovine« (!),⁴ a ni mogel ugotoviti, kateri od Valvasorjev je bil njen oče, in jo je imel v najboljšem primeru za Valvasorjevo vnukinjo.⁵ Bru-

no Brandstetter, ki se ni toliko ukvarjal z rodoslovjem, temveč z gradovi svojih prednikov, je prišel le do soproga Valvasorjeve na Štajerskem omožene vnu- kinje,⁶ ne da bi ugotovil njen kranjski izvor. Pri tem je nadvse zanimivo, da so tako nekateri Gadollovi kot Brandstetterjevi sorodniki natanko poznali ro- doslovno zvezo z Valvasorjem, do njiju, ki ju je zgo- dovina najbolj zanimala, pa to vedenje sorodnikov hote ali nehote ni prišlo.⁷

Kakor koli, tudi če Franc vitez Gadolla ne bi bil potomec kranjskega polihistorja iz 17. stoletja, bi njegovo delo nekega dne verjetno pritegnilo pozor- nost tega ali onega slovenskega zgodovinarja in si zaslužilo vsaj krajšo obravnavo.⁸ Gadollovo ime se drugače kot mnoga druga ne pojavlja samo v pre- gledih o preteklosti gradov, ampak se je zapisalo v našo kulturno zgodovino zaradi njegovega desetletja trajajočega dobrega znanstva z rodbino zdravnikov in skladateljev Ipavcev iz Šentjurja pri Celju. Ne nazadnje poznamo iz prvega dela televizijske nada- ljevanke *Ipavci* (1976) ekrinizirano upodobitev

kardom, je bilo krivo zmotno, z ničimer utemeljeno prepri- čanje o rojstvu Regine Konstancije med letoma 1694 in 1696, ko je bil polihistor že mrtev (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 568, fol. 2–4). Sredi 19. stoletja, vsekakor po smrti matere (1841), je Gadolla svojim sorodnikom Die- nerspergom, verjetno sestrični Kajetani, por. grofici Hoyos, v rodovniku rodbine Dienersperg sporočil, da je bila Regina Konstancija pl. Dienersperg »sorodnica ali morda vnukinja znamenitega Valvasorja«: »... eine Verwandtin oder viel- leicht eine Enkelin des berühmten Valvasors« (StLA, A. Dienersperg, K 1, H 1, Stammbaum meiner seel. Fr. Mutter Barbara von Gadolla geb. Freiin von Dienersperg).

⁶ Brandstetter, *Burgen und Schlösser*, str. 87.

⁷ Čeprav je Gadolla sorodnikom Dienerspergom izročil ro- dovnik svoje matere Barbare, roj. baronice Dienersperg (gl. op. 5), pa od njih ni dobil nepotrebnih povratnih infor- macij o lastnih prednikih. Njegov stric, materin brat Franc Ksaver baron Dienersperg (1773–1846), je namreč v deset- letju do 1840 načrtno zbiral preverjene in overjene rodo- slovne podatke o svojih prednikih, deloma za pisanje svojih »genealoško-biografskih skic« o rodbini Dienersperg in nekaj iz povsem praktičnih potreb, ker se je potegoval za naziv c. kr. komornika. Ohranjeno gradivo pričja, da je na- tanko vedel za Valvasorja kot prednika, kakor tudi za njegov pomen (Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 22–23, 44–45). Dr. Bruno Brandstetter bi prav tako lahko izvedel, da je Valvasorjev potomec, ko bi mu to povedal njegov bratranec dr. Friedrich Weis-Ostborn, ki se je do ugotovitve najverjetneje dokopal sam. Še pred 1. svetovno vojno, ko najbrž še ni vedel za sorodstvo z Valvasorjem, je Weis-Ost- born Brandstetterju »posodil v prepis številne dokumente za rodoslovne raziskave« (Brandstetter, *Burgen und Schlösser*, str. 7), v katerih pa očitno ni bilo Valvasorjevega imena. Weis-Ostbornov vnuk dr. Franz Alfons Mahnert (1958), ki je za sorodstveno vez s kranjskim polihistorjem izvedel kot enajstletnik od svojega deda, meni, da je ded morda pre- sodil, »da Brunu ni treba vedeti vsega« (pismo F. Mahnerta avtorju 15. novembra 2010). 95-letni Bruno Brandstetter je leta 1988 razmnožil tipkopijski o gradovih svojih prednikov (*Burgen und Schlösser*), v katerem veliko citira Valvasorja, vse do smrti v 101. letu starosti pa mu ni nihče sporočil ključ- nega manjkajočega podatka: Valvasor je bil njegov prednik.

⁸ Leta 2006 je v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu naletel na Gadollov rokopis o Blagovni (Hss. 803) Jože Rataj, kus- tos celjskega Pokrajinskega arhiva.

¹ O potomstvu natančno: Golec, Valvasorjevo neznano po- tomstvo.

² O življenju in delu dr. Bruna Brandstetterja W. Neunteufel, Dr. Bruno Brandstetter.

³ Ime Valvasorjeve najmlajše hčerke je leta 1894 objavil J. B. Witting v rodovniku rodbine Valvasor, ki sta ga v 20. stoletju citirala oba Valvasorjeva življenjepisca, P. Radics in B. Reisp, a sta obstoj Regine Konstancije oba kot po čudežu prezrla (Golec, Neznano in presenetljivo, str. 312–313).

⁴ Gadolla pri opisu graščine Ponikva ob omembi Regine Konstancije Dienersperg, roj. baronice Valvasor, pravi: »Daher meine Vorliebe zur vaterländischen Geschichte, denn selbe war eine Uurgroßmutter von mir in gerade auf- steigender Linie« (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 655, fol. 6).

⁵ Čeprav je dobro poznal Valvasorja in ga večkrat citiral, nikakor ni mogel dognati, da je bila Regina Konstancija prav njegova hči, ampak je zapisal, da bo treba njenega očeta šele identificirati iz rodovnika rodbine Valvasorjev v *Slavi voj- vodine Kranjske*: »In der Chronik des Weichart Freiherr v. Valvasor ist die Genealogie dieses Geschlechtes genau ange- führt, der Vater dieser Regina Constanzia muß erhoben werden« (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 911, fol. 5–6). V zgodovinskem prikazu rodbine Valvasor, ki v glavnem temelji na *Slavi*, je svoji predniki pripisal kar deset (!) po- tencialnih očetov iz Valvasorjeve rodbine, med drugim celo vse tri njene odrasle polbrate, za katere ni vedel, da so postali redovniki in da po letih rojstva nikakor ne bi mogli biti njeni očetje. Še najbolj se je pravemu očetu približal pri poli- historjevemu bratu Volfgangu in polbratu Janezu Karlu. Da svoje prednice nikakor ni mogel povezati z Janezom Vaj-

Franca Gadolle in njegovega očeta Johanna.⁹ Za nameček je to tudi edina znana, čeravno nepristna, umetniška upodobitev tega pozabljenega »malega štajerskega Valvasorja«, katerega portreta ali fotografije danes ni mogoče najti. Ni povsem izključeno, da se Gadolla sploh nikoli ni dal ne portretirati ne fotografirati. Poznamo le bežen opis njegove zunanjosti izpod peresa Josipa Vošnjaka, ki se je svojega srečanja z Gadollo, nazadnje graščakom na Turnu pri Škalah, spominjal takole:

»Šoštanjčani so seveda l. 1848 tudi imeli svojo »Nationalgarde« [narodno stražo]. Bilo jih je kakih 30. Za stotnika so izvolili graščaka barona (sic!) Gadollo v Turnu. /.../ Ko se je deputacija na dveh lestvičnih vozovih peljala v Turn, da naznani baronu njegovo izvolitev, smo se tudi študentje spravili na vozove. V Turnu je bilo prav veselo, vino je teklo in to je bila glavna stvar pri »Nationalgarde«. Gadolla, droben možiček, se je zabaval za izkazano mu čast, pa nisem videl, da bi kedaj prišel v Šoštanj, izvrševat svoje poveljništvo.«¹⁰ Kaže, da Vošnjak, ki je Gadollo iz viteza povzdignil v barona, po skoraj šestdesetih letih ni več poznal njegovega osebnega imena, v spominu pa mu je ostala drobna postava in verjetno z njo skladen nastop »možička«, kot ga je videl 14-letnik.

S čim se petdesetletni turnski graščak Franc vitez Gadolla cele dneve ukvarja, je sredi 19. stoletja najbrž vedel le malokdo v Šaleški dolini, če ni bil ravno med posvečenimi redkimi obiskovalci njegovega doma.¹¹ V nasprotnem bi Vošnjak gotovo omenil tudi to zanimivost, kot ni skoparil z besedami pri obravnavanju drugih sodobnikov. Kaj skrivajo grajski zidovi Turna, ki ga je blagovnski vitez kupil leta 1845, potem ko je prodal rodno graščino Blagovna pri Šentjurju, je ostalo okolici prav tako malo znano kakor notranjost Blagovne, »domovanja znanosti« in »bivališča muz«, kot je svoj rodni dom imenoval Gadolla sam.¹² Izročilo o blagovnski gospodi in zunanjšini njenega pri ljudeh občudovanje vzbujajočega doma, zapisano v letih 1956 in 1960, namreč ni prestopilo vhodnih vrat Blagovne.¹³ Kaj vse je imelo domicil v domu Franca viteza Gadolle oziroma že njegovega očeta Johanna, je v spominu zbledelo, tako kot je bilo védenje o tem že svojčas

pridržano le grajskemu osebju in obiskovalcem, v letih 1810–1812 denimo prominentnemu gostu nadvojvodi Janezu (Johannu) Habsburškemu.¹⁴

Potem ko se je družina Gadolla leta 1862 preselila s Turna v Gradec, se je spomin nanjo na Slovenskem skorajda zabrisal. Njeno rodbinsko ime se je še največkrat omenjalo v povezavi s šentjurskimi zdravniki in skladatelji Ipavci. Na Blagovni je namreč v najstniških letih Franca viteza Gadolle, po letu 1811, kot vzgojiteljica odraščajočih otrok službovala vdova Schweighoferjeva z Dunaja, katere hči Katarina se je leta 1814 v bližnjem Šentjurju omožila s tamkajšnjim ranocelnikom Francem Ipavcem.¹⁵ »Čudodelni padar« Ipavec je kmalu postal osebni zdravnik viteza Johanna in po tradiciji naj bi bil njun odnos celo prijateljski.¹⁶ Ni pa potrjeno tesnejše razmerje med družinama, saj bi se »pokroviteljsko prijateljstvo« blagovnske gospode¹⁷ prav gotovo odrazilo v botrovanju Ipavčevim krščencem.¹⁸ Valvasorjeva potomka Barbara pl. Gadolla in njena dva otroka bi težko postali osebni prijatelji Ipavčeve družine, ne le ker niso pripadali istemu stanu, ampak zlasti ob dejstvu, da sta bila vitezova hči in sin skoraj celo generacijo starejša celo od najstarejših Ipavčevih otrok.¹⁹

¹⁴ O tem je nadvojvoda Janez poročal v svojih dnevniških zapiskih iz let 1810–1812 (Schlossar, *Erzherzog Johanns*, str. 26–28, 81, 85, 115–116). Na dnevniške zapiske me je prijazno opozoril pravnuk Franca Gadolle polk. Egon Ehrlich z Dunaja.

¹⁵ Barle, *Ipavci*, str. 12–13; prim. Grdina, *Ipavci*, str. 42–43.

¹⁶ Barle, *Ipavci*, str. 8. – Po Barletu naj bi graščak Gadolla, »star, bolehen gospod«, vzel Ipavca s seboj na Dunaj, ko naj bi bil tja poklican k večtedenskemu zborovanju gosposke zbornice. Zbornica tedaj, v drugem desetletju 19. stoletja v resnici sploh še ni obstajala (prim. datiranje potovanja na Dunaj pred letom 1819 v: Grdina, *Ipavci*, str. 44) in potovanje, ki naj bi Ipavcu z Gadollovo pomočjo prineslo »poseben tečaj iz oftalmologije« pri znamenitem prof. G. J. Beeru, je moralo biti povezano z nekimi drugimi opravki Johanna Gadolle v prestolnici (o tem dogodku gl. J. Barle, *Ipavci*, str. 8–9; Pertl, *Ipavci kot zdravniki*, str. 24–26; prim. Grdina, *Ipavci*, str. 44–46). Gadolla je bil denimo leta 1806 na Dunaju odposlanec Štajerske pri c. kr. dvorni deputaciji za unovčenje in poravnavo (*k. k. Einlösungs- und Tilgungs-Hofdeputation*) (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 803, fol. 24), na Dunaj pa je potrjeno potoval tudi leta 1810 (Schlossar, *Erzherzog Johanns*, str. 30).

¹⁷ Tako so odnosi med družinama Gadolla in Ipavec prikazani v televizijski nadaljevanki Frana Žizka *Ipavci* (1976), 1. del, Franc. – Katarina Ipavec naj bi sicer pogosto hodila na obisk na Blagovno in jemala s seboj najstarejšo hčerko Jeanette, roj. 1817 (ŽU Šentjur pri Celju, Dr. H. Kartin, Župnija Šentjur pri Celju, str. 16).

¹⁸ Ipavčevih osem otrok, rojenih med letoma 1815 in 1831, je imelo za botre tržanske sosede (NŠAM, Matične knjige, Šentjur pri Celju, R 1806–1836, fol. 87, 109, 160, 190, 208, 245, 308, 360). O botrovanjih prim. tudi Grdina, *Ipavci*, str. 52.

¹⁹ Opozoriti kaže na podatek, da je leta 1835, že po smrti Johanna viteza Gadolle, na Blagovni izpričan kot »kontrolor gospostva« (graščinski uslužbenec) neki Luka Ipavec (*Lucas Ipvovitz*), ki je bil tedaj s soprogo na zdravljenju v Rogaški Šlatini (Cvelfar, *Knjiga gostov*, str. 171). Ime Luka v Ipavčevem sorodstvu, kolikor je znano, ni potrjeno.

⁹ Imena očeta Johanna ne slovenim, glede na to, da se je na slovensko ozemlje priselil že kot odrasel in ga ni nihče nikoli imenoval drugače. Osebna imena drugih na Slovenskem živečih ljudi in zgodovinskih osebnosti imajo ustrezno slovensko obliko.

¹⁰ Vošnjak, *Spomini*, str. 29–30.

¹¹ Sin Klemens v svojih spominih piše, da so imeli Gadollovi na Turnu malo obiskov (Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde Gotha, Inv. Nr. 29767, Tagebuch des k. u. k. Rittmeisters Clemens Ritter von Gadolla, Mein Leben; prepis v arhivu avtorja).

¹² StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 23', 24'.

¹³ J. Kartin, *Pomen Ipavcev*, s. p. (str. 3–4); ŽU Šentjur pri Celju, Dr. H. Kartin, Župnija Šentjur pri Celju, str. 15–16 (za prepis kopije iz župnijskega arhiva se iskreno zahvaljujem kolegu Jožetu Rataju).

faktografskih in drugih netočnosti, maloštevilnih citiranih pisanih virov pa očitno ni prebral, ampak se je zatekal k samovoljnim interpretacijam, na trenutke že čez mejo okusnega.²²

Tako je Franc vitez Gadolla opozoril na svoj opus šele poldrugo stoletje po smrti, in sicer prek svojih potomcev. Ker, kot vse kaže, ni nikoli ničesar objavil v strokovni periodiki, ampak kvečjemu v časnikih, in je svoje rokopise zgolj pridno pošiljal graškemu Historičnemu društvu za Štajersko, je njegovo delo »po krivici« obležalo v zbirki rokopisov Štajerskega deželnega arhiva. In ker se je turnski vitez štiri leta pred smrtjo še sam preselil v Gradec, ni ostalo na Slovenskem za njim in njegovim raziskovalnim delom tako rekoč ničesar razen vedno bolj bledega spomina. Ožja strokovna javnost v Avstriji je za Franca prvič izvedela mimogrede na pragu 21. stoletja, ko je njegov pravnik polkovnik Egon Ehrlich (1931) izdal svojo prvo krajšo monografijo o Gadollovem vnuku, svojem mrzlem stricu podpolkovniku Josefu Gadolli (1897, Gradec – 1945, Weimar), pacifistu in protinacistu, ki je ob koncu druge svetovne vojne plačal svoje človekoljubno dejanje z življenjem. Mlada zgodovinarica Christa Schillinger je za Ehrlichovo knjigo o Josefu Gadolli pisala uvodno poglavje o njegovi rodbini in pri tem v Štajerskem deželnem arhivu naletela na opus njegovega deda Franca.²³ Ko se je nekaj let pozneje

(2007) izkazalo, da je Egon Ehrlich Valvasorjev potomec – sam dotlej ni niti slišal za kranjskega polihistorja – je rodbina Gadolla pritegnila pozornost iz tega, povsem drugega razloga. Tako je Valvasorjev prapravnuk Franc vitez Gadolla po ovinkih spregovoril o sebi tudi raziskovalcem slovenske preteklosti, tisti javnosti, ki jo je v svojih rokopisih pravzaprav najprej nagovarjal. Da ni njegov opus še dlje čakal na »odkritje«, sta Francu Gadolli nehote pomagala dva sorodnika, njegov že davno pokojni prapraperad Janez Vajkard Valvasor in prav tako neutrudni pravnik Egon Ehrlich.

Kdo je bil Franc vitez Gadolla?

»Vitez Gadolla«, za katerega je avtor teh besed kot tretješolec izvedel iz nadaljevanke o Ipavcih, prvič predvajane spomladi 1977, njegov nenavadni priimek pa verjetno ozavestil šele ob poznejšem ponovnem predvajanju, ostaja v piščevem spominu do nadaljnjega v podobi igralca Janeza Albrehta. Kakšen je bil ta Vošnjakov »droben možiček« v resnici, si lahko zgolj približno predstavljamo ob primerjanju mladostne podobe njegove matere Barbare – Babette, roj. baronice Dienersperg, in fotografij njegovih šestih otrok. Kot rečeno, ni znana Frančeva avtentična podoba, njegovi otroci pa so bili, drugače kot njihova mati Kajetana, po večini svetlejših las in svetlooki, tako kot njihova babica Barbara.²⁴ Cezura v družinskem arhivu, nastala v desetletjih po njegovi smrti, je samo še dodatno pripeljala k pozabi, kdo, kaj in kakšen je bil gospod z Blagovne pri Šentjurju, pozneje s Turna pri Škalah, ki se je nekaj let pred smrtjo skupaj z družino preselil v Gradec.

Zibelka mu je tekla v gosposki hiši, v graščini Blagovna, od koder je njegov oče Johann vitez Gadolla (1757–1832) upravljal svoji dve združeni zemljiški gospostvi Blagovna in Anderburg skupaj z obsežnim deželskim sodiščem. Franc je bil Johannov drugi in zadnji otrok iz njegovega drugega zakona z Valvasorjevo prapravnukinjo Barbaro – Babette, rojeno baronico Dienersperg (1772–1841). Na svet je prišel 26. junija 1797, komaj leto in 12 dni za sestro Viljemino (Jožefo Viljemino Barbaro), rojeno 14. junija 1796. Njegova krstna botra sta bila

²² Netočna sta denimo oba datuma in letnici rojstva zakoncev Johanna in Barbare Gadolla, pa tudi glede Gadollovega viteškega stanu, ki bi ga bilo mogoče zelo hitro preveriti, se je Grdina zatekel k ugibanju: »Poraja se občutek, da je mož viteški naslov pravzaprav uzurpiral« (Grdina, *Ipavci*, str. 34). Dejstvo, da se leta 1799, ko je bilo Johannu Gadolli 42 let, pojavlja na Blagovni zakupnik gospostva Resnik, »bi pričalo o tem,« – tako Grdina (prav tam, str. 42) – »da je bil mož v resnici bolan in nesposoben za polnokrvnega fevdalca, ki neusmiljeno izžema svoje podložnike«. Podatek, da je 18 let pred smrtjo, pri 56-ih (v resnici 57-ih), napisal svojo prvo znano oporoko, pa Grdina že kar cinično razlaga kot: »Gadolla je očitno kar naprej umiral, pokopati pa dolgo ni bilo ničesar« (prav tam). Ko bi prebral ali znal prebrati samo prvi stavek oporoke, ki jo v opombi citira, si česa takega ne bi mogel privoščiti. Gadolla govori namreč zgolj o možnosti nenadne smrti, kar je pri njegovih letih nekaj povsem normalnega: »Da es sich ohngeacht meiner anscheinenden Gesundheit nur zu leicht fügen dürfte, daß ich jählings mit Todt abgehen /.../ könnte /.../« (ZAC, ZAC/ 0495, Krajevno sodišče gosposčine Blagovna, šk. 2, Gadolla, 1. 3. 1814). Brez racionalne podlage je Grdinova trditev, da se je grad Turn pri Škalah zdel Francu Gadolli »v vsakem primeru imenitnejši in se je zato preselil tja« (prav tam, str. 85). Markantna Blagovna pri Šentjurju, mimo katerega je že dve leti po Gadolli prodaji Blagovne (1846) prisopihal vlak in ki je ležala tik od deželni cesti proti Hrvaški, bi v resnici še naprej ostala Gadollova, ko bi to le bilo mogoče.

²³ Schillinger, *Die Familie Gadolla*. – Egon Ehrlich je Christo Schillinger v drugi polovici 90-ih po naključju spoznal v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Ko sem ga januarja 2007 identificiral kot prvega Valvasorjevega živečega potomca in mi je kmalu zatem poslal svojo knjigo o Josefu Gadolli, se je izkazalo, da mu je uvodno poglavje napisala moja dobra znanca, ki jo poznam od leta 1993.

²⁴ Gl. družinsko fotografijo pri koncu prispevka, last Mirjam Gadolla z Dunaja. Frančeve upodobitve ne poznajo niti tisti potomci, do katerih je prišla glavnina drobnih predmetov rodbine Dienersperg–Gadolla (po informacijah pravnuke Ansfrieda Rottenmannerja (1922) iz Gratweina pri Gradcu, pravnukove žene Mirjam Gadolla (1930) z Dunaja in pravnuke Egona Ehrlicha (1931) z Dunaja). V zbirki fotografij Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu je samo fotografija njegovega srednjega sina Franca Gadolle ml. (StLA, Leopold Bude Sammlung, No. 5747), umrlega brez živečih potomcev, v zbirki fotografij in grafik deželnega muzeja »Joanneum« pa ni najti nobene upodobitve katerega od članov Gadollove družine (dopis avtorju 11. 7. 2011).

stara starša po materi, Avguštin in Jožefa barona Dienersperga, pri krstu v šentjurski župnijski cerkvi sv. Jurija so mu dali štiri imena – Franc Ksaver Janez Friderik,²⁵ vse življenje pa se je podpisoval le kot Franc. Narodil se je v okolje, ki je bilo več kot ugodno za izoblikovanje gosposkega izobraženca, saj je bil oče Johann doktor obojega prava, vsestransko razgledan in vnet ljubiteljski naravoslovec. Čeprav je ležala Blagovna daleč od očetovega rodnega Gradca, vendarle ni bila v kakšnem zakotju, ampak tik ob deželni cesti od Celja proti Hrvaški ter nedaleč od glavne prometnice proti Gradcu. Ravno ko je Franc dorasel za gimnazijo, pa so leta 1808 odprli takšno hišo učenosti v bližnjem okrožnem glavnem mestu Celju.²⁶

Socialno zaledje njegovih staršev je bilo sicer različno. Oče Johann se je rodil v graški meščanski družini, mati Barbara baronica Dienersperg pa na Dobrni v družini lastnika tamkajšnjega gospodstva in tedaj še skromnega zdravilišča. Johann Gadolla je prišel na svet 11. januarja 1757 v družini trgovca, priseljenega v Gradec iz kantona Graubünden v Švici, in domačinke iz trgovske družine.²⁷ V rodnem mestu je pri desetih letih, leta 1767, začel obiskovati pripravnico jezuitske gimnazije,²⁸ študij obojega prava pa končal na univerzi v Innsbrucku.²⁹ Pri 26-ih je bil mladi doktor že toliko petičen, da si je 1. oktobra 1783 lahko za 180.000 goldinarjev kupil spodnještajerski gospodvi Blagovna in Anderburg.³⁰ Kot novopečeni zemljiški gospod in z nekaj letnimi izkušnjami deželnoknežjega odvetnika na Štajerskem je naslednje leto zaprosil cesarja Jožefa II. za povzdignitev v viteški stan. Dvorna komora mu je bila najprej pripravljena priznati samo naziv pl. (Edler von), a mu je najnižjo plemiško stopnjo po vnovični prošnji vendarle uspelo preskočiti in tako se je 1. septembra 1784 rodil rod vitezov (Ritter von) Gadolla.³¹ Naslednje leto, 2. maja 1785, si je vitez Johann priskrbel še štajersko deželanstvo, torej članstvo v deželnih stanovih in s tem sedež v deželnem zboru.³² Isto leto je izpričan kot

vajenec graške prostozidarske lože in naslednje leto 1786 kot mojster.³³ Pred poroko z Valvasorjevo prapravnukinjo devet let pozneje je imel blagovnski plemeniteni gospod za seboj že en zakon brez preživelih otrok. Soproga Marija Ana, rojena Harb, s katero se je oženil neznano kje,³⁴ mu je v Celju rodila sina in kmalu za otrokom tudi sama umrla.³⁵ Štiri leta po ženini smrti je Johann 16. novembra 1795 peljal pred oltar domače kapele na Blagovni Valvasorjevo potomko Barbaro baronico Dienersperg, najstarejšo hčerko dobrnskih graščakov. Za njuno zvezo je imel prejkone zasluge Barbarin stric Franc Serafik baron Dienersperg, graščak na Ponikvi, ki je šel ženinu za poročno pričó, nekoliko nenavadna, v nasprotju z običajem, pa je bila izbira kraja poroke – ženinova, in ne nevestina župnija.³⁶

23-letna nevesta Barbara, 15 let mlajša od Gadolle, je bila po plemiški lestvici za stopnjo nad petičnim graškim doktorjem, a hkrati šele prva iz rodbine Dienersperg, ki je baronski naslov prinesla že na svet. Njen oče Avguštin (1742–1814) z graščine Ponikva pri Šentjurju je bil namreč skupaj s svojimi osmimi brati in stricem Donatom Alojzom, graščakom na Taboru pri Vojniku, pobaronjen šele leta 1766, štiri leta preden je od stričeve žene Marije Terezije kupil Dobrno in skupaj z njo tako rekoč tudi nevesto, domačo hčerko Jožefo pl. Brandenau Mühlhoffen, nečakinjo taiste stričeve žene.³⁷ Njuna drugorojenka Barbara, za svojo okolico Babette, je 23. marca 1772 zadnja od Dienerspergovih otrok zagledala luč sveta v starem dobrnskem gradu Schlangenburg. Neke velikonočne nedelje, najverjetneje še isto leto 1772 (19. aprila), se je namreč grad začel na lepem podirati in družina si je morala naglo poiskati novo zasilno bivališče, preden je v dolini pod Schlangenburgom zrastle nova dobrnska graščina. Od dramatičnih opisov nenadnega rušenja gradu je najprepričljivejši in najverodostojnejši prav

25 NŠAM, Matične knjige, Šentjur pri Celju, R 1785–1805, fol. 146 in 160.

26 Cvelfar, Latinska šola (1808–1848), str. 7.

27 Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 1–2. – O Johannovem rojstvu: DAG, Altmatriken, Graz-Hl. Blut, Taufbuch 1755–1761, pag. 117. – Oče Wilhelm (Guglielmo) Gadolla je prišel na Štajersko leta 1740 in se dve leti zatem oženil s Terezijo Lux (Luchs), hčerko graškega trgovca (Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 1).

28 UBG, Ms. 58–1, Universitätsmatriken, Band I 1586–1771, pag. 299.

29 Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 2; prim. Košir, Prostožidarstvo, str. 57.

30 StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 3, fol. 818; 7. Kaufsquatern, B 11; prim. Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 2.

31 ÖStA, AVAFHKA, Adelsakten, Johann Gadolla 1784. – O plemenitenju prim. Frank, *Standeserhebungen* 2, str. 61; Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 2.

32 Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 2.

33 Košir, Prostožidarstvo, str. 57.

34 Zakonca Gadolla se nista poročila ne v Celju ne v Šentjurju oziroma na Blagovni (NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, Ind P 1694–1845; Šentjur pri Celju, P 1785–1835). Prav tako ne pozna njune poroke pregled podatkov o plemstvu v graških matičnih knjigah (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*). Lahko bi se sicer poročila še pred Gadollovim plemenitenjem (1784), nato pa do leta 1790 ostala brez otrok. V graški mestni župniji, kjer je bil Gadolla krščen, poroka ni dokumentirana (DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Trauungsbuch 1782–1791).

35 Gadolli se je v zakonu z Marijo Ano, roj. Harb, 10. maja 1790 v Celju rodil sin Friderik Viljem, ki je prav tam umrl še isto leto 31. julija, žena pa kmalu za otrokom, 14. marca 1791, stara 28 let (NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, R 1784–1794, fol. 84; M 1784–1807, pag. 66, 75). Hiša, v kateri so Gadolli živeli, ni bila njihova. Po Frančevih besedah niso v Celju posedovali nobene hiše (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 282, fol. 25'). Prim. tudi J. Orožen, *Posestna in gradbena*.

36 NŠAM, Matične knjige, Šentjur pri Celju, P 1785–1835, fol. 36.

37 Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 21, 24.

tisti, ki nam ga je dal približno osemdeset let pozneje Barbarin sin Franc vitez Gadolla.³⁸ Barbara – Babette je tako s sestro in tremi brati odraščala v novi graščini in odšla leta 1795 prva od doma, za »blagovnsko gospo« k 38-letnemu, po letih »viteštva« sicer še mlademu vitezu Johannu Gadolli.

Kot že rečeno, sta se zakoncema Gadolla rodila samo dva otroka, Viljemina in Franc, ki sta oba odrastla. Dejstvo, da sta se poročila šele po očetovi in kmalu po materini smrti, stara že 47 let, daje misliti, da medčloveški odnosi v Gadollovem domu niso bili tako idilični, kot se zdijo iz dnevniških zapisov nadvojvode Janeza, ki jih bomo spoznali v nadaljevanju. Glede na to, da poznamo avtoritativnost in posesivnost Barbarinega očeta Avguščina barona Dienersperga do dveh njegovih sinov, lahko sklepamo, da se je nekaj očetovih lastnosti skoraj zagotovo držalo tudi Barbare.³⁹ O njeni osebnosti je sicer znanega komaj kaj, a je pomenljivo, da so Barbarine posebne navade, o katerih bo še tekla beseda, dolgo živele v spominu Šentjurčanov in deloma preživele celo v 21. stoletje.

Gadollova mati Barbara – Babette, roj. baronica Dienersperg (1772–1841) (neznani avtor, last Mirjam Gadolla, Dunaj).

Vsekakor moramo omeniti, da je v deških letih Franca Gadolle služboval na Blagovni kot uradnik in vzgojitelj štajersko-koroški pesnik Johann Georg Fellingner (1781–1816), preden se je leta 1808 kot vnet domoljub pridružil brambovcem.⁴⁰ Koliko je ta zanimiva in nesrečna osebnost vplivala na duhovni razvoj »malega viteza« Franca, ki je tedaj komaj postajal goden za vpis na (nižjo) gimnazijo, je vprašanje brez odgovora, prepuščeno zgolj ugibanjem in domišljiji. V delih o Fellingnerju je Blagovna našla trdno mesto,⁴¹ Johann Gadolla pa je v literaturi omenjen kot pesnikov mecen.⁴²

O utripu na Blagovni je največ znanega iz dnevniških zapisov nadvojvode Janeza iz let 1810–1812. V času, ko se je tri leta zapored mudil v Rogiški Slatini, najdemo v njih o Gadollovi družini same pohvalne besede, med drugim najzgodnejše, čeravno zelo skromne omembe »muzejsko-raziskovalne« notranjosti domovanja učenega viteza – očeta Johanna. Ker so nadvojvodova pričevanja o Blagovni in Gadollah zelo nazorna in iz poznejšega časa nimajo primere, si jih oglejmo natančneje.

Med svojim prvim obiskom na Blagovni 27. junija 1810 je »nekonvencionalni Habsburžan« nadvojvoda Janez, brat cesarja Franca I., poleg nadvse izčrpnega opisa okolice »tega sicer starega, a dobro zgrajenega in udobnega gradu«,⁴³ zapisal naslednje

⁴⁰ Gugitz, Fellingner (Ps. Gustav), str. 73–74; Scholz, Johann Georg Fellingner (http://lithes.uni-graz.at/handbuch/fellinger_johann_georg.html, dec. 2011). I. Grdina, ki omenja Fellingnerja le kot blagovnskega uradnika, in ne tudi kot vzgojitelja pri družini Gadolla, posebej poudarja njegovo poznejšo kulturno dejavnost v smislu nemško-slovenskega zблиževanja in sodelovanja (Grdina, *Ipavci*, str. 35).

⁴¹ Gadollova graščina Blagovna je deloma prizorišče novele Franca Tiefenbacherja (1826–1898) *Ein Sängerbeld*, ki je leta 1877 kot feljton izhajala tudi v *Cillier Zeitung* (II/Nr. 56–75).

⁴² Tako ga leta 1865 pri obravnavi njegove numizmatične dejavnosti naslavlja F. Pichler: »der Mäcen des vaterländischen Dichters J. G. Fellingner« (Pichler, *Repertorium*, str. 76).

⁴³ Schlossar, *Erzherzog Johanns*, str. 26–28: »Blagovna leži nekoliko vzvišeno, z razgledom na okolico proti Celju, do koder je tri četrte ure vožnje. Grad je sicer star, a dobro zgrajen in udoben. Na zahodni strani je lep vrt, na vzhodni pa nove zgradbe, ki po smiselnosti in lepoti presegajo vse, kar sem doslej videl na spodnjem Štajerskem. Desno od vhoda na dvorišče stoji kašča, pod njo lepe kleti, v pritličju teptan vsipalni pod za težke pridelke, v prvem nadstropju zmozničen (zvezan z zmoznikom) za poletne pridelke, končno lepa podstreha, vse pa pokriva lahko ostrešje. Ker znaša širina več kot 6 sežnjev (nad 11,2 metra), podpira oboke in zmoznične tramove vrsta stebrov. Sama streha je brez opore in ima samo v kotih poševne stebre. Desno od dvoriščnega vhoda je prav taka stavba, ima klet, v pritličju je na sprednji strani na sredi dvignjen pod za mlatenje, tako da lahko z njega zlahka natovarjajo, na obeh straneh stojijo skednji za slamo in žito. Na sprednji strani je lep obokan hlev, sredi hodnik, na obeh straneh živina in potem še potreben prostor za prehod, desno so voli – videl sem jih šest – in mlada živina, levo krave, vse lepe deželne pasme, na koncu povsod obračalo za seno, zgoraj je po celem pod za seno. Na sredi je gnojišče in na koncu pokrit odtok za gnojnico. Prav tako je zidana ena stena svinjakov. Uradniško osebe ima zasej prav tako lepo hišo. Okoli stavb ležijo njive in travniki v izmeri okoli

³⁸ Prav tam, str. 28.

³⁹ Prav tam, str. 41.

besede:

»Gospodstvo pripada gospodu Gadolli, pametnemu, razgledanemu možu, do vseh gostoljubnemu; ima lepo knjižnico in nekaj čednih zbirk, svojo okolico pozna izvrstno. Dan sem preživel izjemno dobre volje, okrožni glavvar iz Celja baron Juritsch je prišel tja s svojo ženo in svakinjo, družbo pa so zaokroževali še lastnik, njegova žena in hči. Šli smo na sprehod, jedli na prostem, nobenega sledu o vsej tisti dunajski prisiljenosti. Zvečer je bil vrt razsvetljen in jedli smo v vrtni hiši ob spremljavi glasbe, veliko lepšo pa je izvalila čudovita nevihta, ta je ponehala po močnem naliivu, ki je ugasnil svetilke. Zatem smo šli vsi spat.«⁴⁴ Naslednje jutro se je nadvojvoda še o marsičem pomenil z gospodarjem Gadollo, se »prisrčno poslovil« in vrnil v Rogaško Slatino.⁴⁵ Tam se je nato spominjal pogovora na Blagovni, kjer mu je Gadolla pripovedoval, kako zelo se njegova žena veseli Dunaja, nadvojvoda pa je na presenečenje zbrane družbe povedal, da Dunaj ni njegov najljubši kraj in zakaj tako misli. Prednost je dajal življenju v provincialnih mestih in na deželi, kar so mu pritrdili Gadolla, Juritsch in »kar je še bilo dobrih Štajercev.« Naslednji dan se je Johann vitez Gadolla oglasil pri nadvojvodi v Rogaški Slatini, se dal podučiti, kaj je na Dunaju vredno videti, prevzel nadvojvodova pisma, namenjena v prestolnico, in še isto noč odpotoval v cesarsko mesto.⁴⁶ Ko je Johann Gadolla naslednje leto, 18. junija 1811, v Rogaški Slatini obiskal nadvojvodo, je ta v svoj dnevnik zapisal: »Gadolla z Blagovne me je obiskal, to je zelo dobro razmišljajoč izobražen mož.« Nadvojvoda mu je nekaj dni zatem, 23. in 24. junija, vrnil obisk na Blagovni in ga ovekovečil z besedami: »Zgodaj se kopal, pil, bil pri maši, zajtrkoval, z družbo odpeljal na Blagovno h Gadolli, popoldne sprehod, zvečer so prišli deželni glavvar Bissingen in častniki. 24. junija. Zjutraj klepetal, šel na sprehod in kosil, nato sem se zvečer odpeljal v Rogatec [Rogaško Slatino], kjer sta bila razsvetljava in prijetno praznovanje. Pri Gadolli. To so tako dobri ljudje. Kako dobro mi dene povsod, ko

sem tu na Štajerskem sprejet tako dobro in zvestih src in brez strahu in veliko zadržanosti; tudi oni vedo, da jih imam rad.«⁴⁷ Preteklih štirih dni se je nadvojvoda tri dni zatem spominjal kot nepozabnih. »Družbo smo sestavljali jaz, Bley, Ziernfeld, okrožni glavvar Marenzi, podpulkovnik pri lovskih enotah Gölldin, Gadolla in njegova gospa z Blagovne, Jakomini, Negro in dekan. Dobri ljudje, meni vseh deset ravno pravšnjih, sami Nemci.«⁴⁸ Zakonca Gadolla, ki ju je nadvojvoda Janez v Rogaški Slatini štel v svojo »ožjo« družbo, »samih dobrih, odkritosrčnih in veselih ljudi«, sta habsburškega princa gostila spet naslednji dan, 2. julija popoldne, vendar ni tokrat nič teklo po načrtu.⁴⁹ A očitno ni prišlo do kakšne zamere, saj se je nadvojvoda z zakoncema Gadolla dva dni zatem peljal v Žiče, se tam od njiju ločil in nato zbrano družbo presenetil s svojo naglo vrnitvijo in nenadnim prihodom v župnišče v Novi Cerkvi, kjer je razigrana družba do štirih zjutraj plesala »obersteirisch«.⁵⁰ Tudi naslednje leto 1812 je Habsburžan Janez počastil zakonca Gadolla s svojim obiskom na Blagovni, kjer je prenočil. Pot ga je tja zanesla iz Celja, pri opisu katerega je omenil tudi tamkajšnjo Gadollovo hišo,⁵¹ kar je sicer pomota.⁵² Po poznem vstajanju in jutranji maši v Celju pravi v dnevniku za 26. julij takole: »Nato na Blagovno, uro stran skozi Teharje. Blagovno sem opisal že prej. Tu smo jedli, klepetali, kegljali, se sprehajali po živalskem vrtu, večerjali v gozdčku, ki je bil zelo lepo razsvetljen. Sledil je pogovor in spat sem šel pozno. 27. julija. Pozno vstal, zajtrkoval in odpotoval. Poslovil sem se od dobrega hišnega gospodarja in se skozi Frankolovo odpeljal v Novo Cerkev.«⁵³

Janez Habsburški je bil torej pri Gadollovih po dveh letih obiskov že povsem domač. Ali se je še kdaj srečal z zakoncema Johannom in Barbaro, za zdaj ni znano, kakor tudi ne, ali je pozneje občeval z njunim za znanost in domoznanstvo zavzetim sinom Francem. Vitez Franc, ki je v letih nastajanja nadvojvodovih dnevniških zapiskov 1810–1812 štel 13 do 15 let, v zapiskih vedrega Habsburžana ni omenjen. Tridesetletnega nadvojvode taki mladeniči niso posebej zanimali, medtem ko je očitno vrgel oko na njihove sestre. Tako je ob prvem obisku na

80 oralov (45 hektarov), dlje stran nekaj velikih ribnikov in majhen živalski vrt, gozdovi. Posevek je [gospodar] razdelil na tri polja, in sicer: težki pridelki, letni pridelki, detelja. Pri hiši je en postavljen kozolec in en premičen za sušenje detelje, katere letino običajno prodajo, ker daje presežek. Videl sem fižol z rumeno peso, koruzo z deteljo. Ribniki so deloma izpraznjeni, uporabljani za travnike, deloma za poljščine, eno leto v taki rabi, nato jih spet napolnijo. Tla so ilovnata. Na majhni vzpetini nedaleč od gradu je čeden park z lepimi gredami (Partien), spodaj travniki. Obiskal sem cerkev sv. Rozalije, od koder je čudovit razgled, videti je moč celotno Savinjsko z gradovi, pogorja od Donacke gore do Solčarve in gorsko verigo južno proti Kranjski. Ta je nenavadna, ker jo sestavlja vrsta kegljastih konic. Nedaleč od gradu je nahajališče prsti za izdelovanje mila (Seifenerde), četrť ure od tod v glini pirit z žilami svinca. Tu lomijo brečo, sicer pa je hribovje iz gline in apnenca.«

44 Prav tam, str. 28.

45 Prav tam, str. 29.

46 Prav tam, str. 30.

47 Prav tam, str. 81.

48 Prav tam, str. 82.

49 Prav tam, str. 85: »Popoldne sem se odpravil na Blagovno. Škoda, da tu ni šlo nič po načrtu, kar se zgodi, toda vse je posledica tega, če se posamezniki izolirajo in odstranijo druge.«

50 Prav tam, str. 86–89. – Po odhodu častnikov in še nekaterih obiskovalcev je družba skupaj z nadvojvodo štela 17 oseb, med temi zakonca Gadolla in Resingen (nadvojvoda pomočnik pravi Resinger). Gospa Gadollova se je vrtela z Bleyem, gospa Resingenova, njena sestra Terezija, por. pl. Resingen, pa z Göldlingom (str. 89).

51 Prav tam, str. 115.

52 Gl. op. 35.

53 Schlossar, *Erzherzog Johanns*, str. 116.

Blagovni brez navedbe imena omenil Frančevo leto dni starejšo 14-letno sestro Viljemino,⁵⁴ leto pozneje pa v zvezi z zabavo v Novi Cerkvi svojo plesalko gospodično Negrovo.⁵⁵

Franc je bil v tem času še golobradi celjski gimnazijec. Na gimnazijo se je vpisal drugo leto njenega obstoja, o njegovem šolanju pa ni mogoče ugotoviti ničesar določnega razen vpisa v matrikulo leta 1809, ko mu je bilo 12 let in je sedel v 1. gramatikalnem razredu.⁵⁶ Glede na njegovo poznejšo življenjsko pot ne bi smelo biti dvoma, da so ga že takrat zanimale »starine«. Ko je njegov oče Johann 1. marca 1814 sestavil svojo prvo oporoko, je tedaj še ne 17-letnemu Francu poleg dveh tretjin svojega premoženja zapustil knjižnico ter zbirke orožja, kamnin in novcev.⁵⁷ Tudi ko je devet let zatem, 10. julija 1823, med bivanjem na Dunaju spremenil oporoko in razdelil svoje imetje na tri enake dele, med ženo in oba otroka, je svoje zbirke v celoti namenil Francu.⁵⁸ Glede na to, da je bil ta njegov edinec, je taka odločitev razumljiva. V drugih primerih oporočnemu dediču sicer ne bi mogli pripisovati enakih ali podobnih zanimanj kot piscu oporoče, tu pa so bila nagnjenja očeta in sina nesporno podobna.

Vprašanje, ali je Franc po gimnaziji nadaljeval šolanje, bi ostalo odprto, ko ne bi svoje akademske poti bežno omenil sam. Ne preseneča, da pogrešamo njegovo ime v graških in dunajskih univerzitetnih matrikah,⁵⁹ čeprav neomemba v njih ni vedno zanesljiv dokaz, da iskana oseba tam res ni nikoli študirala.⁶⁰ Kot je izpričal v svojem najzgodnejšem ohranjenem domoznanskem spisu, je končal pravni študij na Dunaju, vendar ne na univerzi, temveč na terezijanski viteški akademiji (*K. k. theresianische Ritterakademie*),⁶¹ izobraževalni ustanovi za plemiške sinove.⁶² Oče Johann, ki je sam še kot neplemič študiral na innsbruški univerzi, je hotel svojega edinca očitno tudi s tem postaviti ob bok žlahtnim, ne torej katerim koli izobražencem. Franc

tako drugače kot oče sicer ni dosegel doktorskega naslova, a tega kot vitez in deželan niti ni potreboval. V nadaljevanju istega rokopisa pravi, da je nato služboval kot konceptni praktikant pri okrožnem uradu v Celju, in sicer do leta 1830,⁶³ v drugem, poznejšem spisu, pa dodaja, da je iz uradniške službe izstopil kot nadštevilni okrožni komisar.⁶⁴ Za zadnjo trditev ni opore ne v šematizmih ne v gradivu okrožnega urada. Vse kaže, da se je vitez Franc za kakšno leto ali celo dve uštel tudi pri letnici zaključka svoje uradniške kariere. Mesto praktikanta je nastopil 7. aprila 1821,⁶⁵ v štajerskih šematizmih pa ga v tej službi zadnjič najdemo leta 1831.⁶⁶ Kot koncipist je sicer naveden še poleti 1832 v knjigi gostov zdravilišča Rogaška Slatina, kjer se je 28. in 29. julija mudil na oddihu s sestro in neimenovano družabnico.⁶⁷ Nasprotno pa ga deželni šematizmi za tisto in vsa naslednja leta ne poznajo več.⁶⁸ Da je po ne ravno uspešni uradniški karieri ostal doma, pričajo posredno, a dovolj jasno nadaljnji vpisi njegovega imena med gosti zdravilišča Rogaška Slatina. 28. julija 1833 je naveden »le« še kot imetnik Blagovne z oznako »gospod pl. Gadolla«, pozneje tudi »gospod vitez Gadolla«.⁶⁹ Drugega takega gospoda na Blagovni ni bilo, odkar je 14. decembra 1832 umrl njegov oče Johann, in sicer doma na Blagovni še kot »polnokrvni« graščak zaradi nenadne kapi, star skoraj 76 let.⁷⁰ Franc je zapustil uradniško službo bodisi kmalu po očetovi smrti bodisi že malo pred tem. Zdi se, da mesto koncipista ni bilo ravno njegova velika želja, ki bi ga tudi zadovoljevala. Za uradniško delo namreč ni mogel kazati posebne vneme, ko pa je kljub dobremu imenu in vplivnemu sorodstvu ostal celo desetletje samo konceptni praktikant, torej začetnik. Sredi tridesetih let je bil nesporno le zasebnik, v nobeni uradniški službi, o čemer priča tudi navedba v genealoško-biografskem orisu njegovega strica Franca Ksaverja barona Dienersperga iz leta 1835, ki pravi, da Franc in njegova sestra Viljemina »skupaj z materjo gospodarita in živita na Blagovni«.⁷¹

54 Prav tam, str. 29.

55 Prav tam, str. 89.

56 ZAC, ZAC/0845, I. gimnazija v Celju, šk. 1, Matrikula 1809–1851, s. p.

57 ZAC, ZAC/0495, Krajevno sodišče gosposčine Blagovna, šk. 2, Gadolla, 1. 3. 1814.

58 Prav tam, 10. 7. 1823.

59 Prim. UBG, Ms. 58–1, Universitätsmatriken, Band I (1586–1771). – Za podatek o neomembi Franca Gadolle v dunajskih matrikah se iskreno zahvaljujem dr. Alojzu Cindriču.

60 V matriki denimo ni imena Gadollovega strica Franca Ksaverja barona Dienersperga, ki je v Gradcu končal gimnazijo in leta 1794 študij prava na liceju (Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 30).

61 StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 803, fol. 24.

62 Viteške akademije (*Ritterakademien*, tudi *Ritter-Schulen* in *Ritterkollegien*) so bile v zgodnjem novem veku izobraževalne ustanove za sinove plemiških družin. V nemško govorečem prostoru so nastale po zahodnoevropskih zgledih; na Dunaju jih je bilo celo več, prva od leta 1682. <http://de.wikipedia.org/wiki/Ritterakademie> (Google, 27. 6. 2011).

63 StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 803, fol. 24.

64 Prav tam, Hss. 911, fol. 2.

65 ZAC, ZAC/0005, Okrožni urad Celje, šk. 72, 72/496.

66 *Schematismus für Steyermark und Kaernten auf das Jahr 1823*, str. 164; 1826, str. 112; *Schematismus des Herzogtums Steyermark auf das Jahr 1827*, str. 118; 1828, str. 62; 1829, str. 65; 1830, II. Abteilung, str. 22; 1831, II. Abteilung, str. 21. Prim. Žizek, Upravni razvoj, str. 39–42.

67 Cvelfar, *Knjiga gostov*, str. 140.

68 Za obdobje 1832–1845 so bili poleg deželnih šematizmov pregledani tudi vsi državni (*K. k. Hof- und Staatschematismus des österreichischen Kaiserthums*).

69 Cvelfar, *Knjiga gostov*, str. 152, 178, 188, 200.

70 NŠAM, Maticne knjige, Šentjur pri Celju, M 1785–1836, fol. 467. – Mrliška matica mu daje sicer le 73 let. Podatek o Gadolovi nenadni smrti za srčno kapjo, in sicer ob 9. uri ponoči, navaja tudi njegov svak Franc Ksaver baron Dienersperg v spominih, napisanih tri leta pozneje (Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 25).

71 Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 25.

V skladu z oporoko očeta Johanna, napisano devet let pred smrtjo, leta 1823, so si premoženje prvega viteza Gadolle razdelili na tri enake dele Franc, Viljemina in vdova Barbara – Babette,⁷² vendar z dvema pridržkoma: vdova je obdržala vse, kar ji je pripadalo po poročni pogodbi, Francu pa je oče zapustil knjižnico ter zbirki kamnin in novcev.⁷³ Po prvi oporoki, napisani leta 1814, bi bil Franc v prednosti, saj bi mu pripadli dve tretjini celotnega očetovega premoženja, Viljemini tretjina in ženi Barbari le delež, ki ga je prinesla v zakon, vdovščina ter skrbništvo nad tedaj še mladoletnima otrokoma, dokler ne dosežeta polnoletnosti.⁷⁴ Kaj je vitez Johann mislil s »spremenjenimi razmerami«, zaradi katerih je na daljnem Dunaju po devetih letih spremenil oporoko, je natanko vedel le sam. Izrecno je navedel samo medtem doseženo polnoletnost svojih dveh otrok, druge nastale spremembe pa so se zagotovo nanašale tudi na pred tem ugasli rudnik, za katerega je v prejšnji oporoki izrazil upanje, da bo »prinašal blagoslov«. ⁷⁵ Po Gadolovi zadnji volji iz leta 1814 bi, upoštevaje cenitev rudnika, sin Franc v celoti prevzel gospodstvo in rudnik, za Viljeminin tretjinski delež očetove zapuščine pa bi zadoščalo drugo premoženje, pri čemer bi moral Franc izplačati sestri šestino vrednosti rudnika. Do leta 1823 so se vrednostna razmerja v celotnem Gadolovem imetju spremenila, deloma tudi zaradi neuspeha rudniškega obrata, kar pa še ne pojasnjuje, zakaj so bili zdaj dediči nenadoma trije, tudi žena, in to z enakimi deleži. Oče je Franca morda videl v uspešni uradniški karieri in pričakoval, da mu bo ta omogočala solidno preživetje ob manjši dediščini, ali pa mu je kaj zameril in ga je zato namenoma prikrajšal, čeprav ga v drugi oporoki še vedno imenuje glavni dedič.

Kakor koli, po očetovi in soprogovi smrti so na Blagovni kot tretjinski lastniki zagospodarili Franc

in Viljemina, oba tedaj sredi tridesetih let, in 60-letna Barbara – Babette.⁷⁶ Takšna lastniška naveza, ki je otrokoma sicer obetala razdelitev materine tretjine, najbrž ni bila spodbudna za ustvarjenje dveh novih družin. Krajevno izročilo je še sto dvajset let pozneje pomnilo čudaške navade osamljene »gospo Gadollove«, ki si je krajšala čas z opico – to je dala po nesrečni smrti pokopati pod t. i. »opičjo piramido« v graščinskem parku – in prirejala pogrebe za svojimi hišnimi ljubljenci, psi in mačkami.⁷⁷ Sama je preminila 12. avgusta 1841 za vodenico, stara 69 let,⁷⁸ in našla zadnje počivališče pri svojem možu na šentjurskem pokopališču na Botričnici,⁷⁹ tam, kjer si je kraj posmrtnega bivanja izvolil vitez Johann v svoji prvi oporoki.⁸⁰

S čim sta se skoraj devet let, ki sta jih preživela sama z materjo, ukvarjala Viljemina in Franc, je slednji precej natanko dokumentiral sam. Leta 1836 se je označil kot lastnik gospodstev, deželan, član Kmetijske družbe za Štajersko, častni član glasbenega društva v Celju, navedel je zaključeni pravni študij na Dunaju in že končano uradniško kariero v Celju ter podatek, da ga je graški gubernij z dekretom imenoval za sodnika v težkih policijskih prestopkih in političnem pravoznanstvu.⁸¹ Skratka, gospodaril je na Blagovni in se od časa do časa podal po opravkih v bližnje Celje in deželno prestolnico. V enajstih letih po očetovi smrti, do leta 1843, je bil precej pogostejše kot dotlej tudi gost v Rogški Slatini, zdaj na zdravljenju, zdaj spet samo na oddihu, praviloma le en dan, največkrat sam oziroma sočasno z bratrancom Janezom Nepomukom vitezom Resingenom s Tabora pri Vojniku, le enkrat se je tam mudil s sestro.⁸² Opravki na Blagovni so mu, kot kaže, vzeli kar nekaj časa, precej pa ga je našel tudi za svoje konjčke. Častno članstvo v celjskem glasbenem društvu kaže Franca Gadollo kot ljubitelja glasbe, kar ga je vsekakor povezovalo z Ipavčevo hišo, kjer je odmevala glasba gospe Katarine, Dunajčanke, ki je pred poroko z ranocelnikom Francem Ipavcem (1814) živela na Blagovni.⁸³

Novi blagovniški gospodar, sicer le tretjinski last-

⁷² StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 3, fol. 818.

⁷³ ZAC, ZAC/0495, Krajevno sodišče gosposčine Blagovna, šk. 2, Gadolla, 10. 7. 1823.

⁷⁴ Prav tam, 1. 3. 1814.

⁷⁵ Franc Gadolla v zgodovinskem orisu Blagovne, Anderburga, Rifnika in trga Šentjur, naknadno datiranem v leto 1836, navaja, da je njegov oče odprl rudnik svinca v Lokavcu nad Laškim (Lokavec, Padež, Rut) in premogovne jame v Libojah itd. (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 803, fol. 24). Očetovo rudarsko dejavnost je temeljito opisal v razširjenem sestavku o Blagovni in okolici, napisanem v letih 1840–1852, iz katerega je mogoče razbrati, da sta ob nastanku Gadollove prve oporoke (1814) delovala dva premogokopa, pri Teharjah in Blagovni (Osenica pri Teharjah, Straški vrh nedaleč od Blagovne), zaprta okoli 1818–1820, v gozdnih jamah pri Zlatečah pa je Johann Gadolla do okoli 1813–1815 kopal plemenite kovine; kdaj je ugasnil medtem prav tako že propadli rudnik svinca v Lokavcu (*Lukaufzen*), Franc Gadolla ne pove (prav tam, Hss. 761, pag. 162, 163). Da Gadolovo podjetništvo ni želo pričakovanega blagoslova, potrjuje Frančeva pripomba iz leta 1864 o dveh »oslovskih rudnikih« (*2 eselhafte Bergwerke*) (prav tam, Hss. 908, fol. 19').

⁷⁶ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 3, fol. 818.

⁷⁷ ŽU Šentjur pri Celju, H. Kartin, Župnija Šentjur pri Celju, str. 16; prim. J. Kartin, *Pomen Ipavcev*, s. p. (str. 4). – Zgodbo o nastanku »opičjega spomenika« je po izročilu zapisal Jože Rataj in jo leta 2007 objavil v lokalnem listu *Blagovničan* (po tipkopisu J. Rataj, Zgodovina Blagovne, str. 7–8).

⁷⁸ NŠAM, Matične knjige, Šentjur pri Celju, M 1837–1864, fol. 63.

⁷⁹ Prim. *Pokopališča pri cerkvah*, str. 236.

⁸⁰ Gl. op. 74.

⁸¹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 803, fol. 24.

⁸² Pred očetovo smrtjo ga v zdravilišču srečamo v desetih letih le dvakrat, leta 1824 in 1832 (Cvelfar, *Knjiga gostov*, str. 48, 140), nato pa od leta 1833 do 1843 sedemkrat (str. 178, 179, 188, 200, 218, 278, 296).

⁸³ Gl. op. 15.

nik Franc, je nadaljeval s prezidavo in izboljšavami pri grajski stavbi, toda v bistveno manjšem obsegu, kot je načrtoval njegov pokojni oče. Ta je dotrajani grajski kompleks še pred koncem 18. stoletja temeljito prenovil in prezidal, po sinovem pričevanju pa bi zgradil tudi nov, še veliko lepši grad od Novega Celja, če mu načrtov ne bi prekrizale vojne s Francozi.⁸⁴ »Če bi grad res zgradili tako, kot je načrtoval Johann vitez Gadolla,« je v letih 1861–1863 zapisal Franc, »se ne bi moglo z Blagovno primerjati nobeno gospostvo, kajti tako številnih in lepih gospodarskih zgradb, ki so z drugimi luksuznimi objekti dejansko sestavljale mesto, ni najti nikjer.«⁸⁵ Franc Gadolla je k videzu Blagovne prispeval malo, če njegov vložek primerjamo z očetovim. Dal je zgraditi vodovod, obnovil po požaru pogoreli hlev, celoten kompleks protipožarno zavaroval, zgradil za primer požara velik bazen in vse stavbe opremil z dvanajstimi strelvodni.⁸⁶ Čeprav na istem mestu pravi, da je na grajski stavbi naredil veliko izboljšav,⁸⁷ je iz njegovega zadnjega rokopisa o Blagovni (1864) vidno, da ni prav veliko vlagal v samo graščino.⁸⁸ Ta je bila tudi edina zgradba, ki je oče Johann ni na novo zgradil od temeljev navzgor,⁸⁹ zato veliko lažje razumemo, zakaj so grad pod novim lastnikom že leta 1860 ali 1861 podrli.⁹⁰ Slednje je Gadollo, ki je pozneje očitno še zahajal na Blagovno, silno bolelo, tako kot tudi popoln propad »luk-suznih objektov« (*Luxus Anlagen*) okoli graščine. Te je postavil še Johann, ponosni Franc pa jih je v času svojega delnega lastništva samo vzdrževal. Ni dvoma, da je šla Blagovna pod Gadollami strumno v korak s časom. Steklenjak bi po Francčevih besedah utegnil biti celo najdaljši v monarhiji (!). Poleg tega je graščina premogla oranžerijo, toplo gredo z nasadom ananasa, gugajoča korita (*Hollanderkästen*), nasade tulipanov, hijacint, nageljnov in eksotičnega rastlinja, paviljon (*Gloriett*) in eremitaž (*Gartenhaus*). Ponašala se je z živalskim vrtom z jeleni, srnami in labodi, z golobjaki, parkom s streliščem in kegljiščem, vodometom in bazenom.⁹¹ Propad vsega tega je na lastne oči videl še Franc v začetku šestdesetih let, najbrž malo pred preselitvijo

s Turna v Gradec. Leta 1862 ali 1863 je resignirano zapisal: »Videti vse to daje najbolj žalosten vtis, še posebej ko gre za gospostvo, ki je najbolj in v vseh pogledih sodilo med najlepša in prva v deželi, če upoštevamo njegovo velikost, lepe stavbe, čudovite naprave in [grad] kot bivališče muz.«⁹²

Z »bivališčem muz« (*Musensitz*) je mislil na notranjščino gradu, ki ji je v istem spisu namenil posebno poglavje z naslovom »Domovanje znanosti« (*Sitz der Wissenschaften*). Blagovna se je namreč lahko pohvalila, da nudi streho dragoceni in veliki knjižnici z deli naravoslovne vsebine, bogatim zbirkam in številnim napravam za raziskovalne poskuse. »Tudi v tem pogledu je Blagovna močno odstopala od drugih gospostev blizu in daleč, in sicer prav tako po letu 1783 do 1844. Katero gospostvo se je lahko ponašalo s takšno knjižnico, kot je bila blagovnska? Ne govorim o razkošju knjižnih vezav, kar je postranska stvar. Samo vsebinsko izjemno bogata dela je bilo najti v njej, briljantno je bilo zastopano zlasti naravoslovje. Kjer so dela nekega Körnerja, Plocha, *Zoologia Britannica*, celoten Linne, Büffon in stotine drugih, je že mogoče sklepati o vsebini. Prav tako je bilo najti lepa dela o fiziki, kemiji, metalurgiji, potopise, leposlovje, dela o religiozni filozofiji itd. Enako izvrstni sta bili zbirki kamnin in novcev, zlasti rimskih, najti je bilo stare vaze, žare in takšne reči, astronomske aparate, sekstante, teodolite, vse vrste sončnih ur, Schinklov teleskop in druge teleskope, tubuse, Brandnerjev mikroskop ter mnoge druge optične in magnetne naprave, tračno črpalko, dva električna pogonska stroja z velikim številom električnih poskusov, elektrofon, vse mogoče destilacijske peči, kot tudi Capellovo in Revenbernovo peč, talilnike, stružnice, skobeljnik itd. Večino teh stvari sem vzel na Turn, nekatere pa prodal. Od vsega tega ni od leta 1844 na Blagovni ničesar več razen številnih praznih omar (*Kästen*), v katerih so bile spravljene kamnine, nekaj sestavkov o upravljanju z vodo, nekaj map in risb blagovnskega gosposčinskega kompleksa, sicer pa je vse izginilo ...«.⁹³ Poskusi z elektriko, za katere do pred kratkim ni bilo poročil, so enega od Gadoll ali kar oba tem lažje zbližali s šentjurskim »čudodelnim padarjem« Francem Ipavcem (1776–1858).⁹⁴

⁸⁴ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 22.

⁸⁵ Prav tam, fol. 24'; prim. Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 4.

⁸⁶ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 22'.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ V zadnjem rokopisu o Blagovni so izboljšave in prezidave navedene skupaj s stroški in deloma tudi časovno opredeljene (prav tam, Hss. 908, fol. 16'–17').

⁸⁹ Prav tam, Hss. 803, fol. 23'.

⁹⁰ Po Gadollu so grad porušili leta 1860 (prav tam, fol. 17'), po H. Kartinu pa leta 1861 (ŽU Šentjur pri Celju, Dr. H. Kartin, Župnija Šentjur pri Celju, str. 16). Zadnja letnica se pojavlja tudi v novejši literaturi (*Krajevni leksikon Slovenije*, str. 327; po njem: Stopar, *Grajske stavbe*. Peta knjiga, str. 17, 18).

⁹¹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 23; prim. Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 4.

⁹² StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 24–24'; prim. Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 4.

⁹³ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 23'–24'; prim. Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 4.

⁹⁴ Franc Ipavec, ki je po izročilu zdravil z elektriko, naj bi »stroj za elektriziranje« namestil v svojo ordinacijo 18. maja 1845 (Grdina, *Ipavci*, str. 63, brez navedbe vira, očitno po dnevniških zapiskih hčerke Mimi), torej slabo leto po Gadollovi prodaji Blagovne. Samo ugibamo lahko, ali je imel pri tem kakšno besedo Franc Gadolla, ki je tisto leto začasno prebival v Gradcu (o njegovem tedanjem bivališču, natančneje 9. aprila 1845, v: StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Urkundenbuch Tom. 197, fol. 53–55). Krajevno izročilo o Blagovni naj bi sicer pomnilo tudi nekakšne Gadollove poskuse z elektriko, ki pa, kolikor je znano, niso dokumentirani (informator zgodovinar Jože Rataj, kustos Pokrajinskega muzeja Celje, 19. 7. 2011).

Zadnja upodobitev Blagovne leta 1858, preden je dal novi lastnik graščino porušiti: v ospredju nekdanja kmetija Suša, v ozadju na levi graščinska gospodarska poslopja in še obstoječa upravna stavba, desno enonadstropni graščinski kompleks (ARS, AS 455, Zbirka likovnih del, št. 62, avtor M. Doberšek).

V zvezi z Blagovno kaže osvetliti še eno vprašanje, in sicer domnevno avtorstvo danes izgubljene oltarne slike v grajski kapeli, ki jo je izročilo pripisovalo slovitemu Tintoretu. Po pripovedovanju Ipvčeve najstarejše hčerke Jeanette (1817–1911), ki ga je veliko pozneje zapisal Herbert Kartin (1884–1958), naj bi se s tem italijanskim mojstrom kot avtorjem ponašal »graščak Gadolla« sam.⁹⁵ Jeanette se je spominjala tudi tega, da so sliko prenesli v šentjursko župnijsko cerkev, nakar jo je »neveščič župnik že po nekaj letih odstranil.«⁹⁶ Prvi poklicani, Franc vitez Gadolla, v svojih rokopisih o Blagovni slike sploh ne omenja, kar prejkone vodi k sklepu, da le ni šlo za takšno umetnino in da njeno avtorstvo ni bilo tako jasno, lahko pa bi si kakšno podrobnost po svoje razložila tudi Jeanette in Kartin.⁹⁷ Iz pisma šentjurskega župnika Davorina (Martina) Trstenjaka Gadolli, datiranega 16. junija 1865, lahko zgolj razberemo, da je bila po porušenju gradu opuščena tudi grajska kapela, pri čemer je nekaj inventarja (*Kirchengeräthschaften*) dobila župnijska cerkev in nekaj sosednja podružnica sv. Rozalije.⁹⁸ Res pa je tudi, da Gadolla ni imel umetniškega čuta.

⁹⁵ ŽU Šentjur pri Celju, H. Kartin, Župnija Šentjur pri Celju, str. 16.

⁹⁶ J. Kartin, *Pomen Ipvčev*, s. p.

⁹⁷ Izročilo omenja tudi Grdina, *Šentjur*, str. 92.

⁹⁸ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo Davorina Trstenjaka, 16. 6. 1865.

V nasprotnem se v svojih rokopisih ne bi tako izogibal umetnosti, o blagovnskih »umetniških kabinetih« (*Kunst Cabinette*) pa leta 1864 ne bi zapisal, da takih reči »noče kupiti noben hudič.«⁹⁹

Najpozneje v letih po očetovi smrti (1832) se je Franc vitez Gadolla, tedaj sredi tridesetih let, začel ukvarjati še z domoznansko-zgodovinopisnim delom, in sicer najprej s preučevanjem preteklosti lastnih posesti, ki jih je tudi najtemeljiteje obdelal. Nadvse dragoceno je pričevanje v rokopisu o gospodstvih Blagovna, Anderburg in Rifnik ter o trgu Šentjur pri Celju, ki ga je poslal štajerskemu zgodovinskemu društvu v Gradcu že potem, ko je leta 1854 postal njegov član (kot tak se je ovekovečil v naslovu), rokopis pa datiral v leto 1836. Navidezno kronološko neskladje pojasnijo uvodne besede, ki so edine nastale pod njegovim peresom, medtem ko je besedilo samo delo neznanega prepisovalca. Franc Gadolla razkriva, da je razpravo (*diese Abhandlung*) pisal »okoli let (*um die Jahre*) 1835, 1836 in 1837 itd.«. Zelo veliko se je ravno v tem delu skliceval na Valvasorja.¹⁰⁰ Tudi datacija drugega rokopisa s skoraj enako tematiko – 1840–1852¹⁰¹ – dokazuje, da se je z »domačo zgodovino« pečal že

⁹⁹ Prav tam, Hss. 908, fol. 19'.

¹⁰⁰ Prav tam, Hss. 803, fol. 1'.

¹⁰¹ Prav tam, Hss. 761.

na Blagovni in ne šele pozneje kot družinski oče in graščak na Turnu pri Šaleku. Toda našim spoznavnim možnostim bo najbrž ostalo nedosegljivo, ali se je tovrstno zanimanje prebudilo v njem šele sredi tridesetih let ali že prej.

Vsekakor ga je že tedaj zanimal Valvasor, h kateremu se je nenehno obračal po pomoč in navdih. Pravzaprav se mu je kranjski polihistor lahko ponudil kar sam, ko se je vitez Franc poglobljal v preteklost Blagovne. Zanimivo je, kako je pri opisu rodnega gradu ugotavljal podobnost med Blagovno in Valvasorjevim Bogenšperkom – glede na Višcherjevo upodobitev prve (1681) in Valvasorjeve sočasne upodobitve lastnega gradu. Ker so do leta 1618 posedovali Blagovno Wagni (zu Wagensperg) z Bogenšperka, je sklepal, da so morda prav oni zgradili ali razširili tamkajšnjo graščino po zgledu svojega matičnega gradu, kar ne bi bilo redkost.¹⁰²

Blagovna je v času Franca Gadolle res dajala vtis učenjakovega domovanja, težko pa je iz skromnih opisov sklepati, kaj je k hiši prinesel že oče Johann in kaj šele sin Franc, v čem je oče navdihnil sina in kaj je spadalo samo ali predvsem v Frančevo domeno. Veliko »znanstvenih predmetov« je bilo tu zagotovo že ob obiskih nadvojvode Janeza (1810–1812), ki govori le na splošno govori o lepi knjižnici, čednih zbirkah in živalskem vrtu,¹⁰³ Johann Gadolla pa v obeh oporokah (1814 in 1823) zapušča sinu knjige in zbirke.¹⁰⁴ Če bi sodili po poznejši dokumentirani dejavnosti Franca Gadolle, po tem, kar se je znašlo v zbirki Historičnega društva za Štajersko in slednjič v Štajerskem deželnem arhivu, se zdi, da je bil mlajši vitez Gadolla predvsem zgodovinar in domoznanec, naravoslovje pa da je sodilo bolj v domeno njegovega očeta Johanna. Žal ni mogoče ugotoviti, kateri »vitez Gadolla«, oče ali sin, je leta 1825 botaničnemu vrtu graškega Joanneuma daroval agavo.¹⁰⁵ Prav tako ni jasno, kateri od obeh Gadoll (*von Herrn von Gadolla von Reifenstein*) je nekaj let zatem, leta 1831, obogatil zbirko Joanneuma z rokopisom o lupinah školjk in polžev.¹⁰⁶ Kot bomo videli, se z naravoslovnimi poskusi še zdaleč ni zabaval samo Johann, ampak vse do svoje smrti ali bližajočega se konca tudi Franc, »mali štajerski Valvasor« in polihistorjev neposredni potomec.

Preden se v drugem delu prispevka posvetimo njegovemu znanstvenemu delu, si oglejmo, kakšna je bila Frančeva življenjska pot od matrine smrti leta 1841 do njegovega zemeljskega konca četrto stoletja pozneje (1866). Po slovesu od matere Barbare sta 44-letni Franc in njegova leto dni starejša sestra Viljemina zagospodarila na Blagovni sama, vsak kot lastnik polovice posesti. Zdi se, da sta lahko šele zdaj zaživela po svoji meri, glede na to, da sta drug za drugim kmalu stopila pred oltar, oba bržkone že dodobra osivela. Franc ni v svojih rokopisih nikjer razkril, zakaj sta Blagovno prodala¹⁰⁷ in se preselila vsak v svojo kupljeno graščino. Bremena na njihnih gospostvih, vpisana v štajersko deželno desko, pričajo, da Gadollam gospodarjenje ni šlo najbolje od rok, čeprav so obračali precejšnje denarje in sklepali številne posle, ali morda prav zato.¹⁰⁸ Bremenom je žal mogoče slediti samo do leta 1838, ko so vsi trije lastniki Blagovne najeli pri Štajerski hranilnici posojilo 4.000 goldinarjev in sta blagovnsko posest kot največji hipoteki bremenili dve očetovi zadolžnici za skoraj 44.000 goldinarjev, izbrisani šele po prodaji posesti, konec leta 1844.¹⁰⁹ Zaradi nepravilnega podatka o prenosu bremenskega dela deželnodeskega vložka v drugo knjigo¹¹⁰ pa ne vemo, kaj se je dogajalo v ključnih letih pred prodajo. A pomenljiv je že podatek, da je bilo tudi posojilo 10.000 goldinarjev matrinega svaka Ignaca Pavla pl. Resingena Johannu vitezu Gadolli iz davnega leta 1802 izplačano šele nekaj mesecev zatem, ko Franc in Viljemina nista bila več lastnika.¹¹¹ Blagovnska gospoda je bila torej zadolžena za najmanj 60.000 goldinarjev. Odločitev, da bosta Blagovno prodala in si razdelila kupnino, je pri Francu in Viljemini dozorela nekaj mesecev po materini smrti, saj ima privolitev štajerskega gubernija v prodajo datum 28. marec 1842, dve leti preden je do te dejansko prišlo.¹¹²

Skupno gospodarjenje brata in sestre so najbrž obremenjevala tudi medsebojna nesoglasja. Pomenljiva je namreč ugotovitev, da je nagrobnik staršem na šentjurskem pokopališču postavila samo Viljemina – marca 1842 ali 1843, kajti letnica je žal poškodovana¹¹³ – kot z bratom ne bi bila v dobrih

¹⁰⁷ Prim. Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 4.

¹⁰⁸ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 3, fol. 825–851.

¹⁰⁹ Prav tam, fol. 839, 849, 851.

¹¹⁰ Navedba (prav tam, fol. 851), da so bremena deželnodeskega vložka odtlej vpisovana na fol. 1 v glavni knjigi št. 14, se je izkazala kot netočna (prim. prav tam, Hauptbuch 14, fol. 1 sl.), kar onemogoča nadaljnjo sledljivost.

¹¹¹ Prav tam, fol. 825.

¹¹² Prav tam, Urkundenbuch Tom. 197, fol. 53–55.

¹¹³ Franc vitez Gadolla omenja nagrobnik okoli leta 1860 kot »lep spomenik« (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 704, fol. 20'). Navaja ga tudi delo *Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije* (1916), str. 236, vendar brez imena naročnice in žal tudi brez letnice postavitve, ki je bila tedaj gotovo še berljiva.

¹⁰² Prav tam, Hss. 803, fol. 7'.

¹⁰³ Schlossar, *Erzherzog Johanns*, str. 28, 116.

¹⁰⁴ ZAC, ZAC/0495, Krajevno sodišče gosposčine Blagovna, šk. 2, Gadolla, 1. 3. 1814, 10. 7. 1823.

¹⁰⁵ Šlo je za prvo tovrstno rastlino v Gradcu, ki je daleč naokrog požela občudovanje (Marktanner-Turneretscher, Die zoologische, str. 262). – V kazalu zbornika ob 100-letnici Joanneuma (1911) je omenjeni »vitez« označen kot Franc Gadolla (Mell, Orts- und Personenverzeichnis, str. 502). Temu je bilo tedaj 28 let in še ni bil gospodar Blagovne, zato bi šlo lahko tudi za njegovega očeta.

¹⁰⁶ Joanneum. *Zwanzigster Jahrsbericht. 1831*, Eingänge, str. 5.

odnosih. Franca najverjetneje ni bilo niti na njeni poroki 28. maja 1843 v graški župnijski cerkvi sv. Andreja, saj sta šla zakoncema za poročni priči dva prijatelja ali znanca – gosposčinska upravitelja, in ne kateri od sorodnikov. Viljemina in njen izbranec sta bila res precej nenavaden in nekonvencionalen par, zato gotovo nista žela odobravanja ne pri Francu ne pri širšem sorodstvu. Ne samo, da je bil Josef Hauswirth 15 let mlajši od Viljemine, star ob poroki 32 let, ampak plitvih žepov in za povrh nizkega stanu, sin preprostega viničarja iz Hitzendorfa pri Gradcu. Očitno se je Viljemina prav zato tudi poročila daleč od oči zvedave okolice. Ko je v štajerski prestolnici stopila pred oltar, je njen soprog sicer stanoval v Gradcu, na desnem, predmestnem bregu Mure, a so ga na Celjskem dobro poznali. Viljemina se je namreč z bodočim možem skoraj gotovo seznanila kar v domači graščini na Blagovni, kjer je Hauswirth služboval kot gospodarski upravitelj gospostva.¹¹⁴

V letih pred zemljiško odvezo, ko so formalne družbene sponne sicer že močno popustile, je bila družba pripravljena tolerirati marsikaj, a tolikšna stanovska, gmotna in starostna razlika med graščakinjo in njenim uslužbencem je le preočitno bodla v oči. Poleg tega je imela Gadollova družina v svoji sicer ne prav dolgi blagovnski in viteški zgodovini že podobno zgodbo. Terezija baronica Dienersperg (1776–1849), mlajša sestra Barbare pl. Gadolla, se je leta 1799 prav tako na Blagovni spetljala z upraviteljem oziroma zakupnikom gospostva, Pavlom Ignacem Resnikom (1765–1833). Toda Hauswirth pač ni bil petični in ambiciozni celjski meščanski sin Resnik, ki je samo nekaj mesecev po poroki z neverjetno vztrajnostjo dosegel poplmenjenje v pl. Resingena in osem let pozneje še povzdignitev v viteški stan.¹¹⁵ Primerjava med obema v Dienersperg-Gadollovi družini nezaželenima svakoma oziroma zetoma preprosto ne vzdrži. Medtem ko se je vitez Resingen povzpел do uglednega gospoda, lastnika več graščin v celjski okolici, je Hauswirth z Viljemininim iztržkom od prodaje Blagovne lahko postal samo solastnik graščinice Spodnji Lanovž v neposredni bližini Celja, ki sta jo z ženo kupila leta 1845.¹¹⁶ Glede na to, da so se na njuno posest hitro začeli lepiti hipotekarni dolgovi, sta morala zelo

slabo gospodariti, posebej ob dejstvu, da je dobila Viljemina veliko večjo dediščino od vrednosti spodnjelanovške graščinice, ki skoraj ni imela zemlje. Od te zakonca nista mogla živeti, žitna trgovina, s katero sta se (med drugim) ukvarjala, pa ni imela blagoslova.¹¹⁷ V Spodnjem Lanovžu je 59-letna Viljemina po dvanajstih letih zakona 3. novembra 1855 preminila za vročico.¹¹⁸ Hauswirth se je drugič poročil, imel otroke, kupil hišo v Gosposki ulici v Celju in tam 8. oktobra 1875 umrl za kapjo, star 64 let.¹¹⁹ Stiki med Viljeminom in njenim bratom Francem Gadollo so do njene smrti ostali vsaj bežni,¹²⁰ o njihovi dejanski kvaliteti in intenzivnosti pa viri molčijo.

Medtem ko pozno omožena Viljemina ni imela potomcev, je Franc vitez Gadolla dve leti po materini smrti trdno sklenil, da njegov rod in ime ne bosta ugasnila. Ni naključje, da si je 46-letni »večni samec« našel skoraj tri desetletja mlajšo ženo iz preverjene rodbine z baronskim predikatom. Odločitev se mu je obrestovala, v znatni meri pa je pripomogla tudi k »rešitvi« Valvasorjevega potomstva pred izumrtjem. Od šestih Valvasorjevih potomcev, ki so dobili otroke sredi 19. stoletja, sta se namreč prek druge generacije ohranili le dve veji – poleg veje Franca viteza Gadolle še veja Terezije Pauer, hčerke Gadollove sestrične Jožefe pl. Resingen s Tabora. Oba sorodnika skupaj sta imela deset odrastlih otrok, zanimivo pa je, da je bila starostna razlika med zakoncema zelo velika tako pri Francu (29 let) kot pri njegovi mrzli nečakinji Tereziji (19 let).¹²¹

Potrditvev Frančeve odločitve, da se končno oženi, je očitno prineslo dogovorjeno srečanje z nevesto in njenimi starši nekaj tednov po poroki sestre Viljemine. Kraj »podpisa sporazuma« ali vsaj »pisma o nameri« je postalo preizkušeno spletkarsko gnezdo, vse bolj mondeno zdravilišče v Rogaški

¹¹⁴ DAG, *Matriken-Zweitschriften*, Graz–St. Andrä, Trauungen 1843, Nr. 23; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*, str. 359. – Josef Hauswirth se je rodil v Hitzendorfu 15. aprila 1811 (Röm.-kath. Pfarramt Hitzendorf, Geburtenbuch, Band VI, pag. 120).

¹¹⁵ Golec, Valvasorjevo neznanu potomstvo, str. 339–341; isti, Poti in stranpoti, str. 498–499.

¹¹⁶ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 4, fol. 337. – Čas priselitve zakoncev v Spodnji Lanovž (Gabrije št. 9) ni natančneje določljiv po knjigi status animarum župnije Celje za obdobje 1843–1852, v kateri sta Hauswirtha vpisana naknadno namesto prejšnjih lastnikov Novakov (NŠAM, Zapisniki duš, 0016 Celje–sv. Danijel, K39 (1843–1852), s. p.).

¹¹⁷ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 4, fol. 338–347, nadaljevanje fol. 334–335. – H graščini je spadala neznatna posest, saj je izkazovala le pol goldinarja dominikalnega in četrt goldinarja rustikalnega donosa (fol. 337).

¹¹⁸ NŠAM, Maticne knjige, Celje–sv. Danijel, M 1851–1862, fol. 85.

¹¹⁹ Okrajno sodišče v Celju, Zemljiška knjiga, k. o. Celje, gl. knj. 108–154, vl. št. 139; NŠAM, Zapisniki duš, 0016 Celje–sv. Danijel, K56 (1875–1882), s. p.; NŠAM, Maticne knjige, Celje–sv. Danijel, M 1862–1878, fol. 358.

¹²⁰ V orisu plemiških in drugih uglednih družin, ki so živele v Celju, navaja Gadolla natančen datum smrti svoje sestre in podatek, da je posedovala graščino Spodnji Lanovž, ne omenja pa njenega moža, čeprav je bil solastnik (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 704, fol. 21). Zgolj letnica Viljeminine smrti in možovo ime sta prišla tudi do današnjih Gadollovih potomcev, in sicer prek rodovnika »Ritter v. Gadolla« (poseduje pravnik Franca Gadolle Ansfried Rottenmanner, Gratwein pri Gradcu; kopija v arhivu avtorja).

¹²¹ Golec, Valvasorjevo neznanu potomstvo, str. 359; isti, Poti in stranpoti, str. 513.

Nagrobnik Johanna in Barbare Gadolla na šentjurskem pokopališču, ki ga je dala postaviti hči Viljemina (foto: B. Golec, marec 2010).

Slatini. Franc se je za predženitni sestanek dogovoril z bodočim tastom, svojim nekrvnim sorodnikom Jožefom baronom Adelsteinom (1780–1850), rojenim na Dobrnici pri Dobrni, sicer generalmajorjem cesarske vojske in nazadnje častnikom cesarske telesne garde na Dunaju.¹²² Baron Adelstein, oče še ne 17-letne Kajetane, se je lahko štel za Gadollovega priženjenega sorodnika, saj je bila njegova sestra Antonija (1783–1845) omožena z Gadollovim stricem Francem Ksaverjem baronom Dienerspergom (1773–1846), poleg tega pa sta bila ob dunajski zaroki in poroki nečakov Franca viteza Gadolle in Kajetane baronice Adelstein oba skupna sorodnika še živa.¹²³ Poleti 1843 je generalmajor baron Adelstein prispel s svojo štiričlansko družino na zdravljenje v slatinsko zdravilišče, in to prav tistega dne, 20. julija, ko se je tja pripeljal blagovnski graščak Gadolla, katerega razlog bivanja je v knjigi gostov zaveden kot »drugo«. In kot po naključju je prišel dva dni za njimi na zdravljenje še »gospod Resingen, imetnik gospostva Tabor«, Gadollov nekoliko v pravo podkovani samski bratranec Janez Nepomuk.¹²⁴ Ta bi po starosti, tedaj star 31 let, sicer veliko bolj sodil k »samo« slabih 15 let

mlajši 17-letni Kajetani, a očitno že od začetka ni bil v igri za ženina, pa tudi pozneje se ni nikoli oženil.¹²⁵ Ker je baron Adelstein kot častnik cesarske garde živel na Dunaju, se mu je očitno zdelo edino primerno, da bo poroka v prestolnici, kjer je nemara prav on poiskal tudi kupca za Blagovno, bankirja Ignaza von Macka. Priprave so trajale dobro leto, preden sta si 47-letni Franc vitez Gadolla in 18-letna Kajetana baronica Adelstein 29. oktobra 1844 v eni od dunajskih cerkva podelila zakrament poroke.¹²⁶ Istega dne sta sklenila tudi zelo kratko in jedrnato poročno pogodbo – mladoletno nevesto je zastopal oče –, po kateri bo postalo skupno vse njuno tedanje in prihodnje premoženje, podedovano ali drugače pridobljeno.¹²⁷

¹²⁵ O Resingenu: Golec, Valvasorjevo neznanu potomstvo, str. 344, 346–348.

¹²⁶ Po uradnem rodovniku (*Ahnenpaß*) vnuka Josefa Gadolle (1897–1945) se je Franc poročil 29. oktobra 1844 v stolnici sv. Štefana (poseduje Egon Ehrlich, Dunaj, kopije v arhivu avtorja), toda v poročni matici dunajske stolne župnije ni poroka vpisana ne leta 1844 ne naslednje leto (DAW, Matrikenarchiv, Matriken-Zweitschriften, St. Stephan in Wien, Trauungsprotokoll 1844, 1845). Isti datum navaja tudi Gadolla sam, a žal ne omenja, v kateri cerkvi se je odvil poročni obred (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240, Neuhaus, fol. 11).

¹²⁷ Prepis poročne pogodbe Dunaj, 29. 10. 1844, z datumom 12. 5. 1866 v: StLA, Bezirksgericht Graz I, D 117/1867, Franz Ritter v. Gadolla.

¹²² O Adelsteinu: Witting, *Steiermärkischer Adel*, str. 5.

¹²³ Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 42.

¹²⁴ Cvelfar, *Knjiga gostov*, str. 296, 297. – Resingen je moral nekoč študirati pravo, ker je leta 1833 kot gost v Rogaški Slatini naveden s poklicem pravnik (prav tam, str. 152).

Tiste dni je bil Franc vitez Gadolla petični »brezdomec«, na Dunaju gost svojega tasta generalmajorja Adelsteina. Blagovno sta namreč s sestro Viljemino prodala Mackovi družini slabe štiri mesece prej, 9. junija 1844.¹²⁸ Kupnina zanjo je znašala sicer čednih 220.000 goldinarjev,¹²⁹ vendar sta morala prodajalca več kot četrtno, če ne še precej več, odšteti za poravnavo dolgov.¹³⁰ Po medenih tednih je Gadolla razvezal mošnjo in na silvestrovo 1844 kupil najprej polovico gospostev Turn in Šalek ter 14. oktobra naslednje leto še drugo polovico.¹³¹ Nakup v dveh delih je bil povezan z manjšimi administrativnimi ovirami zaradi zahtev deželne pravde po višji kupnini¹³² in še neurejenega lastništva dedinj pokojnega lastnika Franca Nikolaja Del Negra. Za celoto je Gadolla plačal nekaj več kot 60.000 goldinarjev, prevzem posesti pa je lahko sledil šele 1. januarja 1846, po izteku pogodbe med Del Negrovimi in njihovim zakupnikom.¹³³ Sam zato dokaj upravičeno pravi, da je kupil Turn šele leta 1846,¹³⁴ potem ko je z ženo nekaj časa prebival v Gradcu.¹³⁵ Kaže, da je bil Antonijin delež pri kupnini za gospostvi znaten, zato je imela poročna pogodba takšno vsebino in jo je Antonija dala vpisati tudi v deželno desko.¹³⁶ Posest kupljenih združenih gospostev ni bila ocenjena niti na polovico vrednosti Blagovne in njenih pridruženih posesti, a je vendar nudila solidno osnovo za stanu primerno življenje grajske družine.¹³⁷ Srednjeveški Šalek je že dolgo postajal razvalina, pa tudi grad Turn pri Šaleku oziroma pri Škalah je zahteval obsežna popravila, saj prejšnji lastniki Del Negri v njem že nekaj časa niso prebivali, čeravno so ga v dvajsetih letih delno obnovili.¹³⁸ Selitev zakoncev Gadolla na

Turn je morda sledila šele spomladi 1846,¹³⁹ a pravočasno, da je bila njuna prvorojenka po rojstvu že prava »grajska gospodična«.

Na Turnu se je že priletnemu Francu Gadolli in njegovi mladi ženi rodilo vseh šest otrok, trije sinovi in tri hčerke, očitno sami krepki in zdravi potomci, saj so vsi odrastli. Zanimivo je, da so imeli prvi štirje otroci v svojem sestavljenem imenu tako očetovo ime Franc/Franciška, kakor materino Kajetan/Kajetana. 16. aprila 1846 je prišla na svet *Jožefa* s polnim imenom *Jožefa Franciška Kajetana*, 10. novembra 1847 *Klemens*, krščen kot *Klemens Franc Jožef Kajetan*, 2. decembra 1849 *Franc* oziroma *Franc Ksaver Kajetan*, 30. julija 1855 *Kajetan* s polnim imenom *Kajetan Franc Jožef*, nato 24. junija 1857 *Ivana* ali *Ivana Barbara Elizabeta* in 1. septembra 1861 najmlajša *Elizabeta* s krstnimi imeni *Elizabeta Marija Ivana*. Prvim trem otrokom so po namestnikih, turnskem upravitelju s soprogo, botrovali stari starši Adelsteini, naslednjima dvema okrajni ranocelnik in ovdovela stara mati baronica Adelsteinova, zadnjemu pa krajevni župnik in po namestnici materina sestra Elizabeta.¹⁴⁰ Ko je prijokala na svet najstarejša hči, sta imela njena starša 49 oziroma dobrih 19 let, ob rojstvu zadnje hčerke pa 64 in 35.

Misleč, da je svoji mladi družini z nakupom Turna in pridruženih posesti zagotovil mirno existenco, se je Gadolla v novem domu ves posvetil raziskovalnemu delu in pisanju. Turn je Blagovni odvzel avreolo »Parnasa« Spodnje Štajerske in postal njen nadomestek, vendar ne povsem in ne v takem sijaju kot impozantni graščinski kompleks nedaleč od Celja in Rogaške Slatine, tik ob deželni cesti proti Hrvaški, za nameček blizu Šentjurja, mimo katerega je leta 1846 stekla Južna železnica. V precej odmaknjeni graščini Turn na robu Šaleške doline ni moglo biti tako kot svojčas na Blagovni, kjer se je včasih kar trlo obiskovalcev. Tudi sodeč po imenih botrov sta zakonca Gadolla živela precej odmaknjeno. Starajoči se vitez Franc je znal sicer še vedno dobro pogostiti – spomnimo na obisk zastopnikov šoštanske narodne garde spomladi 1848¹⁴¹ –, a je po besedah sina Klemensa – drugače kot njegov oče – sprejemal malo obiskov. Povsem je opustil tudi očetove podjetniške ambicije, nadaljeval pa z njegovimi naravoslovnimi poskusi in se intenzivno posvetil razkrivanju preteklosti ter njenemu prepletanju s sedanostjo. Njegov najstarejši sin Klemens (1847–1919) je življenje na Turnu opisal v svojih zrelih letih z besedami:¹⁴²

¹²⁸ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 3, fol. 818; Urkundenbuch Tom. 197, fol. 53–55.

¹²⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 908, fol. 19'; Hss. 918, fol. 1.

¹³⁰ Gl. op. 109 in 111.

¹³¹ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 6, fol. 1181.

¹³² Ker se je deželni pravdi kupnina zdela prenizka, je bil Turn julija 1845 sodno ocenjen, Gadolla pa je moral kupnini dodati 6.000 goldinarjev (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 1385, fol. 58).

¹³³ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Urkundenbuch Tom. 206, 377–378; Tom. 214, fol. 532–542.

¹³⁴ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 777, fol. 10.

¹³⁵ Omemba Gadollovega bivališča v Gradcu v prošnji I. Macka deželni deski za prepis gospostev Blagovna in Anderburg na njegovo ime 9. aprila 1845 (StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Urkundenbuch Tom. 197, fol. 53–55).

¹³⁶ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 6, fol. 1190.

¹³⁷ Po štajerski deželni deski je imela Blagovna z Anderburgom in inkorporiranimi imenji dobrih 1.019 funtov dominikalnega in 387 funtov rustikalnega donosa (prav tam, Hauptbuch 3, fol. 817), Turn s Šalekom pa 468 funtov dominikalnega in 130 rustikalnega (prav tam, Hauptbuch 6, fol. 1180).

¹³⁸ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 1385, fol. 68.

¹³⁹ Leta 1860 ali 1861 je sicer mimogrede zapisal, da je prišel na Turn že leta 1845: »Ich kam nach Thurn 1845« (prav tam, Hss. 704, fol. 22), kar pa je mogoče razumeti tako ali drugače, prej v smislu lastništva.

¹⁴⁰ NŠAM, Maticne knjige, Škale, R 1838–1860, pag. 56, 66, 82, 128, 146; R 1861–1888, pag. 7.

¹⁴¹ Vošnjak, *Spomini*, str. 29–30.

¹⁴² Izvirnik spominov Klemensa viteza Gadolle je iz rok nje-

»Rodil sem se 16. novembra 1847 na gradu Turn pri Celju. Grad, zgrajen na blagem griču, ima tako ugodno lego, da na njegovih pobočjih cvetijo že prve cvetlice, ko je še vsa okolica pokrita s snežno odejo. Tu sem s svojimi sorojenci preživel najprijetnejša leta svojega otroštva. Oh! kako hitro minejo lepa otroška leta, v katerih še ne poznamo nobenih strasti in skrbi. Kako pogosto sem ure in ure sedel z Josefine [poldrugo leto starejšo sestro] na vrtu v steklenjaku, pomagal svojemu dragemu očetu pri njegovih »fizikalnih delih« (bei seinen physikalischen Arbeiten) ali pobajkoval s puško po gozdovih in poljih. Obiskov smo imeli malo. Prof.(ica) (Com.) A. d'Harnancour.¹⁴³

Moja duhovna izobrazba je bila prepuščena guvernantam, pri tem pa se nisem kaj dosti naučil. Le za naravoslovje sem se zelo zanimal, si delal zbirke broščev, kamnin, metuljev itd. Jeseni 1859 sem prišel v Celje v 4. letnik normalke; tu sem spoznal, da moje znanje daleč zaostaja za znanjem sošolcev, a z nekaj truda sem zamujeno vendarle nadoknadil, čeprav sem zaradi tifusa dlje časa preležal v postelji. Nato sem šel na gimnazijo.

Leta 1862 je oče gospostvo prodal. Kako težko je bilo zame slovo od rodnega kraja, kjer sem preživel tako prijetne ure. Preselili smo se v Gradec.«

Z neposrednim upravljanjem gospostev se Gadolla ni ukvarjal, ampak je imel v dobrem poldrugem desetletju posedovanja Turna vsaj dva upravitelja.¹⁴⁴ Ob raziskovalnem delu in pisanju pa se je vsaj na začetku svojega turnskega obdobja intenzivno posvetil prenovi novega domovanja. Tedaj, malo pred zemljiško odvezo, je imel očitno še dovolj denarja od kupnine za prodano Blagovno in ženine dote. Tako se je že prvo leto lotil več prezidav v samem gradu in naletel pri tem na sledove požarov. Leta 1849 je zgradil tehnično zahteven obokan most s stebri na 91 pilotih, ki je nadomestil prejšnjega, lesenega,¹⁴⁵ grad na novo ometal, uredil manjkajoče obokane kleti, šest novih sob, strelovode, teraso, kopalnico in ledenico. Grad je dobil veliko lepšo podobo tudi zaradi urejenih vrtov, steklenjaka, dveh vodometov in dveh slapov, ribnika in kegljišča. Slapova v steklenjaku naj bi sploh žela splošno hvalo in priznanje.¹⁴⁶

Zakaj se je Franc vitez Gadolla po 16 letih graščakovanja na prenovljenem Turnu odločil za prodajo in preselitev v Gradec, lahko bolj ali manj le ugibamo. Prizadela ga je zemljiška odveza, ki je precej zmanjšala redni pritok dohodkov, toda viteza Franca vendarle niso bremenile hipoteke. Nasprotno, izplačal je tudi terjatev hčerke prejšnjega lastnika Del Negra.¹⁴⁷ Turn in njegovo posest je prodal brez dolga, torej iz drugih razlogov. Podobno kot že prej njegov stric Franc Ksaver Dienersperg (1773–1846), lastnik Dobrne, in glavnina družine tete Teresije pl. Resingen (1776–1849), vdove po graščaku na Taboru, Socki in Frankolovem, se je v Gradec preselil predvsem iz osebnih in družinskih razlogov: zaradi boljše zdravstvene oskrbe, ki jo je zahtevalo njegovo načeto zdravje, nadalje zavoljo izobrazbe otrok, drugačnih priložnosti za kariere sinov in možitve hčera kakor na spodnještajerskem podeželju, končno zaradi spremenjenega sveta, v katerem so vitezi postajali anahronizem.

14. novembra 1861, ko je bilo njegovemu zadnjemu otroku, hčerki Elise, dva meseca in pol, je »zadnji turnski vitez« za celotno posest sklenil kupoprodajno pogodbo s Karlom Schreinitzem. Do selitve v štajersko prestolnico je prišlo šele po 8. januarju 1862,¹⁴⁸ tako da sta Gadollova sinova Klemens in Franc v Celju še končala prvi semester tretje oziroma prve gimnazije. Klemens pozneje ni zaman pisal o bolečem slovesu od rodnega gradu, saj je zavest o skorajšnji selitvi očitno vplivala tudi na naglo poslabšanje njegovega učnega uspeha.¹⁴⁹ 64-letni Franc pa si je zadnje tedne na Turnu krajšal dolge zimske noči s pisanjem rokopisa o plemiških hišnih posestnikih in meščanih Celja, na katerem je v uvodu njegov lastnoročni pripis: »napisano decembra 1861 in prve dni januarja 1862«.¹⁵⁰

Po 79 letih so vitezi Gadolle v drugi generaciji dokončno prenehali biti zemljiški gospodje. Kupnino za Turn v višini 40.000 goldinarjev, torej za tretjino nižjo kot ob nakupu (60.000), je novi lastnik obljubil izplačati v štirih letih po obrokih,¹⁵¹ kar je z nekajmesečno zamudo tudi izpolnil dober mesec pred Gadollovo smrtjo.¹⁵² Kako močno je skopnelo družinsko premoženje, nazorno pove po-

gove v Avstraliji živeče in umrle vnukinje Ingeborg Smith, roj. Gadolla (1926–1999), prišel v lokalni muzej mesta Gotha v Nemčiji (Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde Gotha, Inv. Nr. 29767). V prepisu ga hrani avtor. Tu navedeni odlomek je v izvorniku objavljen v: Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 6–7.

¹⁴³ Pisec je navedel ime obiskovalke Alojzice grofice d'Harnancourt-Unverzagt, roj. grofice Locatelli, soproge lastnika novo-zgrajene graščine Spodnje Velenje, ki je tam umrla 24. maja 1869 kot 40-letna vdova (NSAM, Matične knjige, Šmartno v Velenju, M 1833–1894, pag. 122).

¹⁴⁴ Omembe upraviteljev: NSAM, Matične knjige, Škale, R 1838–1860, pag. 56, 66, 82.

¹⁴⁵ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 1385, fol. 56'–58.

¹⁴⁶ Prav tam, fol. 68–68'.

¹⁴⁷ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 6, fol. 1191–1194; Hauptbuch 24, fol. 502–503.

¹⁴⁸ Tega dne je Gadolla na Turnu podpisal izjavo v zvezi s prepisom prodanih gospostev (StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Urkundensammlung 1862/2381). Ime Franca Gadolle januarja 1862 še pogrešamo na seznamu »samostojnih prebivalcev« Gradca, na katerem sta samo dva njegova sorodnika (*Adressbuch 1862*, str. 24).

¹⁴⁹ ZAC, ZAC/0845, I. Gimnazija v Celju, šk. 7, 7/24–26, Katalogi 1860–1862.

¹⁵⁰ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 263 (1169), fol. 1.

¹⁵¹ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Urkundensammlung 1862/2381.

¹⁵² Prav tam, Hauptbuch 24, fol. 503.

Turn pri Škalah okoli 1860 (kolorirana litografija C. Reicherta, po: Stopar, Grajske stavbe. Četrta knjiga, str. 115)

datek, da je Johann Gadolla leta 1783 kupil precej dotrajano Blagovno s pripadajočimi posestvi za 180.000 goldinarjev.¹⁵³ Delitev dediščine na dva dela – med Franca in sestro Viljemino, zgrešene očetove naložbe v rudnike, zadolženost, Frančevo vlaganje v obnovo in prezidavo Blagovne in nato Turna, vse to je prispevalo svoje. Franc Gadolla je sicer ljubil tehnične izboljšave in »luksuzne objekte«, ni pa bil uspešen gospodar, saj je imel več izdatkov kot prihodkov. Slednjič ga je prizadela še zemljiška odveza, po kateri mu je sicer ostala obsežna dominikalna posest (okoli 177 hektarov), a brez posebne perspektive, četudi ni bil zadolžen.¹⁵⁴

V Gradcu so se Gadolovi najbrž takoj naselili v prvem nadstropju hiše na Neuthorgasse 217, nedaleč od Joanneuma, kjer sicer niso bili hišni lastniki, temveč samo najemniki stanovanja, hiša pa je bila v lasti Karoline grofice Wagensperg (1862) in nato (1867) njenih dedičev.¹⁵⁵ Kupnino od spodnještajerskih posesti je bilo treba namreč varneje naložiti drugam, da bo družini prinašala obresti, saj

Gadollovi niso imeli nobenih rednih prihodkov. Skoraj vse premoženje, 29.000 goldinarjev, je vitez Franc za obresti posodil zasebnikom.¹⁵⁶ Glede na to, v čigavi hiši je z družino nazadnje živel in umrl, lahko parafraziramo, da je pri grofih Wagensperg končno prišel do svojega Bogenšperka. Sin Klemens je prva graška leta Gadollovih, zadnja štiri leta očetovega življenja, kratko opisal takole: »Večino prostega časa sem posvetil fiziki, zlasti kemiji. Na voljo so mi bili laboratoriji dr. Gloka, Kriška in Gottlieba. Leta 1866, ko sem bil v 6. letniku gimnazije, je po dolgotrajni boleči bolezni 20. aprila umrl moj oče. Neizmerno sem ga imel rad in tega, kar sem občutil, ko so ga spuščali v grob, ni mogoče opisati. Leži na pokopališču St. Peter pri Gradcu.«¹⁵⁷

Očitno je bilo Frančevo zdravje načeto že na Spodnjem Štajerskem in je tudi to vplivalo na odločitev o preselitvi v deželno prestolnico. Dolgotrajna in boleča bolezen, o kateri piše sin, je bila jetika (*Auszebrung*), ki je Franca pokopala v 69. letu življenja.¹⁵⁸ V Gradcu njegov duh in pero nista

¹⁵³ Gl. op. 30. – O kupnini in tedanjem stanju StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 21.

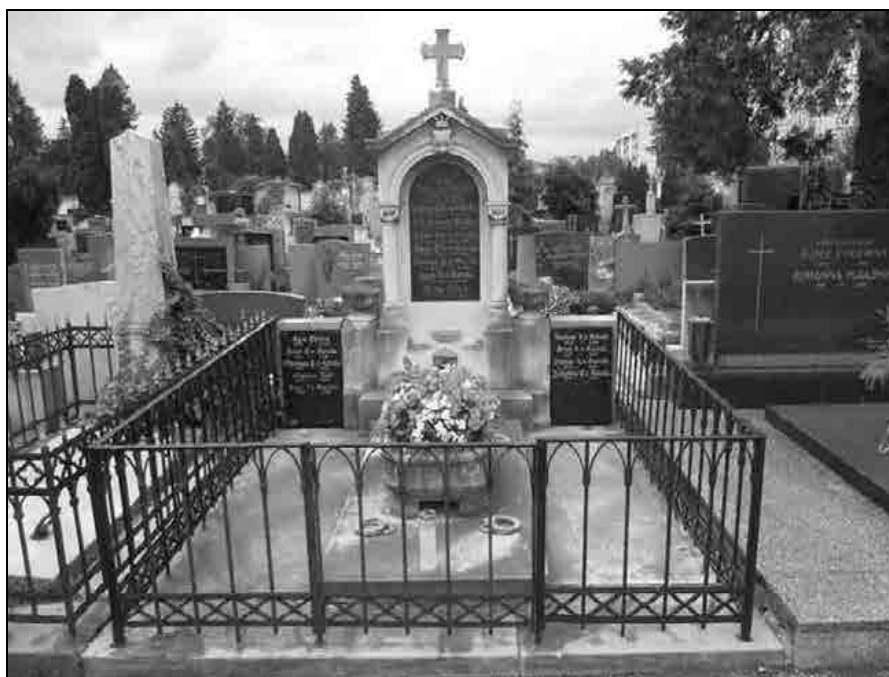
¹⁵⁴ Ob prodaji je spadalo k Turnu blizu 311 oralov zemljišč (okoli 177 hektarov), od tega okoli 220 oralov gozda, 41 oralov travnikov, 18 oralov sadovnjakov, 17 oralov njiv, 10 oralov pašnikov, oral vinograda, ter 4 orali stavbišč, tj. turnski graščinski kompleks in razvalina gradu Šalek (StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Urkundensammlung 1862/2381).

¹⁵⁵ O lastnikih hiše: *Adressbuch 1862*, str. 122; *Adress- und Geschäfts-Handbuch 1867*, str. 8.

¹⁵⁶ Po inventurnem in cenitvenem zapisniku Gadollove zapuščine z dne 18. maja 1866 je pokojnik v letih 1863 in 1864 posodil trem zasebnikom skupaj 29.000 goldinarjev, za kar so mu ti jamčili s hipotekami, posojila pa so bila tudi skoraj vse njegovo premoženje, ocenjeno na dobrih 29.552 goldinarjev (StLA, Bezirksgericht Graz I, D 117/1867, No. 3, 18. 5. 1866).

¹⁵⁷ Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde Gotha, Inv. Nr. 29767, fol. 2.

¹⁵⁸ DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz-Hl. Blut, Sterbefälle 1866, Nr. 86; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 319. – Mrliška knjiga mu daje le 66 let.

Nagrobnik rodbine Gadolla na graškem pokopališču St. Peter (foto: B. Golec, junij 2011)

mirovala, o čemer jasno pričajo pozno datirani rokopisi (1864), shranjeni v Štajerskem deželnem arhivu,¹⁵⁹ in vsebina pisem, prejetih do srede leta 1865.¹⁶⁰ Kot je iz pisma Gadolli mogoče povzeti šentjurskega župnika Davorina Trstenjaka, je nekdanji blagovnski gospod slabo leto pred smrtjo načrtoval objavo nekega svojega dela,¹⁶¹ pa tudi fizikalni kabinet ga je tedaj še spremljal, saj je omenjen v pismu nekega Huberja iz Celja.¹⁶² Neizbežna smrt je neuresničene načrte »malega spodnještajerskega Valvasorja« prehitela. Soproga Kajetana, ki je moža preživela za skoraj pol stoletja, in otroci pa niso izpolnili njegovih morebitnih pričakovanj, da bo del opusa zagledal luč sveta tudi v tiskani obliki. O tem, kaj se je zgodilo z Gadollovo zapuščino in zakaj, bo govor v sklepnem delu prispevka.

Preden spregovorimo o tem in o znanstveno-raziskovalni dejavnosti viteza Gadolle, je v izogib nesporazumom potrebno poudariti naslednje. Franc vitez Gadolla si glede na dosedanja spoznanja o njegovem delovanju in opusu zasluži oznako »mali (spodnje)štajerski Valvasor«, pri tej pa je vendarle poudarek na pridevniku »mali«. Potomec se namreč z nedosegljivim kranjskim prednikom ne more primerjati v ničemer, razen morda po zavzetosti in ljubezni do pisanja. Tehnična in tudi gmotna sredstva, ki so mu bila na voljo več kot poldrugo stoletje po Valvasorjevem času, ter eksperimentalni

duh 19. stoletja so ustvarjali povsem drugačne okoliščine, v katerih bi lahko človek Valvasorjevega »formatata« precej bolje in ambicioznejše izkoristil ponujene danosti. Toda Franc Gadolla ni bil prodoren človek, ampak prejkone umaknjen v svoj mali svet, veliko manj navdušen popotnik in najbrž tudi manj komunikativen od kranjskega polihistorja. »Zasebnih raziskovalcev« takšnega kova je bilo v njegovem času že veliko, zato je teže prišel do izraza, še posebej ker svojih sestavkov ni objavljaj, ampak samo arhiviral. Kot znanstvenik je zorel in proti koncu življenja kazal viden napredek, toda v primerjavi z Valvasorjem ni znal niti približno tako racionalno razpolagati s časom. Tega mu je na koncu, ko je hotel uresničiti dolgoletne načrte, preprosto zmanjkalo, čeprav je svojega prednika preživel za skoraj 17 let. Gadollov domet v času, v katerem je živel, in zlasti pozneje se seveda ne more niti od daleč primerjati z Valvasorjevimi, zato je oznaka »pozabljeni« tem bolj na mestu in pričakovana. Spodnještajerski graščak, ki postane dejaven član in korespondent deželnega historičnega društva ter nato še podobnega naravoslovnega združenja, pač ni član angleške Kraljevske akademije, njegovi rokopisni sestavki pa so v primerjavi s tiskom gigantske *Slave vojvodine Kranjske* prejkone prazna, zapravljena naložba. Tudi na drugih področjih je podobnost Gadolle s kranjskim polihistorjem blede odsev zadnjega. Je šel blagovnski vitez kdaj kam dlje kot do Dunaja, kjer se je šolal in nato poročil? V primerjavi z Valvasorjevo aktivno častniško službo in poznejšim nazivom četrtnega stotnika se zdi Ga-

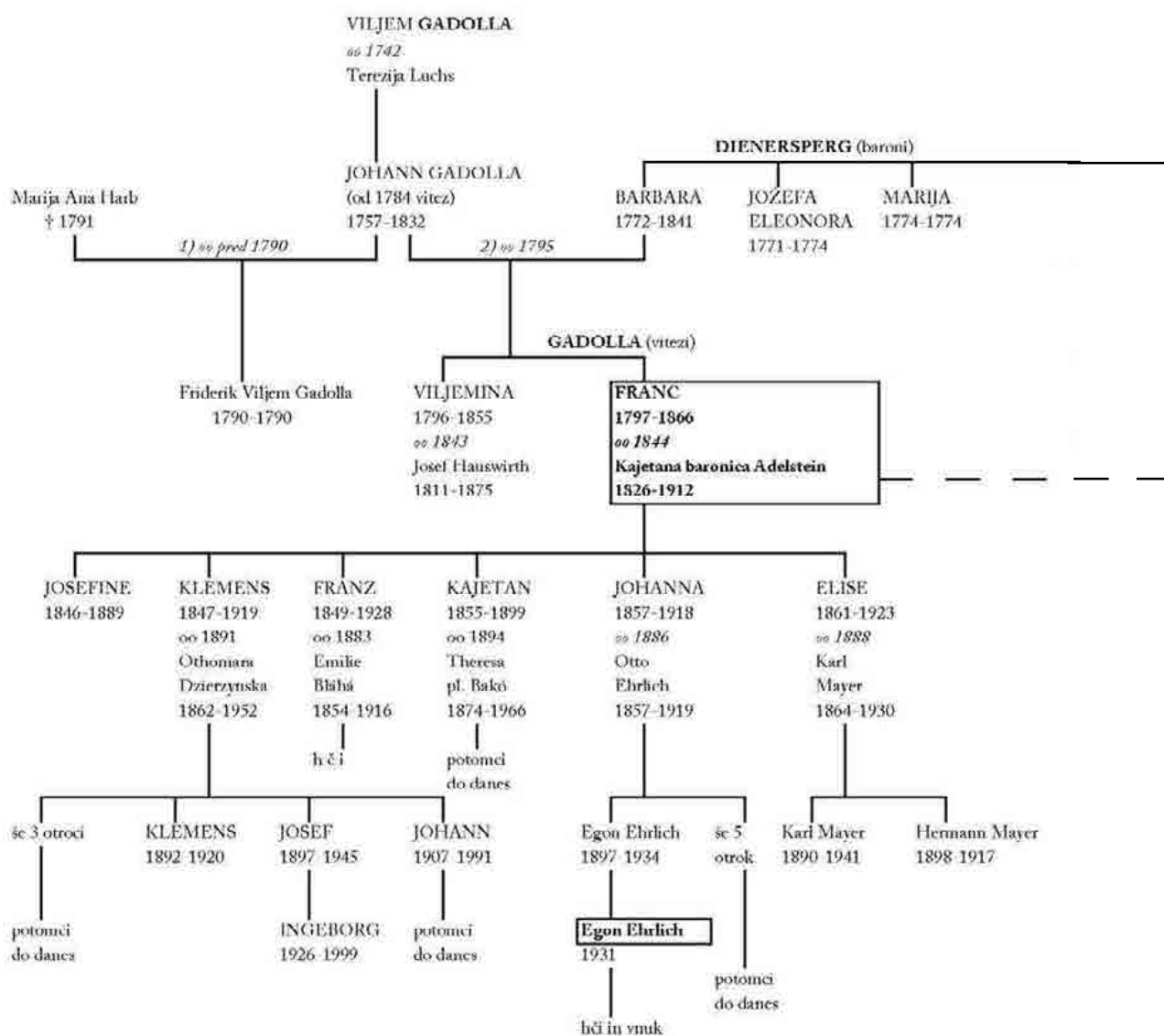
¹⁵⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 800, 908, 912.

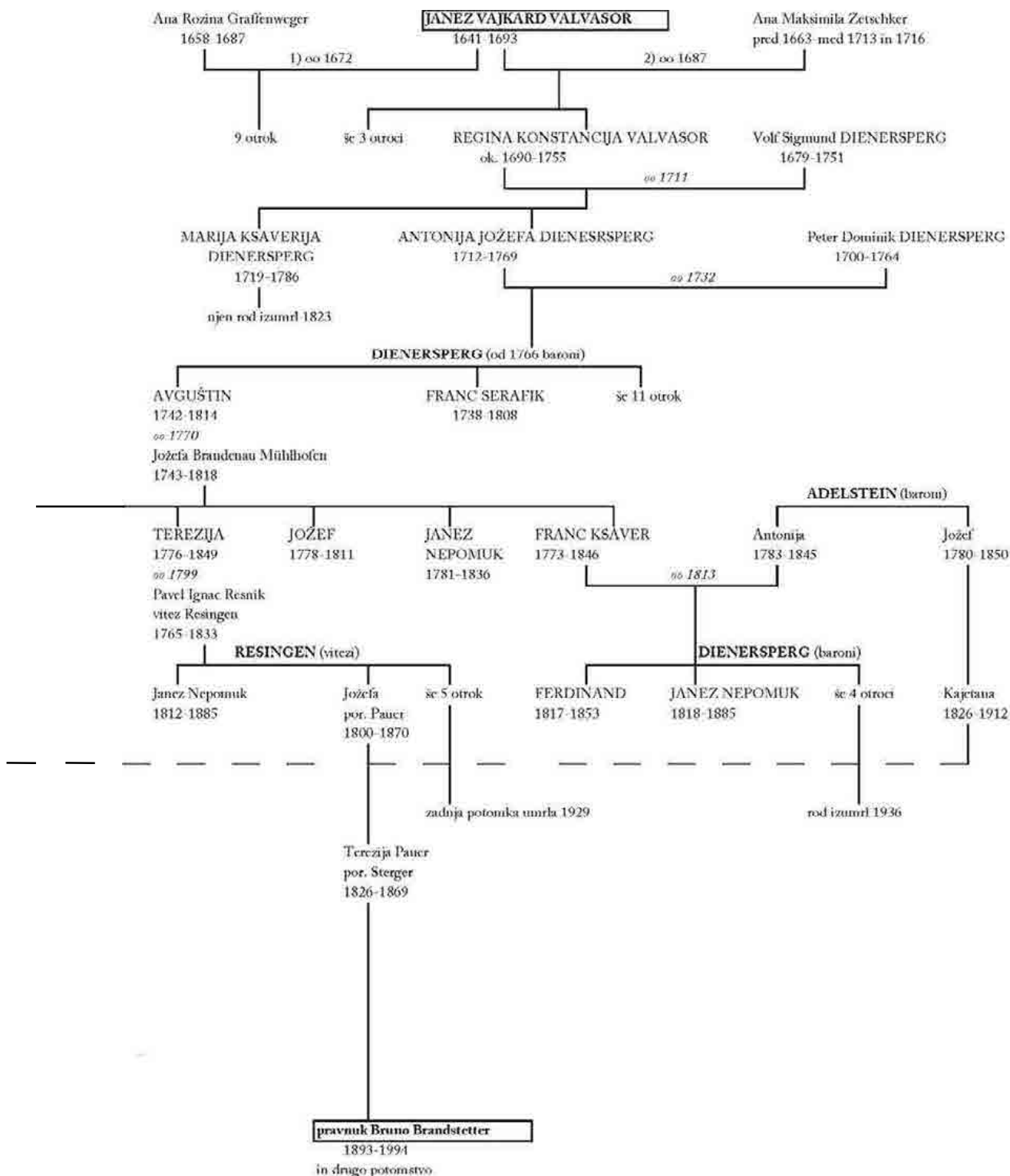
¹⁶⁰ Prav tam, Hss. 919.

¹⁶¹ Trstenjakovo pismo Gadolli, Šentjur, 16. 6. 1865 v: StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919.

¹⁶² Huberjevo pismo Gadolli, Celje, 27. 3. 1865 (prav tam).

RODBINSKE POVEZAVE FRANCA VITEZA GADOLLE

dollovo »stotništvo« pri narodni gardi leta 1848 že skoraj farsa. Prednik in potomec sta si bila bliže po ožjem domačem okolju, pri čemer se je Gadolla v »svet znanosti« vendarle že rodil. Njegov in očetov fizikalni kabinet, knjižnica in zbirke so sicer želi priznanje sodobnikov, a »domovanje znanosti in muz« na Blagovni le ni bil »kranjski Parnas« Bogenšperk z grafično delavnico ter zaposlenimi domačimi in tujimi umetniki. Sicer pa je tako Valvasorju kot Gadolli odrastlo šest otrok, oba sta se poročila s precej mlajšima ženskama, Valvasor dvakrat, in preminila, ko so bili njuni otroci še mladoletni oziroma nekateri sploh zelo majhni. Oba sta bila v gmotnem pogledu na koncu bliže ubožanju kot izobilju, čeprav ne eden ne drugi ni imel slabega izhodišča. Tako kakor Valvasor je Gadolla zapravil svoje čedno imetje za ukvarjanje s konjički, le da so bili njegovi glede na rezultate dela precej bolj potratni.

Kar pa zadeva nagnjenja in interese, sta si bila moža zelo podobna. Etimologija, botanika, topografija, vojaška in lokalna zgodovina, odnos do protestantizma in še kaj so področja, na katerih sta se spretno sukala oba, Gadolla pa je pri Valvasorju najbrž še dodatno iskal ter našel navdih in zgled. Ne gre namreč prezreti njegovega občudovanja Valvasorjevega dela, pogojenega tudi z zavestjo o skupnem poreklu s »kranjskim Livijem«. Je naključje, da si je po začetnih parcialnih obravnavah izbral za prostorski okvir svojih obravnav upravno-politično zaokroženo enoto – tedaj že ukinjeno celjsko okrožje? Končno ga z Valvasorjem povezuje plemiška nečimrnost in zaverovanost v »slavo« prednikov, četudi sta se oba dobro zavedala, da so njune plemiške korenine po očetovi strani zelo plitve.¹⁶³ Pozornemu očesu v tem pogledu težko uide podrobnost, da sta viteza Gadollo kar dva njegova korespondenta s Celjskega nagovarjala z baronom.¹⁶⁴ In če je soditi po Vošnjaku, ki je sicer pisal več kot pol stoletja pozneje,¹⁶⁵ je imela šaleška okolica novega turnskega graščaka res za barona. Tako kot je Valvasor svojčas poskrbel, da so ga najprej drugi »prepoznali« kot »Freiherr von«, sam pa nato baronskemu naslovu ni niti malo nasprotoval. Še več, v nekaj letih si ga je meni nič tebi nič prilastil in nazadnje v *Slavi* lastnoročno »povzdignil« v barone še vse tiste Valvasorje, ki do naslova niso bili upravičeni, tj. večji del članov svoje rodbine.¹⁶⁶ Pa sta bila vendarle tako

Valvasor kot »mali štajerski Valvasor« v resnici samo (precej samotna) viteza.

Gadollovo raziskovalno delo v luči pozabljenih rokopisov

Slika o (poljudno)znanstveni dejavnosti blagovno-turnskega viteza ostaja neizogibno nepopolna. Piščev namen ni bil temeljito analizirati Gadollovih ohranjenih rokopisov, temveč zaorati ledino v njegov opus. Predvidevamo lahko, da se je ohranil največji del Gadollovega domoznanskega opusa, verjetno vsi njegovi dokončani rokopisi. Franc Gadolla je za to poskrbel za življenja s sprotnim pošiljanjem lastnih spisov Historičnemu društvu za Štajersko,¹⁶⁷ po njegovi smrti pa je leta 1866 prišla v ustrezno hrambo tudi njegova zapuščina.¹⁶⁸ Na drugi strani je komaj kaj znanega o Gadollovem naravoslovnem delu.

Za Gadollo tako kot za Valvasorjem namreč ni ostalo obsežno gradivo, na podlagi katerega je pisal svoje zaključene sestavke. Nekaj zapisov, nastalih pod njegovo roko, pretežno etimoloških razlag toponimov, je zašlo le v združeni rokopis, ki vsebuje prejeta korespondenca,¹⁶⁹ nekateri njegovi rokopisi pa so nedokončani oziroma nedodelani.¹⁷⁰ Vse drugo so svojci zavrgli bodisi kmalu po njegovi smrti, o čemer bo tekla beseda v sklepnem delu prispevka, bodisi najpozneje konec dvajsetih let 20. stoletja, ko je preminil njegov zadnji sin, tudi sam neke vrste domoznanec. 73 listov obsegajoča korespondenca (1852–1865) z etimološkimi zapiski (Hss. 919) je skoraj gotovo prišla v Štajerski deželni arhiv šele z njegovo zapuščino po smrti 20. aprila 1866.¹⁷¹ Čeprav je ohranjena fragmentarno in v njej ni prepisa nobenega Gadollovega pisma korespondentom, ampak le nekaj njegovih obrobnihih pripomb na prejetih pismih, vsebuje dragocena pričevanja o prejemnikovih načrtih in namerah, o katerih izvemo zelo malo iz samih rokopisov.

¹⁶⁷ Za posamezne rokopise gl. tabelarični pregled v nadaljevanju.

¹⁶⁸ Posch, *Gesamtinventar*, str. 31.

¹⁶⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919. – Korespondenca vsebuje 19 Gadolli poslanih pisem iz obdobja 1852–1865.

¹⁷⁰ Taka sta zlasti Hss. 562 in Hss. 671, ki na koncu napoveduje nadaljevanje (fol. 18'), prazna mesta pa najdemo denimo tudi v Hss. 289 in 684. Hss. 916 je bil sploh naknadno sestavljen iz več delov: iz zgodovine Šaleške doline (fol. 1–7), nekaj listov navadnega delovnega gradiva (fol. 8–14) in zgodovine Blagovne, ki ji manjka prvi del (fol. 14–47').

¹⁷¹ V vodniku po Štajerskem deželnem arhivu je za (vse) Gadollove rokopise sumarno navedeno, da so prišli v (leta 1868 ustanovljeni) arhiv kot zapuščina leta 1866 (Posch, *Gesamtinventar*, str. 31). Podatek za dobršen del rokopisov vsekakor ne drži, saj jih je še avtor osebno poslal Historičnemu društvu.

¹⁶³ V kratkem sestavku o genealogiji Gadoll iz leta 1859 ni mogel Franc povedati o svojih prednikih nič določnega, ampak je razglabljal o izvoru priimka in raznih soimenjakih globoko v srednji vek (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 709).

¹⁶⁴ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo Ignaca Orožna, 21. 1. 1855; pismo N. Huberja, 27. 3. 1865.

¹⁶⁵ Vošnjak, *Spomini*, str. 30.

¹⁶⁶ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 305–309.

Seznam Gadollovih rokopisov v zbirki rokopisov Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu:¹⁷²

Sign. (Hss.)	Število listov	Naslov rokopisa [sodobna datacija] /ugotovljen (približen) čas nastanka/
240	30	Geschichte des Schlosses und Bades Neuhaus in Untersteier /nastalo 1861/ ¹⁷³
263	23	Die adeligen Hausbesitzer und Bürger der landesfürstlichen Stadt Cilli von der Zeit der Grafen von Cilli bis in die neuere Zeit /nastalo 1861 in 1862/ ¹⁷⁴
264	10	Einige Bemerkungen über die in den »Ansichten aus der Steiermark« mitgetheilte Beschreibung der Stadt und Schloss Cilli /nastalo 1859/ ¹⁷⁵
265	6	Schriftsteller und Werke, die Grafen v. Cilli, die Stadt Cilli und auch überhaupt die Geschichte von Steiermark, dann auch einzelne Orte und Familien betreffend /ni nastalo pred 1853/ ¹⁷⁶
266	4	Ueber die verschiedenen Titulaturen in den alten Zeiten /ni nastalo pred 1848/ ¹⁷⁷
281	118	Beiträge zur Geschichte und Topographie der Kirchen, Pfarren, Filialen und Schlosscapellen der 14 Dekanate des h. Bisthums Lavant [1860]
282	39	Die Hausbesitzer der Stadt Cilli in einem kurzgefassten Ueberblicke von der ältesten Zeit bis auf die neuere /ni nastalo pred 1854/ ¹⁷⁸
289	88	Geschichte der Herren und Freiherren von Sanneck, später Grafen und dann Fürsten von Cilli /ni nastalo pred 1854/ ¹⁷⁹
562	4	Verzeichnis der Kirchen in Untersteiermark, Cillier Kreis /4 tabelle/
564	6	Landkarte des Cillier Kreises seit der ältesten Zeit bis jetzt. Nebst »Erklärung« /z zemljevidom/
565	9	Die Freiherren von Moscon
568	6	Die Familie der Freiherren von Valvasor, seit 1550 in Crain begütert
576	4	Ausweis, wie die Güter an die mit mir verwandten Familien kamen und wieder wegverkauft wurden /društvo prejelo 1860–61/ ¹⁸⁰
644	16	Verzeichniss jener Herrschaften und Güter in Steiermark, welche ein Eigentum der mir verwandten Familien waren /društvo prejelo 1860–61/ ¹⁸¹
655	8	Beiträge zur Geschichte und Topografie der Schlösser und Burgen in Untersteier. Gut Ponigl und Veste Hocheneck /društvo prejelo 1857/ ¹⁸²
656	39	Beiträge zur Geschichte und Topografie der Schlösser und Burgen in Untersteier. Das Schloss Weichselstetten im Zillier Kreise nebst genealogischen Notizen über die Familie Dienersberg und Adelstein /društvo najbrž prejelo 1857/ ¹⁸³

¹⁷² Izvirni naslovi rokopisov so taki kot v Zahn-Mellovem katalogu rokopisov (Zahn–Mell, *Kataloge*), samo po potrebi dopolnjeni z naslovi izvirnikov.

¹⁷³ Gadolla navaja, da je od leta 1775 minilo 86 let (fol. 21'), kar pomeni, da piše leta 1861. Enaka je tudi najmlajša letnica v besedilu (fol. 11'), kjer se sklicuje na Schülerjev vodnik po Dobrni (»Führer um Neuhaus in Steiermark«) iz leta 1861. V evidenci Avstrijske nacionalne biblioteke je danes samo Schülerjev vodnik z letnico izida 1862 (Schüler, *Der Landschaftliche Curort*), toda vse kaže, da je morala obstajati neka leto dni starejša in vsebinsko obsežnejša izdaja, morda samo razprava. V vodniku iz leta 1862 namreč ni podatkov, ki jih Gadolla citira po straneh 2 in 11 Schülerjevega vodnika iz leta 1861. Prim. op. 264 in 272.

¹⁷⁴ Avtor pravi, da je bil sestavek napisan decembra 1861 in prve dni januarja 1862 (fol. 1).

¹⁷⁵ Datirano glede na začetek izhajanja v naslovu citiranega dela v več zvezkih (*Ansichten aus der Steiermark, mit vorzüglicher*

Beachtung der Alterthümer und Denkwürdigkeiten, als Burgen, Schlösser, Kirchen u.s.w. Der als Erläuterung beigegebene Text enthält viele Daten zur Geschichte des Kronlandes). Ob upoštevanju navedbe, da »zdaj ni več celjskega, temveč samo mariborsko okrožje« (fol. 10'), spis ni nastal po ukinitvi tega konec leta 1859.

¹⁷⁶ Datirano glede na najmlajše datirano delo (fol. 3).

¹⁷⁷ Datirano glede na zadnjo omenjeno letnico.

¹⁷⁸ Gadolla se v naslovu naslavlja kot član Historičnega društva, podatke pa črpa iz Orožnove *Celske kronike* (1854).

¹⁷⁹ Kot v prejšnji opombi.

¹⁸⁰ *Mittheilungen* X (1861), str. 35.

¹⁸¹ Prav tam.

¹⁸² StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo Historičnega društva, 17. 9. 1857, ad Nr. 2204; *Mittheilungen* IX (1859), str. 36.

¹⁸³ Pismo Historičnega društva, 17. 9. 1857, ad Nr. 2204; *Mittheilungen* IX (1859), str. 35.

658	39	Über die höchst ärgerliche Art und Weise, wie Romanen-, Balladen- und Theaterschreiber, Dichter und Verfasser sogen. geschichtlicher Erzählungen die historischen Fakten verdrehen /društvo prejelo 1857/184
667	28	Beiträge zur Geschichte und Topografie der Burgen und Schlösser im Zillier Kreise. Die uralte Feste Sanneg /društvo najbrž prejelo 1860–61/185
671	18	Verzeichniss der ansehnlichen Familien, die einstmahlen in der Stadt Cilli gelebt und sich aufgehalten haben (vornehmlich Hohenwart und Thurn) /društvo prejelo 1860–61/186
678	42	Die alte Burg Schallek und die Pfarre St. Martin bei Schallek. Bl. 17a: Die Herrschaft Reifenstein in Untersteier /društvo najbrž prejelo 1862–63/187
684	32	Beiträge zur Geschichte und Topografie der Stadt Cilli /društvo prejelo 1860–61/188
686	12	Das Schloss Einöd in Untersteier /društvo prejelo 1860–61/189
688	2	Besitzer der Burg Thurn in einem Ueberblicke /društvo prejelo 1860–61/190
690	2	Besitzer von Wöllan in tabellarischem Ueberblicke /društvo prejelo 1860–61/191
696	4	Die Ruine Schaumburg bei Schönstein /društvo prejelo 1860–61/192
699	4	Über die Widersprüche, welche aus den wenigen Angaben der Chronologisten über die Geburts- und Sterbejahre entstehen /društvo prejelo 1860–61/193
704	26	Einige genealogische Notizen: Die Familie Raumschüssel; Von den adeligen and ansehnlichen Familien, die meist in der Stadt Cilli wohnen; Topografie der Stadt Cilli; Land Cilli; Die alte Veste Oberzilli; Genealogie der Familie Husten in Cilli /društvo prejelo 1860–61/194
709	4	Beiträge zu genealogischen Notizen (die Fam. Gadolla betr.) [1859] /društvo najbrž prejelo 1860/195
711	3	Genealogische Notizen. Die Familie der Ritter, dann Freiherren von Heritsch /društvo prejelo 1860–61/196
727	4	Volkssagen (aus Untersteiermark) /društvo prejelo 1854/197
728	4	Die Veste Helfenberg. Bl. 3b: Gutenhard /društvo prejelo 1854/198
735	14	Beiträge zur Geschichte und Topographie mehrerer Schlösser in Untersteier. Schloss Wöllan. Vgl. Nr. 690. /društvo prejelo 1854/199
736	4	Historische Notizen. Die Familie Geisruk /društvo prejelo 1854/200
741	6	Ueber einige bereits gänzlich vergessene Schlösser und Burgen im Zillier Kreise. I. Die Veste Pröschin; II. Plaustein; III. Edling; IV. Prassberg; V. Schaumburg; VI. Thurn /društvo prejelo 1854–55/201

184 Datirano glede na začetek izhajanja v naslovu citiranega dela v več zvezkih (*Ansichten aus der Steiermark, mit vorzüglicher Beachtung der Alterthümer und Denkwürdigkeiten, als Burgen, Schlösser, Kirchen u.s.w. Der als Erläuterung beigegebene Text enthält viele Daten zur Geschichte des Kronlandes*). Ob upoštevanju navedbe, da »zdaj ni več celjskega, temveč samo mariborsko okrožje« (fol. 10'), spis ni nastal po ukinitvi tega konec leta 1859.

185 *Mittheilungen X* (1861), str. 34.

186 Prav tam.

187 *Mittheilungen XII* (1863), str. 27. – Nastalo po prodaji Turna leta 1861 (fol. 16).

188 *Mittheilungen X* (1861), str. 34.

189 Prav tam, str. 35.

190 Prav tam, str. 35.

191 Prav tam, str. 35.

192 Prav tam, str. 35.

193 Prav tam, str. 35.

194 Prav tam, str. 35.

195 Med novopridobljenimi rokopisi je v *Mittheilungen X* (1861), str. 77, naveden Gadollov z naslovom »Genealogische Notizen«, ki glede na kratek naslov najbrž kaže na to, da gre za genealogijo njegove lastne rodbine.

196 *Mittheilungen X* (1861), str. 35.

197 Pismo Historičnega društva, 1. 9. 1854, Nr. 1346 (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919); *Mittheilungen VI* (1855), str. 31.

198 Pismo Historičnega društva, 30. 6. 1854, Nr. 1318 (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919); *Mittheilungen VI* (1855), str. 30).

199 O tem pismo Historičnega društva, 2. 6. 1854, Nr. 1305 (prav tam); *Mittheilungen VI* (1855), str. 30.

200 O tem pismo Historičnega društva, 1. 9. 1854, Nr. 1346 (prav tam); *Mittheilungen VI* (1855), str. 31.

201 *Mittheilungen VI* (1855), str. 31.

742	35	Genealogische Notizen über mehrere adelige mir verwandte Familien. I. Das freiherrliche Geschlecht der Adelstein, II. Die Freiherren von Thürndl, III. Die Freiherren de Leo von Löwenberg, IV. Die Freiherren von Gabelkoven, V. Freiherren von Dienersberg, VI. Ritter von Kaltenhausen, VII. Freiherren von Valvasor, VIII. Ritter von Brandenau-Mühlhofen, IX. Freiherren von Schlangenburg, X. Ritter von Führenberg, XI. Freiherr von Curti-Franzini, S. 29: Die alte Feste Schlangenburg /društvo prejelo 1854/ ²⁰²
761	101	Beiträge zur Geschichte der Herrschaften Reifenstein, Anderburg, Reicheneck, der Pfarre St. Georgen, des Amtes Schleinitz, der Kirchen zu Ponigl und St. Johann [1840–1852] /društvo prejelo 1852/ ²⁰³
771	66	Beyträge zur Topografie und Geschichte einiger Schlösser und Burgen im Cillier Kreise. I. Das Bergschloss Thurn im Schallthale, II. Das Schloss Gutenbüchel, III. Gutenhard, IV. Herrschaft Schwarzenstein, V. Lilienberg, VI. Ekenstein, VII. Die Ruine Helfenberg, VIII. Ruine Wiederdries, IX. Die Ruine Forchtenegg und Waldegg, X. Ruine Schallegg, XI. Schloss Wöllann /napisano 22. 3. 1847, društvo prejelo najpoznejše 1851/ ²⁰⁴
787	10	Einige Bemerkungen über die der Tagespost beigegebenen »Ansichten aus der Steiermark« /ni nastalo pred 1859/ ²⁰⁵
788	6	Ueber die Messenstiftungen bei der Herrschaft Thurn /društvo prejelo 1860–61/ ²⁰⁶
795	9	In welchem Abgrunde von Inconsequenzen oft derjenige gerathet, welcher den verschiedenen Geschichtsschreibern nachbetheet [1859] /društvo prejelo 1859/ ²⁰⁷
800	64	Geschichte der alten Veste Schlangenburg, des Bades Neuhaus und der um selbe gelegenen Schlösser, Kirchen und Pfarrhöfen [1864]
802	21	Uiber die bei der Herrschaft Reifenstein vorfindige Walker-Erde und uiber die mit derselben gemachten Versuche seit der Zeit ihrer Entdeckung bis jetzt, d. h. vom J. 1788 bis 1838 /zadnji podatek iz leta 1839/
803	40	Geschichte der Herrschaften Reifenstein, Anderburg und Reichenek, dann des Marktes St. Georgen [1836] ²⁰⁸
908	30	Blaubuch der Herrschaft Reifenstein [1864]
909	17	Verzeichnis der Burgen, Schlösser und Höfe des Cillier Kreises /najverjetneje ne pred 1862/ ²⁰⁹
910	30	Aufzeichnung jener Begebenheiten und Ereignisse, welche auf die Geschichte eines jeden einzelnen Schlosses in Cillier Kreise mehr oder weniger mittel- oder unmittelbaren Einfluss oder Beziehung gehabt haben /ni nastalo pred 1859/ ²¹⁰
911	17	Genealogische Notizen über mehrere adelige mir anverwandte Familien, die im Zillier Kreis begütert sind oder waren /nastalo 1855/ ²¹¹

²⁰² Rokopis vsebuje zaznamek o prejemu 4. 5. 1854. O tem tudi pismo Historičnega društva, 20. 5. 1854, Nr. 1284 (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919); *Mittheilungen* VI (1855), str. 30.

²⁰³ O tem pismo Historičnega društva, 14. 10. 1852, Nr. 864 (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919); *Mittheilungen* III (1853), str. 22. Na prvi strani rokopisa je datum (prejetja) 8. 10. 1852. – Da je del iz več delov sestavljenega rokopisa res nastal še v času Gadollovega lastništva Blagovne, priča njegova samonavedba kot lastnika (s. p., Beschreibung des Teiches etc.). V rokopisu o izginulih gradovih, ki ga je društvu poslal leta 1854 ali 1855, pa pravi, da je razpravo s tem naslovom pisal pred 12 leti (Hss. 741, fol. 1), torej leta 1842 ali najpozneje 1843.

²⁰⁴ Edini natanko datiran Gadollov sestavek: Turn, 22. 3. 1847 (fol. 2). V uvodu se Gadolla sklicuje na dopis društva z dne 2. t. m., žal brez meseca in leta (fol. 1). – *Mittheilungen* III (1852), str. 32.

²⁰⁵ Gl. op. 179.

²⁰⁶ *Mittheilungen* X (1861), str. 35.

²⁰⁷ Datum prejema na fol. 8' je 28. 1. 1859; *Mittheilungen* X (1861), str. 35.

²⁰⁸ Glede na podatek, da je bilo grajsko poslopje na Blagovni porušeno (fol. 1'), je Gadollov naknadni pripis na začetku rokopisa lahko nastal šele po letu 1860 ali 1861, integralno besedilo pa glede na omembo letnice 1839 (fol. 5') ni nastalo pred tem letom.

²⁰⁹ Datirano glede na obravnavo turških vpadov, ki se zanesljivo opira na Ilwofovo razpravo, objavljeno v *Mittheilungen* v letih 1859–1862.

²¹⁰ Datirano glede na zadnji omenjeni dogodek (fol. 24).

²¹¹ Datacijo omogočata podatka, da je Gadollov bratranec Janez Nepomuk vitez Resingen že 21 let lastnik graščine Socka (fol. 12') – to je postal leta 1834 (Golec, *Valvasorjevo neznano potomstvo*, 2. del, str. 344) –, Gadolla pa 10 let lastnik Turna (fol. 13).

912	42	Beiträge zur steirischen Vaterlandskunde. I. Die Kirche Maria Himmelfahrt zu Doberna, II. Die Pfarre Neukirchen, III. Schloss und Veste Lemberg, IV. Beschreibung einiger Bergwerke im Cillier Kreise, V. Die Geistlichkeit in Cilli von der ältesten Zeit bis jetzt [1864]
913	1	Verzeichnis der mir verwandten Familien, die ihre Güter verkauft haben in Steyermark
914	72	Ueber den furchtbaren Schaden, welchen die erhaltenen Wichse und Schläge in den 5 mit Frankreich gefügten Kriegen auf die Bewohner Steiermarks ausgeübt haben [1858]
915	238	Der Zillier Kreis in topographisch-naturhistorisch-geographisch und montanistischer Beziehung – 7 zvezkov z ločeno foliacijo /najverjetneje nastalo po 1860/ ²¹²
916	47	Das Schallthal in der ältesten Zeit /ni nastalo pred 1864/ ²¹³
917	25	Genealogie der Familien Freiherren von Dienersberg und Adelstein /s 3 rodovniki/ [1861]
918	15	Beyträge zur genaueren Kenntniss der Herrschaft Reifenstein /najverjetneje nastalo pred 1854/ ²¹⁴
919	73	Briefwechsel des Franz R. v. Gadolla mit dem Ausschusse des historischen Vereines für Steiermark, dann mit Dr. Hlubek, bezüglich der Landwirtschaft [1852–1865]
929	12	Die Einfälle der Osmanen in der südlichen Steiermark /ni nastalo pred 1861/ ²¹⁵
1385	113	Das Schallthal in der untern Steiermark /nastalo po letu 1857/ ²¹⁶

Franc vitez Gadolla je pisal z veseljem, veliko in neutrudno, pri tem pa dajal prednost bolj vsebini kot obliki. Čeprav je imel precej razvlečeno pisavo in pri pisanju ni skoparil s prostorom, je vendarle imponant podatek, da obsega njegovih 56 ohranjenih rokopisov v zbirki rokopisov Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu²¹⁷ skupno kar 1.669 oštevilčenih listov (brez omenjene korespondence v posebnem združenem rokopisu), kar pomeni z drugimi besedami 3.338 strani. Upošteva, da zadnji list pogosto ni v celoti popisani, ostane še vedno okoli 3.300 strani besedila, po večini napisanega z njegovo lastno roko, le deloma s prepisovalčev.

Koliko dni in noči, premišljevanj, osnutkov in predlog je vtkanih v zaključena besedila, se je najbrž zavedal le pisec. »Zameriti« mu gre samo to, da velike večine svojih sestavkov ni datiral niti z letnico, zato je njihov nastanek v tiskanem seznamu rokopisov Štajerskega deželnega arhiva (1898) praviloma datiran zgolj v 19. stoletje.²¹⁸ Iz navajanja letnic v samih besedilih je sicer pogosto moč ugotoviti vsaj »annum ante quem non«. Pri tem so v znatno pomoč navedbe v seznamih novih pridobitev Historičnega društva za Štajersko, vsako leto objavljenih v društvenem glasilu *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, čas nekaterih pridobitev pa razkrivajo tudi marginalni pripisi na rokopisih ter pisma društvenega odbora Gadolli.

Z društvom je začel sodelovati najpozneje potem, ko se je leta 1850 osamosvojilo od sedem let prej ustanovljenega skupnega Historičnega društva za Notranjo Avstrijo. Seznam vseh pridobitev društva od njegove ustanovitve do leta 1851 namreč že navaja Gadollov topografsko-zgodovinski oris nekaj gradov v Šaleški dolini in okolici, nastal leta 1847 (danes Hss. 771).²¹⁹ Ime Franca viteza (Ritter v.) Gadolle se odtlej redno pojavlja v *Mittheilungen* med darovalci rokopisov, do vključno leta 1863.²²⁰ Datacije redkih rokopisov pa pričajo, da so nastajali

²¹² Edina oprijemljiva datacija – po letu 1849, ko je bilo celjsko okrožje že ukinjeno – je vsebovana v izvirnem naslovu: »der ehemalige Zillier Kreis«. Glede na tematiko bi delo zelo težko nastalo pred cerkveno topografijo iz leta 1860 (Hss. 281).

²¹³ Rokopis sestavlja več naknadno združenih rokopisov: o zgodovini Šaleške doline (fol. 1–7), nekaj listov navadnega delovnega gradiva (fol. 8–14) in nepopolna zgodovina Blagovne brez prvega dela (fol. 14–47) – ki niso postali celota pred letom 1864 (omemba letnice na fol. 31').

²¹⁴ Podatki sežejo le do leta 1834, Gadolla v naslovu ni naveden kot član Historičnega društva, pripis (fol. 15) pa opisuje stanje Blagovne po letu 1848.

²¹⁵ Na fol. 5' citirana stran iz Ilwofove razprave o turških vpadih na Štajersko je bila objavljena v *Mittheilungen* X (1861).

²¹⁶ Datacija po zadnji ugotovljeni letnici v besedilu (fol. 18').

²¹⁷ V osebni kazalu kataloga iz leta 1898 (Zahn–Mell, *Kataloge*, str. 201) manjkajo štiri Gadollovi sestavki (Hss. 656, 688, 690 in 802), pri čemer za zadnjega v samem besedilu ni navedeno, da je njegov (str. 87), v avtorskem kazalu (str. 172–173) pa pogrešamo samo en rokopis (Hss. 1385). V kazalu arhivskega inventarja iz leta 1959 pri Gadollovem imenu pomotoma ni dveh rokopisov – Hss. 656 in 690 (Posch, *Gesamtinventar*, str. 31).

²¹⁸ Zahn–Mell, *Kataloge*. – Zbirko rokopisov so uredili leta 1893, ko ugotavljanje provenience posameznih rokopisnih enot v mnogih primerih že ni bilo več mogoče. Tiskani inventar napotuje na sezname pridobitev, objavljene v *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark* (prav tam, str. IX–X).

²¹⁹ *Mittheilungen* III (1852), str. 32.

²²⁰ Nekateri okrajšani naslovi v *Mittheilungen* ne omogočajo nedvoumne identifikacije z naslovi rokopisov.

v skoraj tri desetletja dolgem časovnem razponu med letoma 1836 in 1864.

Skupaj z združeno rokopisno enoto, v kateri je pretežno Gadollova prejeta korespondenca (Hss. 919), je v zbirki rokopisov shranjenih 57 tematsko zaokroženih sestavkov, med njimi nekaj precej obsežnih. Daleč največji obseg ima »topografsko-naravoslovno-geografski in montanistični oris celjskega okrožja« na 238 listih, pri katerem gre dejansko za sedem ločeno foliiranih zvezkov (Hss. 915). Več kot 100 listov štejejo še: Prispevki za zgodovino in topografijo cerkva, župnij, podružnic in grajskih kapel v 14 dekanijah Lavantinske škofije (Hss. 281, 118 listov), Šaleška dolina na Spodnjem Štajerskem (Hss. 1385, 113 listov) in Prispevki za zgodovino gospostev Blagovna, Anderburg in Rifnik, župnije Šentjur, urada Slivnica ter cerkva na Ponikvi in v Šentjanžu (Hss. 761, 101 list). Po obsegu jim sledi zgodovina Celjskih grofov (Hss. 289, 88 listov).

Z »domovinsko zgodovino«, kot je sam imenoval svojo dejavnost, se je Gadolla začel ukvarjati pred domačim pragom, pravzaprav znotraj zidov očetovega doma, najprej tako, da se je zanimal za preteklost lastnih posesti v okolici Šentjurja. Kot že rečeno, je nekako v letih 1835–1837 pisal razpravo o domačih gradovih in šentjurskem trgu, ohranjeno v poznejšem prepisu druge roke (Hss. 803). Iz istega časa je elaborat o odkritju in izkoriščanju suknarske ilovice v polstoletju od 1788 do 1838, napisan leta 1838 ali 1839 (Hss. 802), obenem dragoceno pričevanje o zgodovini rudarjenja na Celjskem. Z razširjeno domoznansko tematiko, tokrat vključno s cerkveno zgodovino šentjurskega območja (Hss. 761), se je Gadolla pečal v svojih zadnjih blagovnskih letih,²²¹ torej tako na Blagovni kot pozneje na Turnu. Gotovo ga je že pred sredo 19. stoletja pritegovala tudi genealogija – spomnimo na rodovnik njegove matere, nastal po njeni smrti (1841)²²² –, vendar glas o ljubiteljski dejavnosti viteza Franca skoraj gotovo ni segal dlje kot do znancev in sorodnikov baronov Dienerspergov.²²³ Ko je namreč graški profesor dr. Georg Göth v letih 1838–1845 zbiral gradivo za »statistično-topografsko podobo Štajerske«, Gadollo kot sodelavca projekta pogrešamo. Vprašalnik je leta 1842 vsekakor prejela tudi okrajna gosposka Blagovna s sedežem na istoimenskem gradu v Gadollovi lasti, vendar Göth od tam očitno ni prejel odgovora.²²⁴

Vitez Franc je imel tedaj nemara preveč opraviti z upravljanjem posesti, ženitvijo in prodajo svojih gospostev, da bi si vzel čas še za domoznanstvo. Morda se je za kaj takega čutil tudi premalo poučenega in podkovanega ali pa mu niso ležala nekatera ozko statistična in narodopisna vprašanja. Kot graščak na Turnu, kjer je zanesljivo bival od leta 1846, je nemudoma nadaljeval s preučevanjem preteklosti svojih tamkajšnjih in nekaj okoliških gradov, saj prav te obravnava prvi rokopis, ki ga je Historičnemu društvu za Štajersko poslal najpозnejše leta 1851,²²⁵ datiran pa je spomladi 1847 (Hss. 771), ko se je blagovnski vitez komaj ustalil v novem domu v Šaleški dolini.

Vse kaže, da je pravi smisel svojega »raziskovalno-pisateljskega« početja odkril sredi 19. stoletja, že kot turnski graščak in družinski oče. Bržkone je še pred koncem predmarčne dobe začel spremljati dejavnost Historičnega društva za Notranjo Avstrijo, ustanovljenega leta 1843, ki je leta 1850 »razpadlo« na deželna društva.²²⁶ Zelo verjetna se zdi podmena, da je šele dejavnost tega društva osmislila petdesetletnikovo dotlej povsem zasebno ljubiteljsko ukvarjanje z domoznanstvom in lastnim rodoslovjem. Zahvale in pohvale za prejete sestavke, ki jih je v naslednjih letih prejemal od društvenega vodstva, so ga čedalje bolj spodbujale in bržkone je pretil z zaključeno obliko marsikaj, kar se mu je prej kopičilo samo kot nepovezано gradivo.

Najzgodnejše ohranjeno pismo v Gadollovi korespondenci, zahvala odbora Historičnega društva za poslano razpravo o Blagovni in okoliških gradovih, datirana 14. oktobra 1852,²²⁷ priča, da graškim zgodovinarskim krogom ime Franca viteza Gadolle ni bilo ravno znano, čeprav vemo, da si je z društvom dopisoval vsaj od leta 1851.²²⁸ Ko je nato poslal v Gradec še najmanj dve razpravi, se je najpозnejše konec maja 1854 priporočil za članstvo v Historičnem društvu in bil 2. junija istega leta obveščen o sprejemu. Še več, odbor društva ga je hkrati imenoval za »korespondenta za Savinjsko dolino in njeno okolico« (*Korrespondent für das Sanntal und dessen Umgebung*), in sicer »kot dokaz priznanja vaši vnemi za pospeševanje domovinske zgodovine in topografije«. Retorični prošnji, da imenovanja ne zavrne, je bila dodana druga, »naj v izvorniku, prepisu ali točnih izvlečkih sporoča Historičnemu društvu vsebino maloštevilnih listin in pomembnih spisov, ki jih je še najti v arhivih nekdanjih gospostev«.²²⁹ Iz naslednjega dopisa Gadolli slab mesec

²²¹ Gl. op. 203.

²²² StLA, A. Dienersperg, K 1, H 1, Stammbaum meiner seel. Fr. Mutter Barbara von Gadolla geb. Freiin von Dienersperg.

²²³ Dienersperge je Gadolla obvestil o svojih rodoslovnih spoznanjih vsaj enkrat, če ne dvakrat. O tem pričata dva Gadollova rodovnika Dienerspergov v njihovem rodbinskem arhivu, prvi nastal po smrti Barbare-Babette Gadolla (1841) in drugi po smrti njegovega bratranca Ferdinanda barona Dienersperga (1853) (StLA, A. Dienersperg, K 1, H 1).

²²⁴ Kuret, *Slovensko Štajersko*, str. 7 sl., 17, 43.

²²⁵ *Mitteilungen* III (1852), str. 32.

²²⁶ Prim. Janša-Zorn, *Historično društvo*, str. 20–44.

²²⁷ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo odbora Historičnega društva, 14. 10. 1852, Nr. 864.

²²⁸ Gl. op. 204.

²²⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo odbora Historičnega društva, 2. 6. 1854, Nr. 1305. – Gadolla je naveden med novimi pravimi člani društva (*wirkliche Mit-*

pozneje, 30. junija 1854, je moč razbrati, da je društvu medtem poslal nekaj »novih darov« (*neue Spenden*), skupaj osem lastnih rokopisov, potrdil pripravljenost delovati kot okrajni korespondent, hkrati pa izrazil domnevo, da so za iskanje starih dokumentov vrata že skoraj priprta.²³⁰ Tisto poletje je društvo prejelo od njega pergamentno listino Seifrída pl. Gaisrucka iz leta 1609, poravnalno pismo med Erazmom Raumschüsslom s Šaleka in skupnostjo teharskih kosezov iz leta 1596, razne (nedatirane) davčne napovedi in ceditve sedmih nekdanjih gospostev od Šaleške doline do rodne Blagovne ter kratka prispevka o rodbini Gaisruck in ljudskih pripovedkah iz Gadollovih krajev.²³¹ V začetku naslednjega leta pa je izbrskal še neko zelo mlado podložniško kupno pogodbo iz Velenja iz leta 1779 in jo priložil pošiljki »več zgodovinskih skic«, lastnih rokopisov.²³² V tiskanih seznamih pridobitev društvene zbirke listin pozneje ni več zaslediti Gadollovega imena, le še iz leta 1861 imamo zaznamek, da je za zbirko umetniških predmetov in starin prispeval prepise napisov na škalskem župnišču in cerkvi.²³³ Društvu je poslal pač tisto, kar mu je bilo pri roki, ne da bi se lotil sistematičnega zbiranja in prepisovanja po širokem območju delovanja, ki mu ga je Historično društvo zaupalo, tj. po vsej Savinjski dolini z okolico.

Bodisi nova funkcija okrajnega korespondenta²³⁴ bodisi lastni nagibi so Gadollo najpozneje poleti 1854 privedli do zamisli, da bi napisal zgodovino Celja, in najbrž tudi, da bi jo objavil v samostojni monografiji. Podrobnosti načrta žal ne poznamo, iz odgovora celjskega župana Kaindelsdorferja pa je mogoče povzeti, da je imel turnski graščak v mislih tako preteklost mesta kot rodu grofov Celjskih. Župan mu je 9. oktobra, dan po redni seji mestnega sveta, odgovoril takole: »... *Vaše blagorodje imam dolžnost vnaprej spomniti, da je naš nekdanji vikar, zdaj župnik v Mozirju, gospod Ignac Orožen (Oroschen) v slovenskem jeziku (in windischer Sprach) napisal monografijo o mestu Celje, v katero je vpletel*

*celotno zgodovino grofov Celjskih, črpano iz najboljših virov, in knjigo že dal v tisk. V svojem sedanjem tihožitju [v Mozirju] jo namerava prevesti tudi v nemščino in spraviti na knjižni trg. To si dovoljujem sporočiti Vašemu blagorodju zato, ker bo morda spremenilo Vašo odločitev (vielleicht Ihren gefaßten Entschluß verändern könnte). Sicer pa se zavedamo priznanja, ki ga je Vaše blagorodje z nameravanim posvetilom (durch die beabsichtigte Dedication) namenilo celjskim meščanom ...«.*²³⁵

Gadollo je torej prehitel Ignac Orožen (1819–1900), avtor *Celske kronike* (1854), ene prvih zgodovinskih knjig v slovenščini in prve slovensko pisane zgodovine katerega naših mest. To in podatek, da je Gadolla takoj zatem povabil Orožna v Historično društvo, kar pa je Orožen postal že leto prej,²³⁶ priča, da se je turnski graščak, zdaj okrajni korespondent, znašel v pravzaprav precej neznanem svetu. V svoji samoti na robu Šaleške doline, kjer je imel po poznejšem pričevanju sina Klemensa le malo obiskov, z marsičem ni bil na tekočem. Tudi društveno glasilo *Mittheilungen* je dotlej očitno prebiral površno ali zgolj občasno, a ne nazadnje je bil član društva šele nekaj mesecev. Za zanimanje turnskega graščaka, tako rekoč svojega soseda, prav tako ni vedel Orožen, zdaj mozirski župnik, ki ga je Gadollovo pismo z 18. oktobra 1854 »enako prese-netilo kot razveselilo«. Iz Orožnovega odgovora je razbrati, da je imel Gadolla verjetno prvenstveno namen raziskovati Celjske grofe, ne mestne zgodovine, a je mogoče tudi, da je dal grofom prednost šele zdaj, zaradi novih okoliščin, ki jih prej ni poznal: »V posebno veselje mi je bilo izvedeti, da blagorodni gospod vitez piše zgodovino Celjskih grofov.« Morda je Gadolla v pismu 18. oktobra navedel napačen datum smrti zadnjega grofa Ulrika ali pa je o tem zaradi različnih razpoložljivih navedb Orožna samo spraševal, da mu je ta postregel s pravim datumom, o katerem se je sam prepričal šele nedavno. Orožen je medtem na Gadollovo prošnjo v bližnji graščini Břdce zaman poizvedoval za morebitnimi starimi listinami, saj so vse že izginile, in društvu obljubil nadaljnjo pomoč pri tovrstnem delu.²³⁷ Tudi na obljubljeni obisk na Turn je prišel še pred koncem istega leta in bil po lastnih besedah pri gostiteljskem paru prijazno in prisrčno sprejet.²³⁸ Obisk je pomenil izhodišče za razvitje prijateljskega odnosa, ki veje iz še dveh Orožnovih pisem Gadolli, odposlanih naslednje leto 1855. Gadolla se je dal rad podučiti od dobrih dvajset let mlajšega duhovnika, nekaj v zvezi z Žovneškimi in

glieder) v naslednjem letniku društvenega glasila (*Mittheilungen* VI (1855), str. 14).

²³⁰ Prav tam, pismo odbora Historičnega društva, 30. 6. 1854, Nr. 1318.

²³¹ Prav tam, pismo odbora Historičnega društva, 1. 9. 1854, Nr. 1346. – Listini in ceditve gospostev navaja tudi seznam novih pridobitev društva v *Mittheilungen* VI (1855), str. 33, 34, 46.

²³² StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo odbora Historičnega društva, 24. 1. 1855, Nr. 1408. – O vsebini kupne pogodbe govori regist med novimi pridobitvami društva v *Mittheilungen* 1855, str. 45.

²³³ *Mittheilungen* X (1861), str. 41.

²³⁴ Gadolla se ni nikoli naslavljal kot korespondent za Savinjsko dolino in okolico, ampak sta v samonaslovitvah vedno dve dolini, Savinjska in Šaleška, enkrat na prvem mestu ena, drugič druga (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 658, fol. 1; Hss. 667, fol. 1; Hss. 684, fol. 1).

²³⁵ Prav tam, Hss. 919, pismo župana Kaindelsdorferja, 9. 10. 1854.

²³⁶ O Orožnovem članstvu poleg njegovega pisma s 30. 10. 1854 tudi *Mittheilungen* V (1854), str. 17.

²³⁷ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo Ignaca Orožna, 30. 10. 1854.

²³⁸ Prav tam, pismo Ignaca Orožna, 21. 1. 1855.

ustanovitvijo celjskega minoritskega samostana, nekaj glede slovenskih vodnih imen, pozneje pa se je na župnika obrnil za pomoč, kje dobiti uglaševalca klavirja. Viri o stikih med možema nas jeseni 1855 žal zapustijo, in sicer z Orožnovo obljubo, da se spet oglasi na Turnu, ko mu bo dopuščalo zdravje.²³⁹

Članstvo v društvu, funkcija okrajnega korespondenta in znanstvo z zgodovinarjem Orožnom so dali Gadolli nov zagon. Tako je naslednjih deset let za društveni arhiv neutrudno sestavljal svoje zgodovinsko-topografsko-genealoške sestavke. V neprijetno manjši meri je lahko izpolnil pričakovanja vodstva Historičnega društva, da bo po gradovih nabral ali vsaj prepisal pomembne stare dokumente. Kaže, da se je držal bolj doma, kakor da bi hodil naokoli za gradivom. Niti v opatijski arhiv v Celju se namreč konec poletja 1855 ni podal sam, ampak je na opata samo naslovil prošnjo, ta pa je iskanje neke oporoke prevalil na Orožna, brž ko bo prišel v Celje.²⁴⁰ Morda se je skoraj šestdesetletnega Gadolle že lotevala bolezen in si je tudi zato skušal kar sedita olajšati nepotrebne napore.

Očitno pa mu ni bilo nikoli škoda časa ure in ure presedeti ob zapiskih, jih primerjati, prepisovati in pripravljati vedno nove zgodovinsko-domoznanske sestavke za graški društveni arhiv. Od srede petdesetih let je društvu pošiljal nova in predelana ter razširjena stara besedila, večkrat po nekaj skupaj. Glavnina Gadollovega opusa je nastala pred letom 1862, torej še na Turnu pri Škalah in le manjši del pozneje v Gradcu, kjer je bil mož odrezan od virov lokalne proveniencije in je lahko zbrano gradivo predvsem urejal. Za zdaj ni potrjeno, da bi v svojem zadnjem, graškem obdobju zahajal v Joanneum iskat nove vire, dasi je stanoval le malo stran od muzeja. A kot bomo videli, je najverjetneje v tem času prišel v Gradcu do pomembnega, še neobjavljenega vira, cerkvene vizitacije iz leta 1528.

Čeravno njegovi odnosi z vodstvom Historičnega društva niso bili vedno najbolj harmonični, mu niso jemali volje. Tako mu je vodstvo leta 1857 vljudno in »z obžalovanjem« odgovorilo, da društvo ne more prevzeti stroškov vzdrževanja gradu Šalek (*des Schalleger Thurmes*), za kar jih je Gadolla kot lastnik razvaline prosil z utemeljitvijo, da vzdrževanje presega njegove finančne moči.²⁴¹ Če nič drugega, imamo vsaj podatek, da si je Franc Gadolla pred grozečim uničenjem prizadeval rešiti grad, znan po enkratnem trikotnem stolpu. Kakšne izdatnejše podpore si ob tem morda niti ni obetal.

Odločno nestrinjanje z mnenjem »merodajnih« pa je isto leto izrazil bodisi le v marginalni opazki na robu prejetega pisma bodisi tudi v odgovoru reinskemu opatu Ludwigu, »direktorju« društva,²⁴² k čemur se bomo še vrnili.

Poleg opata Ludwiga in društvenega tajnika dr. Georga Götha, s katerima je okrajni korespondent Gadolla občeval po »službeni dolžnosti«, je »mali štajerski Valvasor« vzdrževal stike tudi z dvema znanima spodnještajerskima domoznancema. Sodelovanje z mariborskim profesorjem dr. Rudolfom Puffom (1808–1865) in s tedanjim šentjurskim župnikom Davorinom (Martinom) Trstenjakom (1817–1890) je izpričano šele leta 1865, malo pred Gadollovo smrtjo, ima pa poseben pomen za spoznavanje njegovih zadnjih neuresničenih načrtov. S Puffom je bil Gadolla v stikih vsaj od pomladi 1864, ko ga je iz Gradca spraševal, ali lahko kar koli poizve o nekdanjem rudniku svinca in srebra v Lokavcu nad Laškim. Glede na to, da je Puff v odgovoru omenil svoj obisk v Jurkloštru, kjer mu je »mladi župnik lahko ponudil samo nekaj reminiscenc o Veroniki Deseniški«,²⁴³ je Gadolla bržkone še vedno razmišljal tudi o pisanju zgodovine Celjskih grofov. Z Davorinom Trstenjakom je imel v pisnih pogovore drugačne narave. Poleg omembe Trstenjakove »neizogibne teme« – prisotnosti Slovanov na Slovenskem še pred priselitvijo Keltov – je tekla beseda o beneficiju na Blagovni, sicer pa je šentjurski župnik pomagal Gadolli z razlago etimologije toponimov in hidronimov in prostoru med Sotlo, Dravo in kranjsko mejo. Žal ostaja uganka, kakšno delo je Gadolla nameraval natisniti, kajti vse vedenje o načrtovani izdaji je zajeto v skopem Trstenjakovem stavku: »Preden boste dali delo v tisk (*bevor Sie Ihr Werk dem Drucke übergeben*), mi ga pošljite v pregled in rade volje se bom potrudil popraviti filološki del.«²⁴⁴ Izraz »Werk« priča, da ni šlo za navaden sestavek in za povrh naj bi že sam »filološki del« (*den philologischen Theil*) zahteval kar nekaj truda. Najverjetneje je bila v igri objava topografije celjskega okrožja v sedmih sistematično urejenih rokopišnih zvezkih (Hss. 915), v kateri mrgoli slovenskih toponimov in za katero ne vemo, ali je nastala še na Spodnjem Štajerskem ali že v Gadollovem zadnjem, graškem obdobju.²⁴⁵ Druga možnost je natis seznama gradov, graščin in dvorcev v celjskem okrožju z razlago vseh toponimov (Hss. 909).

Najbolj jasno je Gadolla izrazil svoj načrt v naslovu in podnaslovu k sestavku o plemiških hišnih posestnikih in meščanih Celja od dobe Celjskih

²³⁹ Prav tam, pismi Ignaca Orožna, 21. 1. 1855 in 16. 10. 1855. – Tudi v Orožnovi fragmentarno ohranjeni korespondenci ni nobenega pisma viteza Gadolle (NSAM, Zbirke, Zapuščine duhovnikov, Orožen Ignacij, šk. 1).

²⁴⁰ Prav tam, pismo Matije Voduška, 21. 9. 1855.

²⁴¹ Prav tam, pismo odbora Historičnega društva, 2. 8. 1857, Nr. 2160.

²⁴² Prav tam, pismo Historičnega društva, 17. 9. 1857, ad Nr. 2204.

²⁴³ Prav tam, pismo Rudolfa Puffa, 12. 3. 1865.

²⁴⁴ Prav tam, pismo Davorina Trstenjaka, 16. 6. 1865.

²⁴⁵ Gl. op. 211.

grofov do novejšega časa. Ta srednje obsežni sestavek je podnaslovljen kot: »Gradivo za prihodnji celovit opis in zgodovino mesta Celje«. Na začetku prvega poglavja je ob ponovljenem podnaslovu navedel tudi čas nastanka: »decembra 1861 in prve dni januarja 1862«,²⁴⁶ torej v tednih, ko se je poslavljalo od že prodanega Turna in je samo še čakal na primeren trenutek za preselitev v Gradec.²⁴⁷ Zgodovini Celja, o kateri je razmišljal leta 1854, a ga je prehitel Orožen, se torej ni odpovedal vsaj do slovesa od ožje domovine in nemara tudi ne njenemu natisu. Morda bo kdaj vendarle prišlo na dan, ali je Trstenjak z omembo »Ihr Werk« mislil na Gadollovo zgodovino Celja, ki je morda že nastaja, a ni nikoli prišla v tiskarno in niti ne kot rokopis v zbirko Historičnega društva za Štajersko ali z njegovo zapuščino v graški Joanneum.²⁴⁸

Kakor koli, ko bi Franc vitez Gadolla natisnil vsaj eno svoje delo, bodisi v knjižni obliki bodisi kot prispevek v historiografski periodiki, bi se mu veliko težje pripetilo ravno to, česar si je najmanj želel – da bo namreč njegov obsežni opus ostal pozabljen in neuporabljen. Čemu ves trud in prizadevanja, ko sadov nazadnje ni imel (skoraj) nikomur podariti? Samotni pisec se je seveda dobro zavedal neodmvenosti svojega pisanja, ki je romalo v društveni arhiv, zato je kakšno reč bržčas vendarle tudi objavil. Vendar ne v strokovni periodiki, namenjeni tudi znanstvenikom, temveč v časopisju, kjer se še tako tehtni strokovni sestavki tako radi izgubijo iz evidence. Iz Gadollove ohranjene korespondence lahko razberemo, da je leta 1858 za enega graških časnikov ali priloge, ki jih je izdajala založba Leykamovih dedičev, pripravljala objavo nekaterih »literarnih prispevkov« (*Ihre literarischen Mittheilungen*). Izdajatelji so ponudbo sprejeli brez zadržkov, celo z neprikritim veseljem, in se zavezali, da bodo besedilo odmerili prostor »v našem dnevniku« (*in unserem Tagesblatte*), ni pa znana nadaljnja usoda rokopisa, za katerega so avtorja v odgovoru prosili, naj jim ga pošlje.²⁴⁹ Morda gre za rokopis o Šaleški dolini, za

katerega je založba v nedatiranem pismu navedla, da bo v primeru prevelikega obsega »ravnala v skladu z izraženo željo«.²⁵⁰ Tudi tretje, najstarejše ohranjeno pismo (1853), ki govori o nameravani objavi Gadollovega prispevka v časniku, ne vzbujajo veliko upanja, da bi avtor že napisani prispevek tam res objavil. Razprava o vodah in izvirihi ni ustrezala usmeritvi neimenovanega graškega tednika, zato je urednik prosil Gadollo za krajši in bolj praktično naravnani prispevek. Skoraj pet let zatem je Franc Gadolla pismu pripisal, da je omenjeni prispevek o vodah potrdil svojo vrednost prejšnje leto ob pomanjkanju vode, zato ga je poslal Štajerski kmetijski družbi »z navodili, kaj je treba storiti in kako si je mogoče pomagati«.²⁵¹

Razprava je bila torej naravoslovno-praktične vsebine in je danes eno redkih konkretnih pričevanj o Gadolli nedomoznanski dejavnosti v njegovem turnskem obdobju. Ukvarjanja z naravoslovjem ni opustil do zadnjega. Zadnja leta na Turnu mu je pri raznih fizikalnih poskusih (*bei seinen physikalischen Arbeiten*) pomagal najstarejši sin Klemens, ki ga ni bilo treba k temu niti najmanj priganjati.²⁵² Glas o dobro opremljenem fizikalnem kabinetu, v katerem se je med drugim zabaval gimnazijec Klemens, je družino Gadolla spremljal tudi v Gradcu. Leto dni pred Frančevo smrtjo, 27. marca 1865, je neki Huber iz Celja, ki je za Franca Gadollo zbiral podatke o rudnikih, izrazil željo, da bi si smel kabinet ogledati na lastne oči.²⁵³ O Gadolli – naravoslovcu imamo zgolj tovrstna posredna poročila. S čim vse se je ukvarjal, lahko po drobcih povzamemo skoraj samo iz njegovih lastnih opisov in iz bežnih omemb sodobnikov. O svojih poskusih, opažanjih in dognanjih je namreč le zelo skopo obveščal strokovno javnost, neprimerno manj kot o domoznanskem delu. Gadollovo ime je namreč komajda mogoče zaslediti v letnih poročilih graškega Joanneuma in njegovih na zbirke vezanih izvirnih rokopisih, prav tako v letnih poročilih Naravoslovnega društva za Štajersko (*Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark*).²⁵⁴ Poleg že omenjenih bežnih poročil o stikih viteza Gadolle – očeta ali sina – z Joanneumom in o fizikalnem kabinetu Franca Gadolle v letih pred njegovo smrtjo potrjuje njegovo ukvarjanje z naravoslovjem samo podatek, da je postal

²⁴⁶ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 263, fol. 1.

²⁴⁷ 8. januarja 1862 je bil potrjeno še na Turnu, kjer je datirana izjava v zvezi s prepisom prodanih gospostev (StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Urkundensammlung 1862/2381).

²⁴⁸ Gadolla vsekakor ni mogel govoriti o že napisani zgodovini mesta, ko je leta 1860 v cerkveni topografiji navedel o celjskem minoritskem samostanu naslednje besede: »... seine Schicksale sind in meiner Geschichte der Stadt Cilli zu lesen« (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 281, fol. 30'). Ne samo, da sestavek s takšnim naslovom v zbirki rokopisov Štajerskega deželne arhiva pogrešamo, ampak minoritski samostan ni obravnavan niti v drugih rokopisih, ki zadevajo Celje.

²⁴⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo dedičev A. Leykama, 14. 1. 1858. – »Tagesblatt« se v tem času uradno ni imenoval noben graški časnik; najverjetneje gre za »Grazer Zeitung« (prim. Fournier, Die »Grazer Zeitung«, str. 167 sl.).

²⁵⁰ Prav tam, pismo dedičev A. Leykama, s. d. – Pismo je odgovor na Gadollovo pisanje z dne »20. t. m.«, na kuverti, poslani na Turn pri Škalah pa sta žiga dveh pošt – celjske z datumom 5. marec in velenjske z datumom 6. marec – brez letnice.

²⁵¹ Prav tam, pismo D. Hlubka, 11. 6. 1853, Gadollov pripis 21. 2. 1858.

²⁵² Schillinger, Die Familie Gadolla, str. 7.

²⁵³ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo N. Huberja, 27. 3. 1865.

²⁵⁴ Za pregled navedenih tiskanih in neobjavljenih virov se iskreno zahvaljujem dr. Ulrike Hausl-Hofstätter, znanstveni sodelavki Universalmuseum Joanneum v Gradcu.

eden ustanovnih ali vsaj zgodnjih članov leta 1862 ustanovljenega Naravoslovnega društva za Štajersko, tedaj že kot v Gradcu živeči zasebnik.²⁵⁵ Vse torej kaže, da je bil ta Valvasorjev trikrat pravnuk po rezultatih svojega dela predvsem domoznanec in zgodovinar, »naravoslovni učenjak« pa bolj za domače potrebe. Pri tem gre upoštevati tudi dejstvo, da je okolje podeželske graščine postajalo v 19. stoletju vse manj primerno za resno ukvarjanje z eksaktnimi znanostmi.

Malo pred iztekom zemeljske poti Franca viteza Gadolle je dokumentirana še ena dejavnost – numizmatika, ki ji je posvečal neprimerno manj pozornosti kot svojčas njegov oče Johann. Ta je namreč v obeh svojih oporokah sinu med drugim zapustil zbirko novcev, ki jo Franc pozneje omenja kot posebej bogato z rimskimi novci,²⁵⁶ sicer pa v njegovih spisih ne bomo našli ničesar numizmatičnega. Za obstoj zbirke izvemo spet šele spomladi 1862, ko se je Franc z družino preselil v Gradec in je očetovo zbirko 650 rimskih srebrnikov za skromnih 200 goldinarjev (pod tedanjo ceno srebra) prodal deželnemu muzeju Joanneumu. Gadollova zbirka je v deželnem muzeju glede na pomen še danes »pojem«.²⁵⁷ Celotna zbirka novcev očeta Johanna viteza Gadolle, ki je s pozivom vključil v iskanje kmete, naj bi obsegala okoli 1.000 kosov in nastala med letom 1800 in njegovo smrtjo leta 1832.²⁵⁸ Podatek o času nastanka je pomenljiv, saj jasno pove, da Franc z zbirateljstvom ni nadaljeval. Bržčas so šli stari novci zlahka iz njegovih rok. Tako je leta 1864 Joanneumu podaril tri znatno mlajše, dva iz 17. in enega iz 18. stoletja.²⁵⁹

Okvir pričujočega prispevka ne dopušča temeljite analize Gadollovega domoznansko-historiografskega opusa, kar že glede na njegov velik obseg ni bil piščev namen. To zahtevno nalogo bomo prepustili morebitnim poznejšim preučevalcem njegovega dela. Opozorili bomo zgolj na tematske sklope, ki se sicer pogosto prepletajo, na posameznih primerih pa ponazorili metodologijo in rezultate njegovega dela.

Gadollove sestavke v rokopisni zbirki Štajerskega deželnega arhiva lahko v grobem razdelimo na šest tematskih sklopov: 1) Genealogije in zgodovine plemiških rodbin, 2) Celjski grofje, 3) Zgodovinsko-topografski orisi gradov v celjskem okrožju, 4) Zgodovinsko-topografski oris mesta Celje; 5) Zgodovinsko-topografski oris Cerkve v celjskem okrožju in 6) Topografsko-naravoslovno-geografsko-montanistični oris celjskega okrožja.

Ne samo, da se vsebine prepletajo, ampak se marsikaj neizogibno tudi ponavlja. Razumljivo, glede na to, da je enkrat v ospredju določena rodbina, drugič gospostvo, tretjič topografija mesta, v katerem ima taista rodbina posest. Ker pa je pisec marsikje hotel povedati »vse«, ga je pripoved včasih – podobno kot Valvasorja – zanesla stran od bistva oziroma celo od naslova sestavka. Tudi slog pisanja je pogosto daleč od dovršenosti, nasploh precej suh, podajanje vsebine faktografsko, koncept največkrat kronološki. Ponazori naj ga kratka predstavitev rodbine Valvasor v enem prvih sestavkov, ki jih je Gadolla poslal štajerskemu Historičnemu društvu. Napisal ga je leta 1855, govori pa o rodbinah, s katerimi je bil sam sorodstveno povezan in so imele posest v celjskem okrožju.

»7. *Baroni Valvasor. Ta iz Bergama na Kranjsko in Štajersko priseljena rodbina je v celjskem okrožju posedovala gospostva Laško, Planina in Konjice, graščino Riegersdorf ter hišo z vrtom v Gradcu. Janez Krstnik Hieronim je bil leta 1550 lastnik Laškega, tudi še po letu 1566. Leta 1714 se je Regina Konstancija baronica Valvasor omožila z Volfom Sigmundom vitezom Dienerspergom, rojenim leta 1679 in umrlim 1751. Zdi se, da je bil Volf Sigmund zemljiški gospod še na Kranjskem, kjer so sicer Valvasorji posedovali veliko posesti. Genealogija tega rodu je natanko navedena v kroniki Janeza Vajkarda barona Valvasorja. Očeta Regine Konstancije je treba ugotoviti. 6. marca 1752 je bila Marija Antonija baronica Valvasor, rojena baronica Gabelhoven, lastnica Riegersdorfa, ki sta ga leta 1777 kupila Marija Konstancija Eberl in njen sin. Po tem času Valvasorji izginejo.*«²⁶⁰

V nekaterih njegovih sestavkih, zlasti krajših, pogrešamo navedbe, od kod je črpal, na poznejših pa je sklicevanja na vire in avtorje več, predvsem ko gre za soočenje ali problematiziranje njihovih trditvev. A že iz enega njegovih zgodnejših sestavkov (1847), prvega, ki ga je poslal Historičnemu društvu, je razbrati zavedanje o pomenu primarnih virov in nepopolnosti svojih ugotovitev: »Vsi s črnolom podčrtani podatki izvirajo iz izvirnih listin, katerih pristnost lahko dokažem. Za vse gradove, ki jih opisujem kronološko, imam dokazila (Beleg) v svoji registraturi. To pa zato, ker sem našel v knjigah toliko pomot. /.../ Veliko ovir je na poti in za vsak grad ni

²⁵⁵ *Mittheilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark* I (1863), Beilage 2, str. 12.

²⁵⁶ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 23'.

²⁵⁷ Universalmuseum Joanneum, Abteilung Archäologie & Münzkabinett, Jahresakten, K 1861–62, Nr. 137, 16. 4. 1862; Nr. 154, 10. 5. 1862; Nr. 155, 15. 5. 1862; Nr. 156, 15. 5. 1862; No. 159, 19. 5. 1862; K 1864, Nr. 203, 15. 8. 1864. – Podatke o odkupu zbirke in njeni vrednosti je v dokumentaciji Joanneuma odkril kolega arheolog Robert Krempuš, ki se mu zanje iskreno zahvaljujem. Prav tako me je opozoril na relevantno literaturo.

²⁵⁸ Pichler, *Repertorium*, str. 77.

²⁵⁹ Med Gadollovo korespondenco je tiskovina – letno poročilo Joanneuma za leto 1864 – z opozorilom na 14. stran, na kateri je naveden med darovalci, in zahvalo ustanove za dar z datumom 21. maj 1865 (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919).

²⁶⁰ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 911, fol. 5'–6.

Wahme und die	Gegenwärtige	Langjährig	Was den Name	Gefunden
oben Burg, ob	gung	gung	Burg	oben
Waldhof, gung	gung	gung	Waldhof	oben
oben Burg, ob	gung	gung	Burg	oben
...

Tabelarični seznam gradov, graščin in dvorcev celjskega okrožja
(StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 909)

mogoče opisati popolne zgodovine od začetkov dalje. Za starejšo zgodovino mi preostanejo Schmutz, Wildenstein, Wurmbbrand itd. Ni dvoma, da bom sčasoma našel še marsikaj, zato bo ta zgodovina razširjena. Zdaj pa moramo pridno iskati in ne smemo izgubiti poguma ali se utruditi.»²⁶¹

Gadolla je sicer dobro presojal zanesljivost različnih virov in je vseskozi pripisoval posebno vrednost virom prve roke. Te imenuje »originalne listine«, tudi če jih sam ni imel v rokah, ampak je njihovo vsebino povzel po literaturi.²⁶² Pred očmi je imel tudi jasno spoznanje, da je njegovo delo reševanje pred pozabo. Po letu 1861, ko je že bila porušena njegova rodna graščina na Blagovni, je o svojem najzgodnejšem znanem sestavku, zgodovini gospostev Blagovna, Anderburg in Rifnik ter trga Šentjur, naknadno datiranem v leto 1836, zapisal: »Lahko smo prepričani, da je od vseh tu citiranih izvornih listin in dokumentov, ki sem jih okoli leta 1835, 1836, 1837 itd. uporabil za pisanje tega sestavka /.../, najti dandanašnji komaj katerega. Ni torej več mogoče

sestaviti podobnega opisa, ker v celoti manjkajo viri. Moja razprava ima vrednost v tem oziru. Tudi vsi ljudje, ki so še kaj vedeli o gospostvu, so pomrli. Prišel sem torej ravno še do priprtih vrat in trudoma zbral vse, kar so mi ti ljudje pripovedovali in kar se je obrnilo v listinah. Če se izgubi pričujoča razprava, bo šla v izgubo tudi zgodovina Blagovne. Vandalizem je za to že poskrbel. Listine so raznesene, grajsko poslopje so podrli.»²⁶³ Ostri izraz »vandalizem« je Gadolla uporabil tudi pri opisu usode inventarja rodnega gradu svoje matere, starega gradu Schlangenburg na Dobrni, četudi je šlo za obtožbo ravnarja lastnega deda Avgušтина barona Dienersperga: »Če držijo Schülerjeve navedbe, da je bil na Schlangenburgu še okoli leta 1770 bogat arhiv, veliko orožja, topov itd., potem tedanjega lastnika ni mogoče zagovarjati pred očitkom vandalizma.»²⁶⁴

²⁶³ Prav tam, Hss. 803, fol. 1'.

²⁶⁴ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240, fol. 23'-24. – V Schülerjevem vodniku po Dobrni iz leta 1862 (Schüler, *Der Landschäftliche Curort*) teh navedb ni, kar samo pritrjuje sklepanju, da je imel Gadolla resnično v rokah neki vodnik istega avtorja, morda samo razpravo, z letnico 1861 (gl. op. 173).

²⁶¹ Prav tam, Hss. 771, fol. 1'-2.

²⁶² Prav tam, Hss. 289, fol. 1.

Iz Gadollovega citiranega, enega njegovih najbolj dovršenih lokalnozgodovinskih del – o zgodovini gradu in zdravilišča Dobrna (1861) – lahko poleg tega razberemo njegov kritičen odnos do interpretacij virov. »Tudi to, kar pravi Schmutz o Dobrni, lahko jemljemo za resnično, ker je črpal iz Stadlovega Ehbrenspiegla, iz Wurmbranda, Cainacha itd., kakor tudi iz izvirnih listin. Ker nisem navajen mehanično ponavljati za drugimi, je nujna naslednja pripomba: naj torej odgovarja Julius Cäsar, če je zgodba o Viljemu izmišljena.« Štajerski zgodovinar A. J. Caesar (1720–1793) je namreč objavil pripovedko o nekem Viljemu Dobrnskem (*von Neuhaus*) iz 15. stoletja, domnevno začetniku toplic, čigar obstoja Gadolla ni mogel potrditi z dokumenti.²⁶⁵

Takoj za temi besedami je Gadolla postregel z zgovorno pripovedjo o nenavadnem koncu starega dobrnskega gradu, ki dopolnjuje dosedanje vedenje o njegovi rušitvi. »Pripoveduje se tudi, da naj bi se grad Schlangenburg [stari grad Dobrna] leta 1772 podrl. To pa gre razumeti takole. Ko je Ksaver Avgustin baron Dienersperg [Gadollov ded] leta 1770 kupil dobrnsko gospostvo, je bil stari grad, katerega prejšnji lastniki Brandenau in Schlangenbergi so v njegovo vzdrževanje vlagali zelo malo, že v povsem rušljivem stanju, zato je dal novi lastnik zgraditi zasilno stavbo tam, kjer stoji danes novi grad. 25. februarja 1770 se je poročil z Jožefo pl. Brandenau Mühlhoffen, hčerko Janeza viteza Brandenaua, ki je umrl leta 1765, in moja mati Babette se je leta 1772 rodila še na Schlangenburgu. Tisto leto ali v enem od naslednjih let naj bi na velikonočno nedeljo, ko je bil baron Dienersperg s svojo ženo ravno pri zajtrku, padel s stropa velik kamen, k sreči na drugi konec mize, nakar so v velikem strahu pobegnili iz gradu. Najstarejši sin Avgustina barona Dienersperga se ni več rodil v gradu. Gradnja novega gradu se je začela leta 1775, material zanjo pa so vzeli s starega gradu, ki se je zato tudi tako hitro porušil in sesul, kajti brž ko grad izgubi streho, stopa z velikanskimi koraki naproti propadu.«²⁶⁶ Gadollov opis, do pred kratkim neznan, je eno tistih njegovih verodostojnih pričevanj, ki jim gre največja teža. Dobrnski grad se je torej verjetno začel podirati 19. aprila 1772 ali kvečjemu na velikonočno nedeljo naslednje leto, 11. aprila 1773, preden se je 7. avgusta v kmečki hiši nedaleč stran rodil Dienerspergov drugorojenec, Gadollov stric. S tem je izgubil na pričevanjski vrednosti domnevni nočni beg iz gradu, ki ga je graški zgodovinar K. Tangl (1852) na podlagi pripovedovanj postavljal v poletje 1772, poznejši prepisovalci pa so mu dodali še nove dramatične podrobnosti.²⁶⁷ Tudi sam Gadolla je pozneje (1864) dodal: »Stanovalce gradu je na nevarnost

že pred velikonočno nedeljo opozorilo strahovito pokanje in rešili so se z begom.«²⁶⁸

Zelo zanimiva, pravzaprav presenetljiva je ugotovitev, da Gadolla, ki se je v spisih o Dobrni veliko skliceval na literaturo, zlasti na mariborskega profesorja Puffa, Schmutzov historično-topografski leksikon Štajerske in na Schüllerjev vodnik po zdravilišču Dobrna, nikjer ne omenja temeljne razprave o zgodovini dobrnskega gospostva in zdravilišča iz leta 1852.²⁶⁹ Resnicoljubni Gadolla omenjene razprave uglednega graškega zgodovinarja K. Tangla gotovo ni ignoriral, ampak jo je preprosto prezrl, bržčas ker je bila objavljena v društvenem glasilu *Mittheilungen*, preden je sam postal član in zvezka na Turnu ni imel pri roki. Da Tanglove obsežne razprave res ni poznal, priča nepoznavanje nekaterih temeljnih podatkov o preteklosti Dobrne,²⁷⁰ poleg tega pa je citiral mlajšo razpravo istega avtorja o Žovneških (1861).²⁷¹ In vendar je samo za Gadollovo rokopisno razpravo o Dobrni (Hss. 240) potrjeno, da je vzbudila zanimanje sodobnikov. Poverjeniški urad štajerskih deželnih stanov je najpozneje konec maja 1861, malo pred svojo razpustitvijo, prosil Historično društvo, da bi si smel za svoj arhiv narediti prepis Gadollovega zgodovinskega orisa dobrnskega zdravilišča.²⁷² Deželni stanovi so bili namreč od konca leta 1858 lastnik Dobrne,²⁷³ ki je z njihovim razpustom prešla v last dežele Štajerske oziroma v upravo novoizvoljenega deželnega odbora.

Ni znano, kdo je stanove opozoril na še sveži rokopis, morda Gadolla kot štajerski deželan sam, kot tudi ne, koliko so se za pisanja svojega sočlana, »samotnega turnskega viteza«, zanimali člani Historičnega društva. Ni potrjeno, da bi se ta v svojem zadnjem, graškem obdobju, ko ga je zapuščalo zdravje, aktivno udeleževal v društvu. Kot dotlej ni v društvenih letnih poročilih ničesar o njegovih morebitnih predavanjih ali posebnih dejavnostih. Tudi v kratkih povzetkih rokopisov, ki jih je o vsebini prispelih rokopisov skoraj vsako leto priobčeval društveni tajnik dr. Georg Göth, pogrešamo kakršno koli omembo prispevkov Franca viteza Gadolle. Göth je vsebine izbiral po lastni presoji in v Gadollovih rokopisih pač nikoli ni našel ničesar

²⁶⁸ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 800, fol. 34'.

²⁶⁹ Tangl, Beiträge zur Geschichte.

²⁷⁰ Gadolla je denimo navedel samo približni letnici prehoda Dobrne na Gačnike – okoli 1619 (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240, fol. 6') in pozneje na Brandenau – okoli 1730 (prav tam, fol. 6'), znana pa mu ni bila niti točna letnica prodaje Dobrne grofu Kollowratu, po Gadolli leta 1852 namesto 1851 (prav tam, Hss. 917, fol. 7).

²⁷¹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240, fol. 4.

²⁷² Poročilo o delovanju društva med 1. marcem 1860 in 31. majem 1861 (*Mittheilungen* XI (1862), str. 4). – Malo verjetno je, da bi se »historische Darstellung des Bades Neuhaus« lahko nanašalo na del katerega Gadollovih starejših tekstov.

²⁷³ J. Orožen, Donesek, str. 288–289.

²⁶⁵ Prav tam, fol. 20–21'.

²⁶⁶ Prav tam, fol. 21'.

²⁶⁷ Prim. Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 27–28.

vrednega posebne pozornosti.²⁷⁴ Da neki vitez Gadolla društvu pošilja rokopise z vsebino, povezano s spodnjim delom dežele, so se društveniki lahko seznanjali le iz poročil o novih pridobitvah društva, pa tudi v teh noticah ne bomo zasledili marsikaterega danes znanega Gadollovega prispevka.²⁷⁵ Očitno zato, ker so bili »manjkajoči« sestavki del zapuščine, ki jo je leta 1866 verjetno prevzel Joanneum in ni prišla do društva.²⁷⁶ Ker so si le redki umrli zaslužni člani prislužili nekrolog, tega ni nihče napisal za Gadollo. Le pri spremembah članstva so sočlani v letniku 1867 lahko prebrali, da je med umrlimi zadnjega leta tudi okrajni korespondent Franc vitez Gadolla, sicer posestnik v Gradcu (*Gutsbesitzer in Graz*).²⁷⁷

Kako je vodstvo Historičnega društva za Štajersko presojalo njegovo delo, seveda ni mogoče izluščiti iz vljudnostnih fraz in zahval, ki jih razkriva Gadollova skromno ohranjena korespondenca. V tem pogledu sta neprimerno povednejši dve mnenji »merodajnih«, prvo namenjeno Gadolli osebno (1857) in drugo, napisano za ožje društveno vodstvo (1859). V prejeti korespondenci po vsebini in obliki izstopa že omenjeno pismo društvenega »direktorja« reinskega opata Ludwiga,²⁷⁸ z datumom 17. september 1857.²⁷⁹ Morda je Gadolla pismo hranil tudi zato, ker vsebuje več tehtnih metodoloških napotkov, ki pri naslovniku niso ostali brez odziva. Ludwig se je osredotočil na Gadollov polemični sestavek, ki v naslovu kaže na piščevo neprikrito nejevoljnost: »O največjo jezo vzbujajočem načinu, kako pisci romanov, balad, gledaliških del, pesniki in avtorji t. i. zgodovinskih pripovedk sprevačajo zgodovinska dejstva« (Hss. 658). Svoje pismo Gadolli je začel z »mentorskimi« besedami: »*Odbor Historičnega društva se vam zahvaljuje za vaša zgodovinska dela, hkrati pa si ne more kaj, da ne bi izrazil obžalovanja nad tem, koliko časa, truda in učenosti ste uporabili za zavračanje piscev dram, romanov, novel in feljtonov kot ponarejevalcev zgodovinske resnice. Vaš boj zoper to ljudstvo, ki se imenuje Legija, je bil gotovo dobronameren, toda jalova je jeza, kjer ni mož (vanae sine viribus irae). Publika, kakršna je, jih ljubi veliko bolj kot zgodovino* (podčrtal Ludwig), in mi tega ne bomo spremenili na bolje, izobraženec pa zna med obojimi pač dobro razlikovati in od onih ne bo zahteval zgodovinske resnice, kot jim tudi ne bo pripisoval nobene zgodovinske vrednosti. Čemu zoper tako obskuren

roman, kot je »Hermann von Una«, stopiti na bojno polje v polni bojni opremi zgodovinske kritike? To orožje raje prihranimo za pisanja, ki kažejo očitne kršitve zoper zgodovinsko resnico, čeprav se razglašajo za zgodovinska (podčrtal pisec pisma).« V nadaljevanju je Ludwig morda nekoliko prizadel Gadollo osebno, ko se je kot primera lotil Valvasorja. »Med ta pisanja vsekakor spada tudi Valvasorjevo delo in popravljanje njegovih morebitnih zmot bi bilo zato vredno truda, a ravno tu je nakazano, da njegovi podatki ne soglašajo vedno s kronikami. Toda, ali te vselej vsebujejo čisto zgodovinsko resnico?« Jalovost Gadollovega spopadanja z literati je Ludwig nato še enkrat brez ovinkarjenja podkrepil z besedami: »Omenjeno [Gadollovo] delo kaže sicer na velik trud, veliko zgodovinsko načitanost in zlasti na natančno seznanjenost z genealogijo grofov Celjskih, le škoda, da je vse to uporabljeno za negativno, nekoristno in brezplodno nalogo.«

V zvezi z zadnjima poslanima sestavkoma o topografiji nekaterih spodnjestajerskih gradov in genealoških noticah o rodbinah Dienersperg in Adelstein se je opat Ludwig izrazil pozitivno, ker »vsebujeta zelo veliko dragocenih podatkov«, vseeno pa je dal Gadolli metodološko koristen napotek, da bi bilo graščino Tabor pri Vojniku veliko bolj smiselno obravnavati samostojno, ločeno od genealoških notic, saj prispevek »z mešanjem obeh predmetov žal veliko izgubi na enotnosti, urejenosti in jasnosti«. Gadolla, ki najbrž ni bil vajuen tako neposredne kritike, saj je, kot priča ohranjena korespondenca, dobival iz Gradca samo zahvalne in bodrilne odgovore, se je z Ludwigom intimno gotovo strinjal, presenetil pa ga je nenavaden ton. V svoji prizadetosti je zato kar s petimi vprašaji opremil Ludwigovo trditev, »da utegne biti izraz ponaredek (*Falsifikat*) za rodovnik baronov Kulmer nekoliko pretrd«. Na rob pisma je upravičeno pripisal: »*Še trše pa je, če častiti odbor ne bere prav, kajti rodovnika baronov Kulmer nisem niti v sanjah označil za napačnega (als falsch), ampak sem samo rekel, da se je ponaredek pripetil v rodovniku Schlangenburgov, ki ga je neki Kulmer kot predsednik koroških deželnih stanov potrdil za resničnega in pravičnega.*«

Zgoraj omenjani 39 listov obsegajoči sestavek o tem, kako literati sprevačajo zgodovinska dejstva, sam po sebi sicer ni bil naperjen zgolj zoper pisce, navedene v naslovu, ki jim je Gadolla med drugim zameril, da so nekatere Celjske grofe prikazovali v zelo slabi luči. Prinašal je tudi tehtne ugotovitve o napakah zgodovinarjev v zvezi z biografskimi podatki Celjskih, pregled zgodovinopisnih del o Barbari Celjski (mdr. navaja Valvasorja) in njen natančen življenjepis na podlagi soočenja objavljenih dejstev. Pravzaprav bi Ludwig lahko očital Gadolli prav to nedoslednost, namreč združevanje različnih vsebin pod enim in zato neustreznim naslovom.

²⁷⁴ Prim. *Mitteilungen* II–XIV.

²⁷⁵ *Mitteilungen* II (1852) – XIV (1866).

²⁷⁶ Vodnik po Štajerskem deželnem arhivu navaja kot način in čas pridobitve vseh Gadollovih rokopisov: »Nachlaß 1866« (Posch, *Gesamtinventar*, str. 31).

²⁷⁷ *Mitteilungen* XV (1867), str. 35.

²⁷⁸ Ludwig Crophius Edler von Kaiserssieg, t. i. študijski direktor graške univerze (v letih 1827 do 1861) in direktor Historičnega društva za Štajersko.

²⁷⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 919, pismo Historičnega društva, 17. 9. 1857, ad Nr. 2204.

Ne glede na kritiko pa se je bil Gadolla pripravljen dati poučiti, saj v njegovih poznejših zaključenih sestavkih ni več očitanih konceptualnih pomanjkljivosti in kritik na račun nezgodovinarjev. Historično kritiko je uperil izključno v posledice slepega povzemanja različnih zgodovinarjev.²⁸⁰ Tudi kar zadeva strukturo njegovih sestavkov, je ta skladnejša skoraj pri vseh, ki jih lahko z gotovostjo datiramo v čas po letu 1857. Zdi se, da je dobronamerno kritiko kljub letom in življenjskim izkušnjam hitro obrnil v svoj prid. Še več, v Gadolovem razmeroma obsežnem, 72 listov obsegajočem sestavku iz leta 1858 »O strahotni škodi, ki so jo prebivalcem Štajerske prizadejali udarci (*Wichse und Schläge*) petih vojn s Francijo«,²⁸¹ je zaznati celo precejšnjo mero inovativnosti. Tako se je vsake vojne od 1792 do 1815 lotil posebej, sicer v kronističnem slogu, a je najprej opisal makroraven – dogajanja v Franciji in svetovne dogodke, nato pa še mikroraven vse do posameznih krajev na Štajerskem, pač s težiščem na spodnjem delu dežele. Sestavku daje posebno vrednost ravno obravnava lokalnih dogodkov, ki jim je bil avtor deloma priča tudi sam, čeprav tedaj še otrok. V okviru obravnavanja vojne leta 1797, ko je ravno prihajal na svet, je denimo v razdelku o Celju povedal naslednje:

»Celje. 9. aprila so šli prvi Francozi iz Ljubljane proti Mariboru in Gradcu, bilo pa jih je malo, tako da so se močno prestrašili kmetov, ki so na cvetno nedeljo z oljčnimi vejami ravno prihajali iz cerkve. Po začasnem miru so se štiri brigade – Bersena, Bernadotte, Serunie in Massena – zadnje dni aprila, od 27. do 30., umaknile nazaj v Italijo. Zadnji Francozi so korakali tod skozi 5. maja. Škoda, ki so jo povzročili v Celju in okolici, je znašala 4.144 goldinarjev in 28 krajcarjev. Cerkev sv. Maksimilijana so približno v tem času (um diese Zeit) spremenili v skladišče, kar je ostala do leta 1834. Tako kot druga mesta je Celje prestalo zahteve vojaških enot, transporte ranjencev itd.«²⁸²

Sestavek zaokrožujeta kronološki pregled vseh bitk od leta 1792 do waterlooske in kratek opis tedanjih razmer v Gadolovem domačem nabornem okraju Blagovna s sedežem v njegovi rodni graščini, ki govori o izdatkih, nastanitvah vojaštva, davkih, rekvizicijah in drugih nadlogah. Gre za pravo malo zgodovino četrtsotletne nemirne dobe, kot jo je »od zgoraj in spodaj« doživljal v tem času rojeni sodobnik iz štajerske province.

Od konca petdesetih let se je Gadolla sicer še vedno loteval tudi krajevnih zgodovin, vse bolj pa si je za prostor obravnave zadajal širši okvir – ozemlje leta 1849 ukinjenega celjskega okrožja, ki je obsegalo večji del Spodnje Štajerske, skoraj vse njeno ozemlje južno od Drave. V tem času, ne pred letom

1861, se je lotil kritične primerjave poročil o turških vpadih na »južno Štajersko« (*in der südlichen Steiermark*).²⁸³ Časovni okvir je zopet predstavljalo celotno obdobje osmanskih napadov od prve polovice 15. stoletja dalje do dunajske vojne, sicer pa je Gadolla v besedilu ločeno obravnaval mesto Celje in njegovo (široko) okolico. Razprava, ki bi bila po pristopu skoraj vredna kakšnega Stanka Juga osemdeset let pozneje,²⁸⁴ je že v naslovu napovedana kot polemična: »s podatki, kako drugače in različno se o njih [turških vpadih] pripoveduje« (*mit Angaben wie abweichend und verschieden dieselben erzählt werden*). Gadolla sicer nikoli ni prestopil meje narativnega v tem oziru, da bi svoje tekste opremil z opombami, bodisi pod črto bodisi na koncu, je pa znanstveni aparat uporabil v samem besedilu, pri čemer je naslove in strani citiranih del v celoti podčrtal z rdečo. Glede na citat Ilwofove razprave, objavljene v *Mittheilungen* za leto 1861,²⁸⁵ Gadollova kritična razprava ni mogla dobiti končne oblike pred tem letom, bržkone torej šele v njegovem graškem obdobju. Tudi zdaj ni mogel povsem brez etiketiranja, kot mu ga je nekaj let prej očital opat Ludwig, a so hudovanja tokrat odmerjena bolj premišljeno. Ogledimo si odlomek iz prvega dela razprave, namenjenega Celju, ki govori o turškem vpadu leta 1480 (fol. 5'–6'):

»E) 1480 je prišla /gl. Ilwof 10, pag. 256/ truma Osmanov s Koroškega proti Slovenj Gradcu do Radelj na Štajerskem /o Celju ne pove ničesar/. Orožen pripoveduje, pag. 116 po Marianovi »Geschichte der Klerisei«,²⁸⁶ 6. zvezek, da so se Turki avgusta obrnili proti Novemu Kloštru. Tu so se zadrževali tri dni, imeli v cerkvi svoje konje in oplenili samostan. Brata Wolfganga Weitdorferja, Dunajčana, so 24. avgusta umorili pri neki kapeli, ki stoji nad samostanom, priorja Pavla, dominikanca Jurija (Georg) Markala in Gasperja (Gaspar) Kolobnja pa odpeljali v ujetništvo. Morali so iti skozi Celje, kajti pri Brežicah jih je potolkel bamberski škofijski vicedom iz Volšperka Jurij pl. Schaumberg in jim vzel ujetnike. O tej bitki pripovedujejo tudi Ilwof, pag. 256, Gebler pag. 256, in Megiser, ki pa pravi, da se je odvila na Koroškem. Valvasor, ki povzema Megiserja, ne navaja nobenega kraja, medtem ko poroča J. Caesar o bitki pri Brežicah, tako kot tudi Hammer in A. /gl. Steirische Zeitschrift 1826 VII, 15/. Glede na to, da Megiser vedno govori neresnico /gl. Hermann, Geschichte Kärnthens/, je tudi tu lagal. Vendar poroča o napadu pri Novem Kloštru samo

²⁸³ Prav tam, Hss. 929.

²⁸⁴ Jug, Turški napadi.

²⁸⁵ Ilwof, Die Einfälle.

²⁸⁶ Marian je dejansko osebno ime avtorja, naslov dela pa: Andreas Marian a Ss.S. Fiedler, *Austria Sacra: Oesterreichische Hierarchie und Monasteriologie. Geschichte der ganzen österreichischen, weltlichen und klösterlichen Klerisey beyderlei Geschlechts. Aus den Sammlungen Josephs Wendt v/on/ Wendenthal*. Wien: Gedr. Bey M. a. Schmidt, 1780–1788.

²⁸⁰ Prav tam, Hss. 699, 795.

²⁸¹ Prav tam, Hss. 914.

²⁸² Prav tam, fol. 10–10'.

Orožen, ki navaja Mariana. Od kod pa ima Marian to vest? Moram priznati, da se mi zdi zelo nenavadno, da Unrest, ki je bil vendar duhovnik, ni vedel o tem ničesar, pri čemer podrobno pripoveduje o vpadu Turkov pri Zbelovem leta 1479 in Unrestova »Chronikon Austriacum« seže vendar do leta 1494. Toda Marian imenuje zajete dominikance celo s krstnimi imeni in priimki. Od kod je črpal to zgodbo in zakaj noben drug pisatelj ne pove ničesar o Novem Kloštru, medtem ko omenjajo zmago Jurija pl. Schaumburga pri Brežicah tako Wartinger, Gebler in drugi, prav tako Puff?»

Malo pred razpravo o turških vpadih si je Gadolla nabiral izkušnje z dvema metodološko sorodnima kratkima obravnavama parcialne problematike. V prvi je na primeru grofov Celjskih, zlasti Barbare, primerjal navedbe o njihovih rojstvih in smrtih v literaturi in ugotavljal, kaj je pri tem logično in kaj verjetno, z uvodno utemeljitvijo, da se v tako početje spleta vložiti trud.²⁸⁷ V drugi, verjetno malo zgodnejši, saj jo je Historičnemu društvu poslal že leta 1859, se je lotil Heme Krške in soočal objavljene listine s trditvami starejših in mlajših zgodovinarjev, na prvem mestu Valvasorja. Naslov »V kakšen propad in nedoslednosti pogosto zaide tisti, ki mehanično ponavlja za različnimi zgodovino-pisatelji« je podkrepil s sklepno mislijo, da je le-to »vidno iz te razprave«.²⁸⁸

Samo za to njegovo društvu poslano razpravo poznamo recenzijo zgodovinarja, če odmislimo pismo opata Ludwiga kot odziv na Gadollovo pošiljko več sestavkov dve leti prej. Recenzent dr. Karlman Tangl je teden dni po prejemu sestavka 5. februarja 1859 zavrnil Gadollovo pisanje kot »mlatenje prazne slame« (*heißt leeren Stroh dreschen*), ker da »danes vsakdo ve, za kakšne zgodovinarje je imeti tiste pisce«, katerih protislovja Gadolla obravnava, zlasti Megiserja in Valvasorja. Tangla je zmotil že udarni naslov, pri katerem je zato kar na treh mestih dodal »sic!«. Gadolli je v nadaljevanju očital, da ne izrazi lastnega mnenja, ne zastopa stališč zgodovinskega raziskovanja in da je zagrešil tudi napake. Še več: »Nasploh vitez Gadolla pri svojem skromnem, nejasnem védenju in pomanjkanju zgodovinskega znanja nikakor ni usposobljen za presojo takšne zgodovinske snovi ...«. Recenzentov sklep je bil po vsem povedanem pričakovano: »Sestavek gre po mojem mnenju preprosto ad acta«.²⁸⁹ Kaj so iz društva sporočili Gadolli, če sploh kaj, ostaja neodgovorjeno vprašanje zase.

A če so mu v rokavicah povedali, da slabo pozna občo zgodovino, je turnski vitez tudi to kritiko bržčas obrnil v svoj prid. Skoraj kot odgovor na Tanglove očitke se zdi njegov »Oris dogodkov, ki so imeli manjši ali večji, neposreden ali posreden vpliv na vsak posamezen grad v celjskem okrožju«. Ro-

kopis ni nastal pred letom 1859, a tudi ne veliko pozneje, gre pa za neke vrste kronološki prikaz regionalne zgodovine po posameznih letih znotraj poglavij, razmejenih glede na vladarje od leta 493 do 1859. Z vsebino sta manj povezana kratek kronološki pregled obdavljenca na Štajerskem in rodovnik zadnjih Celjskih grofov. Vse kaže, da besedilo ni prišlo do Historičnega društva in da temu tudi ni bilo namenjeno.²⁹⁰

Po zasnovi je zelo podoben spis »Zgodovina gospodov in baronov Žovneških, pozneje grofov in knezov Celjskih« (Hss. 289), za katerega lahko žal ugotovimo le zelo približen čas nastanka: po Gadollovem sprejemu v Historično društvo in izidu Orožnove *Celske kronike*, torej ne pred letom 1854. Zgodbo pripoveduje strogo kronološko, ob posameznih letnicah – v slogu Ignaca Orožna –, le tu in tam navede kakšnega avtorja, vmes pa je nekaj ekskurzov, kot denimo o Veroniki Deseniški in o samostanih, povezanih s Celjskimi. Ker delo ni dokončano – pri nekaterih datumih je ostal prazen prostor, manjka pa tudi njegov napovedani konec leta 1456 – in ker ga ni v evidenci prejetih rokopisov Historičnega društva, gre za sestavek, ki do Gadollove smrti še ni dobil končne oblike. Čeprav je avtor v podnaslovu poudaril, da je delo »sestavljeno po izvornih listinah, kritično preverjeno in kronološko pripovedovano«,²⁹¹ seveda ne gre misliti, da bi Gadolla res videl izvornike listin, temveč zgolj objave virov, regestov in interpretacij teh.

Bolj za vajo ali lastno dušo si je dal opraviti tudi s parcialnimi vprašanji in odzivi na preveč svobodno podajanje preteklosti. Zanimiv je njegov kratek sestavek o plemiških naslovih skozi čas. Za izhodišče je vzel Valvasorja, nato pa ob primerih iz širšega celjskega območja razpravljaj, kdaj, kje in v kakšnem pomenu se pojavljajo različni nazivi (Herr von, Edl und Vest, Wohlgeboren itd.) ter kako so se sčasoma spreminjali.²⁹² Morda mu je v kakšnem časniku uspelo objaviti odzive na *Ansichten aus der Steiermark* (1859), a gotovo ne v takšnem obsegu, kot jih je napisal (Hss. 264, 787). »Zgodovino-pisec in raziskovalec mora vso poezijo, kolikor je le mogoče, odvrniti od sebe«, je glavna misel odziva, v katerem je zavračal predvsem razne zgodbe o Celjskih grofih, obenem pa v uvodu povedal, da si je sam »za nalogo že pred leti zastavil zgodovino gradu in mesta Celje«.²⁹³ V okviru te naloge je po letu 1853 nastal tudi seznam vseh mogočih del in hranišč virov za zgodovino grofov in mesta, kar mu je pač prišlo pod roke, sestavek, ki ga kot nedodelanega očitno prav tako ni poslal Historičnemu društvu.²⁹⁴

²⁹⁰ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 910.

²⁹¹ Prav tam, Hss. 289, fol. 1.

²⁹² Prav tam, Hss. 266.

²⁹³ Prav tam, Hss. 264, fol. 1.

²⁹⁴ Prav tam, Hss. 265.

²⁸⁷ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 699.

²⁸⁸ Prav tam, Hss. 795, fol. 8–8^r.

²⁸⁹ Prav tam, fol. 9 (dodan poseben list).

Poleg kritičnega vrednotenja navedb zgodovinarjev, postavljenih v tematski okvir in spodnještajerski, širši celjski prostor, je Gadolla zadnja leta posvetil nemalo časa in vztrajnosti historično-topografski dejavnosti. Njegova »raziskovalna domovina« je dokončno postalo celjsko okrožje, v mejah, kot jih je imelo pred ukinitvijo leta 1849. V ta sklop sodijo štiri dragocena dela, od katerih nosi le eno letnico nastanka (1860), za druga tri pa sklepamo, da niso starejša. Nobenega ni najti med prejetimi rokopisi Historičnega društva, kar poleg drugih indicij kaže, da je imel Gadolla z njimi drugačne namene.

Leta 1860 so nastali »Prispevki za topografijo cerkva, župnij, podružnic in grajskih kapel v 14 dekanijah Lavantinske škofije« (Hss. 281). Gadolla je dokaj obsežno, 118 listov obsegajoče besedilo razdelil na 11 poglavij, od zgodovinskega okvira do posameznih cerkvenih ustanov in dogodkov, pri čemer so nekatera poglavja zelo obsežna, druga, kakor tisto o templarjih, pa nadvse kratka, a vendar samostojna.²⁹⁵ Nazadnje sledi seznam cerkva v 14 južnih dekanijah Lavantinske škofije po stanju leta 1859. Pri nekaterih so podatki skopi, drugje se je avtor razpisal, kot denimo pri domači škalski župniji (fol. 107'): »Škale so leta 1528 vizitirali in naznanili, da v kapelah v Velenju in Švarcenštajnu bere maše neki protestantski duhovnik, prav tako na Šaleku. Kdo je ustanovil tamkajšnje kapele, ni znano. Kapela na Turnu je bila domnevno obnovljena leta 1698. Ustanova Katarine pl. Gabelhoven na Soteski je obstajala od leta /neznano/ in bila leta 1737 prenesena na Turn. Druga ustanova izvira od Adama Sigfrida barona Gabelhovna, gospoda na Turnu leta 1700.«

Gadollova cerkvena topografija bi lahko pozneje prišla prav Ignacu Orožnu kot kažipot ali opora za zgodovinske obravnave posameznih dekanij (1868–1893).²⁹⁶ Orožen je pri navajanju virov zelo redkobeseden, zato pri njem zaman iščemo kakršnen koli namig na Gadollovo gradivo.²⁹⁷ Vprašanje je,

ali je Orožen za Gadollovo topografijo sploh vedel, glede na to, da ni navedena med letnimi pridobitvami, objavljenimi v glasilu Historičnega društva za Štajersko.

V *Mittheilungen* pogrešamo tudi Gadollovo da-leč najboljše delo, prav tako topografske narave: »Topografsko-naravoslovno-geografski in montanistični oris celjskega okrožja« (Hss. 915). 238 listov obsegajoč rokopis sestavlja sedem zvezkov z ločeno foliacijo in pomeni bržkone avtorjev največji dosežek tudi po kvaliteti. Čas nastanka ni ugotovljen, glede na tematiko pa bi delo zelo težko nastalo pred cerkveno topografijo iz leta 1860. Bolj verjetno ga je Gadolla sestavil ali vsaj dokončal šele po preselitvi v Gradec, kjer je imel na razpolago vse potrebno gradivo. Prvemu zvezku z dolgim predgovorom sledijo drugi, ki zajemajo vsak po nekaj tedanjih upravnih okrajev. V 5. zvezku ima rokopis nadvse dragocen statističen tabelaričen pregled za celotno okrožje s podatki za vsak posamezen okraj. Tega si oglejmo natančneje – seznam vseh rubrik, v katere je avtor vnesel ustrezno število, pri mnogih pa navedel tudi toponime. Osnovna »merska enota« je število, in sicer: kvadratnih milj, duš, potokov, glavnih rek, večjih potokov, rek, katastrskih občin, krajevnih občin, dekanij, mestnih župnij, župnij, lokalij, kuracij, podružnic, grajskih kapel (z imeni), samostanov (z imeni), opušenih samostanov (z imeni), romarskih krajev (z imeni), mest (z imeni), trgov (z imeni), večjih umetnih jezer, gradov, gradičev, dvorcev, razvalin, delnih razvalin, sledov razvalin (z imeni), steklarin (z imeni), fužin (z imeni), topilnic železa (z imeni), svinčenih peči (z imeni), toplic – 28–31° (z imeni), mlačnih izvirov – 17–24° (z imeni), toplih izvirov – 24–29° (z imeni), slatin (z imeni), slapov (z imeni), večjih izvirov (z imeni), podzemnih jam, nenavadnih izvirov (z imeni), rudnikov svinca, lignita, izvirov kisle (železne) vode, izvirov žveplene vode, kremenca, suknarske ilovice, cerkva, ki so bile nekoč gradovi (z imeni), špitalov, špitalskih cerkva. Pri nekoliko nesistematičnem zaporedju rubrik pritegne pozornost zlasti rubrika o cerkvah, nastalih iz gradov. Po delu bi lahko pozneje s pridom posegel Josef Andreas Janisch, avtor topografsko-statističnega leksikona Štajerske (1878–1885), a ni za njegovo uporabo Gadollovih rokopisov nobenih dokazov. Tako ne preseneča, da se glede zrušenja starega gradu Schlangenburg na Dobrni opira na manj zanesljive Tanglove podatke (1852).²⁹⁸ Janisch navaja sicer zgolj tiskana dela in seznam sodelavcev, o kakršnih koli uporabljenih rokopisih pa molči.²⁹⁹

Nova Cerkev (I. Orožen, *Das Dekanat Schallthal*; isti, *Das Dekanat Neukirchen*).

²⁹⁸ Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon II*, str. 359.

²⁹⁹ Seznam literature in sodelavcev sta objavljena v prvem in zadnjem zvezku: Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon I*, str. V–VII; III, s. p.

²⁹⁵ Poglavja in podpoglavja: 1) Širjenje krščanske vere v nekdanjem celjskem okrožju na Spodnjem Štajerskem, 2) Oglejski patriarhi, njihovo škofijsko območje in posesti v celjskem okrožju, 3) Salzburška škofija, njeno škofijsko območje in posesti v celjskem okrožju, 4) Krška škofija, njeno škofijsko območje in posesti v celjskem okrožju, 5) Ljubljanska škofija, njeno škofijsko območje in posesti v celjskem okrožju, 6) Samostani v nekdanjem celjskem okrožju: a) Benediktinski samostan v Gornjem Gradu, b) Kartuzija Jurkloster, c) Kartuzija Žiže, d) Minoritski samostan v Celju, e) Minoritski samostan v Slovenski Bistrici, f) Samostan klaris v Celju, g) Dominikanski samostan v Novem Kloštru, i) Pavlini v Olimju, še obstoječi kapucini v Celju, Franciskani v Brežicah in Nazarjah, Bratovščine, 7) Templarji, 8) Nemški viteški red, 9) Malteški viteški red, 10) Druge nadloge, ki so imele močan vpliv na zgodovino Cerkve v našem celjskem okrožju: a) Turški vpadi, b) Kmečki upori, c) Druge nesreče, kot so vpadi Ogrov, kuge, potresi itd., 11) Širitev protestantizma v celjskem okrožju.

²⁹⁶ I. Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. Theil I–VIII* (1868–1893).

²⁹⁷ Prim. zlasti Orožnovi deli o dekanijah Šaleška dolina in

Za Janischev leksikon bi bil več kot uporaben tudi rokopis na 17 listih s sicer skromnim naslovom »Seznam gradov, graščin in dvorcev celjskega okrožja« (Hss. 909). Pod ne posebej obetavnim naslovom se skriva pravi priročnik, oblikovan na posrečen način tako, da je mogoče po njem listati, razpredelnica v zgornjem delu pa je fiksna. Gadolla si je za vse obstoječe in nekdanje grajske objekte in samostane v okrožju zastavil osem temeljnih vprašanj s podvprašanji. Gre za premišljeno delo, ki je zahtevalo ogromno znanja, preverjanj in potrpljenja. Zlasti glede na izčrpnost podatkov o turških vpadih seznam najverjetneje ni nastal pred letom 1862, ko se je v *Mittheilungen* končala Ilwofova razprava o turških vpadih na Štajersko. Pri tem je pomenljiva rubrika, ki se nanaša na podatke iz splošne »protireformacijske« cerkvene vizitacije leta 1528. Gadolla večine uporabljenih podatkov ni mogel dobiti iz Robitscheve razprave, objavljene leta 1859, saj vsebuje ta precej bolj skope povzetke.³⁰⁰ Kaže, da je Robitschevo delo poznal in prek njega prišel do originalnega vira v graškem škofijskem arhivu, najverjetneje seveda po letu 1862, ko je živel v Gradcu in mu je bilo gradivo pri roki.

Tabelaričen pregled objektov v abecednem zaporedju je iz praktičnih razlogov razdeljen na 7 območij (sekcij). Vsebino naj ponazorita prva dva obravnavana gradova, stari in novi grad Vrbovec pri Nazarjah.

Četrto delo iz historično-topografskega sklopa o celjskem okrožju je zgodovinska karta okrožja »od najzgodnejših časov do zdaj« s krajšim pojasnjevalnim besedilom (Hss. 564). Zemljevid z barvnimi črtami in topografskimi znaki prikazuje razvoj obravnavanega ozemlja od leta 861 do srede 19. stoletja, pri čemer je natančno časovno opredeljena pripadnost posameznih ozemelj svetnim in cerkvenim upravnim območjem. V spremnem besedilu se Gadolla omejuje zgolj na razlago pomena pojmov, kot so mejne grofije, okrožja ipd. Na videz skromno delo priča o velikem vložnem trudu in izjemno dobrem poznavanju preteklosti tega dela Štajerske.

Gadollovo obsežno topografsko-domoznansko delo bi, če bi ga izdal, imelo še danes za širše celjsko območje podoben pomen kot Schmutz ali Janisch za Štajersko.³⁰¹ Navzlic spodrsrljajem bi veljalo za referenčno, mimo katerega v 20. stoletju ne bi mogli Janko Orožen, lokalni zgodovinarji, kastelologi in še marsikdo. Obsežen topografski oris celjskega okrožja, zgodovinsko-topografski opisi zemljiških gospojev in genealogije plemiških rodbin na širšem

savinjsko-šaleškem območju kličejo tudi po primerjavi Franca viteza Gadolle s pol stoletja starejšim topografom in leksikografom Francem Antonom pl. Breckerfeldom (1740–1806) in njegovim gradivom za topografijo Kranjske, zlasti Dolenjske. Breckerfeld je tako kot Gadolla zapustil le rokopisno ostalino, a so iz nje s pridom črpali že od srede 19. stoletja dalje.³⁰² Njena prednost je zagotovo tudi hramba v osrednjem slovenskem arhivu in njegovem predhodniku (od leta 1880).³⁰³

Posebno vprašanje je Gadollova Zgodovina Celja, delo, ki najverjetneje ni bilo nikoli napisano, ampak je zorelo v zamislih in se postopoma rojevalo v tematsko omejenih sestavkih. V naslovu dela ali poglavja ima ime mesta Celje sedem rokopisov, od katerih najbrž nobeden ni bil napisan pred koncem petdesetih let.³⁰⁴ Kot smo videli, kaže odgovor celjskega župana, da se je Gadolla mestnemu občinskemu odboru poleti 1854 ponudil kot avtor zgodovine mesta in Celjskih grofov.³⁰⁵ Spoznanje, da ga je prehitel Ignac Orožen s svojo *Celsko kroniko*, in neposredno zatem vzpostavljeni stiki z Orožnom so ga nato usmerili bolj v poglobljanje v preteklost grofovsko rodbine, a se je v svojih zadnjih turnskih letih spet vrnil k Celju. Konec leta 1861, tik preden se je preselil v Gradec, je v uvodu k sestavku o plemiških hišah in meščanih Celja pustil neizpodbitno pričevanje, da se pregledu zgodovine mesta ni odpovedal. Svojo zamisel imenuje »eine künftige vollständige Beschreibung und Geschichte der Stadt Cilli« oziroma samo »künftige Geschichte der Stadt Cilli«. Malo je verjetno, da bi lahko kot pisca takšne »popolne celjske zgodovine« videl koga drugega kot sebe.³⁰⁶ Bržčas ga je k temu spodbudilo dejstvo, da Orožen *Celske kronike* ni prevedel v nemščino, o čemer je mimogrede potožil okoli leta 1860,³⁰⁷ pa tudi njen avtor sam mu je nemara razkril, da ima drugačne načrte in mu ukvarjanje s celjsko zgodovino blagovoljno prepušča. Gadolla se je zdaj loteval Celja z različnih vidikov, največ je seveda črpal iz Orožna, podatke pa zaokroževal v nove tematske sklope. Četudi prvenstveno ni delal na virih, mu ni mogoče odreči določene izvirnosti. Tako je v sestavku o plemiških hišah in meščanih (Hss. 263) predstavil vsakega mestnega sodnika z ugotovljivimi biografskimi podatki in na podlagi priimka še z

³⁰² Mal, Breckerfeld Franc Anton, str. 57.

³⁰³ Umek, *Erbergi*, str. 39 sl.

³⁰⁴ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 263, 264, 282, 671, 684, 704 in 912.

³⁰⁵ Prav tam, Hss. 919, pismo župana Kaindelsdorferja, 9. 10. 1854.

³⁰⁶ Prav tam, Hss. 263, fol. 1.

³⁰⁷ Prav tam, Hss. 684, fol. 1: »Wer sie [pomembne dogodke v Celju po letu 1830] aber wissen will, darf nur Oroschens 'Celska Kronika' lesen, bei der ich nur bedauere, das sie in slovenischer Sprache abgefaßt, und daher wenig zugänglich ist«.

³⁰⁰ Robitsch, *Geschichte des Protestantismus*, str. 38–54. – To razpravo je Gadolla veliko uporabljal za pisanje poglavja o protestantizmu v svoji cerkveni topografiji iz leta 1860 (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 281, fol. 47–89').

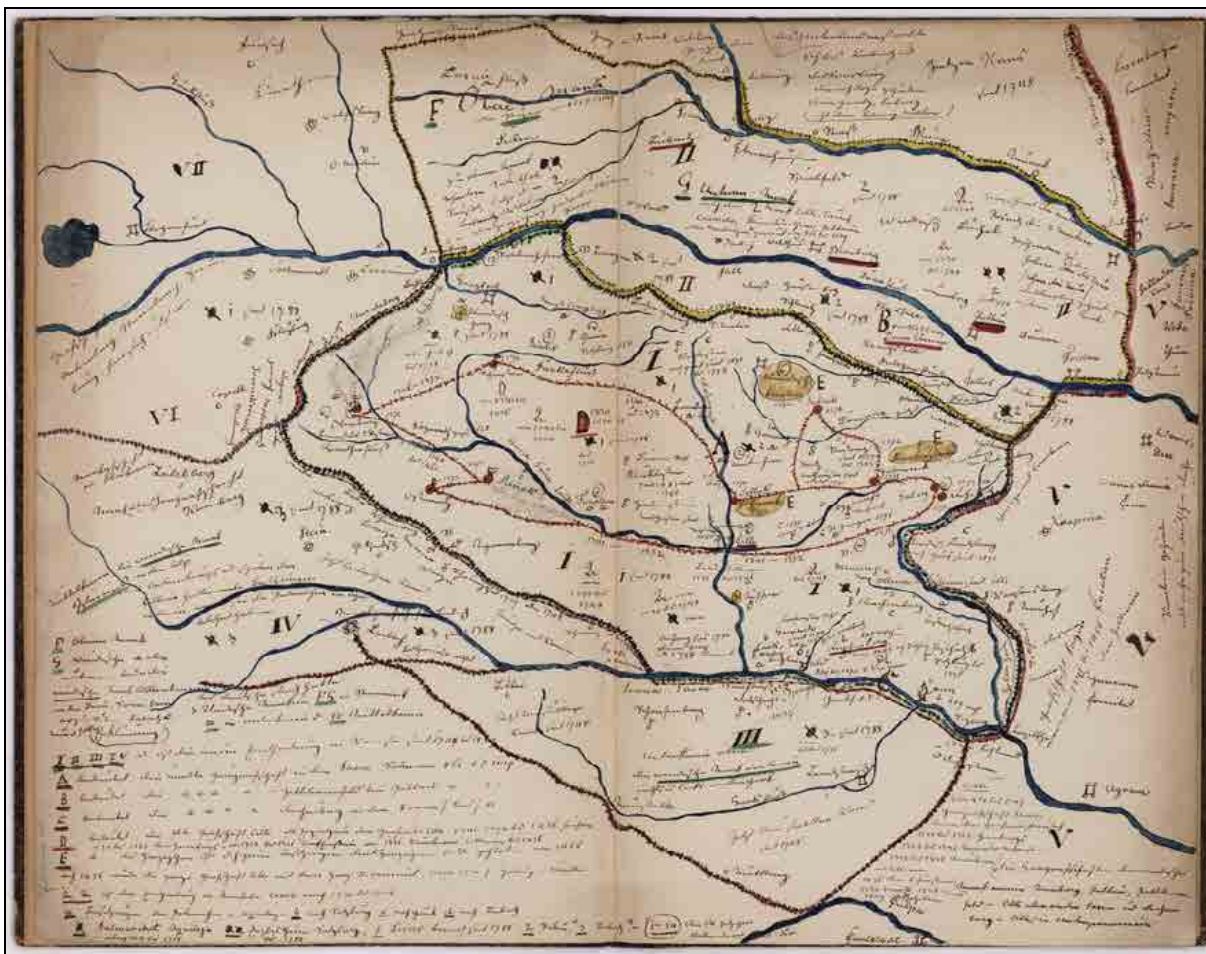
³⁰¹ Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon*; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*.

Ime trdnjave, gradu, graščine, dvorca ali samostana	Vrbovec, stari grad (Altenburg, die Veste)	Vrbovec, novi grad (Altenburg, das neue Schloß)
I) Sedanje stanje: povsem ohranjen, delna razvalina, popolna razvalina, le še malo sledov, nič več najti?	popolna razvalina	ohranjen, toda rušljiv
II) Bil izvorni grad (Stammburg) vitezov ali vazalov in komu so pripadali; Prvič se pojavijo v listini iz leta	Vrbovski (Altenburger) so bili leta 1332 vazali Sigfrida in Eberharda Vovbrških, po izumrtju teh pa vazali Ulrika Pfaumberga, po letu 1335 Žovneških; zgradili so Rudenštajn.	
III) Bil opuščen, se porušil – katerega leta in pod katerim lastnikom	Po letu 1681; pod katerim lastnikom, ni znano.	v novejšem času, malo ohranjenega
IV) Je v Vischerjevi knjigi gradov iz leta 1681 upodobljen kot: razvalina, rušljiv, povsem ohranjen?	ohranjen	ohranjen
V) Je v poznejšem času ohranil ime, kako se je imenoval v prejšnjih časih? Turški vpadi v letih	vedno enako morda 1471	vedno enako ---
VI) Je bil leta 1515 ogrožen med »kmečko revolucijo« za staro pravdo (<i>Stara Pravda</i>) »Vendov« (<i>der Wenden</i>)? Je bil leta 1528 preiskan zaradi luteranstva, takratni luteranski lastnik?	Upor z 80.000 možmi se je raztezal od Brežic, Celja in Konjic proti Lipnici; ni znano, ali je bil Vrbovec opustošen. škofijski	enako enako
VII) Ga je leta 1573 ogrožala »kmečka revolucija« za tlako pod voditeljem Ilijo? Je bil ogrožen leta 1635 med kmečkim uporom zaradi visokih davkov med 30-letno vojno, potresi, požgan, viharji itd.?	Nič znanega, več se je dogajalo pri Pilštanju, Celju itd., 20.000 kmetov ob Sotli in več na Hrvaškem. Izropan, pripovedujejo o 30 požganih gradovih, toda ta podatek se zdi pretiran, v poročilu (in der Relation) je govor le o treh.	enako enako
VIII) Bil ukinjen leta _____ pod cesarjem _____ ali spremenjen za drug namen Slovensko se imenuje (heißt auf <i>Slovenisch</i>) To pomeni	Zanesljivo pripada že leta 1465 ljubljanski škofiji, tako kot Gornji grad. Vrbovec Vrba (<i>Weide von Verbo</i>)	enako enako enako

možnimi sorodstvenimi povezavami, Celjane je od najzgodnejših omemb do 19. stoletja razvrstil po posameznih poklicih (peki, trgovci, lekarnarji, mestni pisarji itd.), v drugem delu pa po rodbinah obravnaval vse plemiške hišne posestnike. Zlasti ta del predstavlja nov prispevek k mestni zgodovini z vrsto drobnih podatkov. Podobna je zasnova drugega, obsežnejšega rokopisa o hišnih posestnikih (Hss. 282). V njem avtor najprej kronološko niza omembe dejanskih in verjetnih lastnikov hiš od srede 15. stoletja do leta 1846, največ s podatki iz Orožna, po katerem povzema tudi slovenska imena za poklice (npr. *pasar*, *bojar*, *Krojač*, *Jermenar*). Tudi tokrat ima večjo težo oris plemiških in drugih

pomembnejših rodbin, tako splošni zgodovinski kot glede na njihovo hišno posest in prebivanje v Celju, pri čemer se je Gadolla precej opiral na osebno védenje in poznavanje obravnavanih oseb.

Njegovo tretje tovrstno delo so »Prispevki za zgodovino in topografijo mesta Celje«, poslani Historičnemu društvu kot zadnji, leta 1860 ali 1861 (Hss. 684), čeprav je sestavek očitno nedokončan. Avtor je pustil prazna mesta tam, kjer bi moral navesti tedanjo hišno številko, pa tudi pri Orožnovih slovenskih poklicnih oznakah (*Pasar*, *Obrazar*, *Pisar* itd.) je za nemški izraz ostala praznica, npr. »Kerzner auf deutsch ...«, ker vseh (novo)slovenskih pojmov ni razumel. Rokopis deluje bolj kot

Zgodovinska karta celjskega okrožja (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 564)

torzo z opaznimi piščevimi konceptualnimi težavami. Tako je Gadolla pri prvi hiši, starem rotovžu, na nič manj kot 12 straneh podal kar celo kroniko mesta od 14. stoletja do prodaje rotovža leta 1830, ker se pač vse dogajanje vsaj posredno nanaša na mestno hišo. Nadaljeval je z zgodovino še nekaj hiš, nato pa je po posameznih poklicih navedel njihove nosilce in nameraval za vsakega ugotoviti, katero sedanjo hišno številko je posedoval. Podatki o obrtnikih se večidel nanašajo na 18. in 19. stoletje, redkeje na zgodnejši čas, in so v glavnem povzeti po Orožnu. Kot bi Gadolli zmanjkalo moči ali volje, je sestavek sklenil s precej lapidarnim popisom plemiških lastnikov hiš z letnicami.

Z ničimer ni moč potrditi, da bi šel Gadolla pozneje, ko je že živel v Gradcu, preverjat Orožnove podatke v arhiv Joanneuma. Čeprav mu je Orožen v svojem pismu iz leta 1854 sam povedal, da je tam našel celjsko mestno obračunsko knjigo iz časa po izumrtju Celjskih³⁰⁸ in je podatek o tem najti tudi v njegovi *Celski kroniki*.³⁰⁹ Primerjava Gadollovih in

Orožnovih podatkov ni namreč pokazala ničesar, kar ne bi bilo že v Orožnovi knjigi.

Zaradi mnogih drugih drobnih podatkov pa je vsekakor škoda, da so Gadollovi topografsko-biografski sestavki o Celju ostali brez odmeva v poznejših obravnavah mestne zgodovine in povsem neuporabljani. To in ono bi prišlo prav Janku Orožnu, ko je skoraj sto let pozneje pisal svojo *Posestno in gradbeno zgodovino Celja* (1957) pa tudi pozneje pri prvem delu *Zgodovine Celja in okolice* (1971). Nič ne kaže, da bi Orožen sploh poznal Gadollo kot domoznanca. V *Zgodovini Celja* le bežno omenja Gadollovo družino kot lastnike graščine Zgornji Lavanjski,³¹⁰ ker pa se ni nikoli posebej posvečal Šentjurju, je v Štajerskem deželnem arhivu zlahka prezrl Gadollov rokopisni opus, enako kot že pred njim Andreas Gubo, avtor obsežne zgodovinske monografije o Celju (1909).³¹¹ Kakor koli, ko bi sestavki

³⁰⁸ Prav tam, Hss. 919, pismo Ignaca Orožna, 30. 10. 1854.

³⁰⁹ I. Orožen, *Celska kronika*, str. 106.

³¹⁰ J. Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 305. – Leta 1815 podedovano graščino svojega očeta Avguština barona Dienersperga je Barbara – Babette pl. Gadolla prodala še isto leto (Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 25).

³¹¹ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli*, str. VI–VIII (seznam uporabljenih virov in del, 477–481 (osebno in stvarno kazalo).

Franca viteza Gadolle, povezani v monografijo, res zagledali luč sveta, bi bili vsekakor pomemben, četudi ne docela izviren prispevek k zgodovini mesta ob Savinji, vsekakor pa opažen vezni člen med I. Orožnom (1854) in Gubom (1909). Namesto tega Gadollo danes odkrivamo zgolj kot »nesojenega pisca zgodovine Celja«.

Še bolj kot za samo zgodovino Celja bi bili Gadollovi sestavki v preteklosti uporabni pri pisanju zgodovinskih pregledov gradov in graščin širšega celjskega zaledja. Preseneča zlasti, da niso pritegnili pozornosti neutrudnega Janka Orožna, ki je vendar pisal tudi o teh krajih, čeprav manj poglobljeno. Orožen resda ni raziskoval preteklosti šentjurskega območja, zato pa je njegov Donesek k zgodovini Dobrne, objavljen leta 1960,³¹² še danes temeljni prispevek o preteklosti kraja in zdravilišča. Ohranjanju Gadollove »anonimnosti« so šle zelo na roko neugodne okoliščine. Dokler ni leta 1959 izšel prvi in edini vodnik po Štajerskem deželnem arhivu,³¹³ se je bilo namreč o njegovih rokopisih o Spodnji Štajerski moč poučiti le iz Zahn-Mellovega inventarja po zbirki rokopisov (1898).³¹⁴ Zlasti zadnjega pol stoletja je na podlagi vodnika gotovo kdo izbrskal katerega od Gadollovih rokopisov (tako kot pred nekaj leti J. Rataj),³¹⁵ rezultati takšnega odkritja pa vsaj avtorju teh vrstic niso znani. Priložnost so vsekakor zamudili kastelologi, ki so se vse pogosto opirali le na literaturo, premalo pa na arhivske vire.³¹⁶ Zgodovina gradov Blagovna in Turn, pa tudi Dobrne, Ponikve, Velenja in drugih ostaja brez upoštevanja Gadollovega dela okrnjena. Pri tem bi bili vsekakor najdragocenejši njegovi sodobni opisi, zlasti grajskih kompleksov in rodbin, ter razni drobni podatki. Kot kronist je veliko črpal iz lastnega spomina. V njegovih spisih tako pogosto najdemo približne letnice nekogaršnje smrti, lastništva hiše in podobno, ki lahko rabijo vsaj kot referenca.

Koristni so sestavki, v katerih strnjeno podaja določeno lokalnozgodovinsko problematiko, denimo oris rudarske dejavnosti svojega očeta. »Leta 1805 je lastnik Johann vitez Gadolla začel delati z rudarji v rudniku Lokavec (Lukaufzen). Kolikor lahko izvemo iz izročila, pisnih dokumentov in knjig, je ta rudnik deloval že v starih časih. Okoli leta 1750 je tam kopal cesarski dvor, in sicer na višini hribovja, prastari rudokopi pa bi se lahko raztezali veliko više v pogorje.« O tem rudniku svinca, ki je nato pod njegovim očetom »zaradi številnih ovir« prenehal z delom in povsem propadel,³¹⁷ je Gadolla leta 1864 ugotavljal,

da mora biti identičen z rudnikom Lahovc, omenjenim okoli leta 1328.³¹⁸ Skrivnost tega srednjeveškega rudokopa ga je verjetno zaposlovala do zadnjega in še leta 1865, tik pred svojo smrtjo, je Gadolli v zvezi z rudnikom poročal mariborski profesor Puff, ki se je leto pred tem mudil na terenskem delu v Laškem.³¹⁹

Mnogi drobni podatki lahko tudi danes pripomorejo k razvozlanju te ali on uganke. Gadolla je, denimo, vir o tem, da so Dienerspergi leta 1846 podedovali hišo Antona pl. Hohenwarta v Krškem.³²⁰ Ravno to pa je hiša, ki jo je ljubiteljski zgodovinar Anton Jellouschek leta 1859 brez vsake utemeljitve razglasil za zadnji dom Janeza Vajkarda Valvasorja. Ni izključeno, da je Jellouschek prišel v stik z novimi lastniki hiše, z baronom Ferdinandom Dienerspergom, Gadollovim bratrancem, ali pa je bil »krivec« za določitev nepravice hiše za Valvasorjevo omenjeni Anton pl. Hohenwart. Dienerspergi so, kot je zanesljivo ugotovljeno, v tem času natanko poznali svoj rod do Valvasorja in tudi Hohenwart, ljubiteljski muzealec, je vedel, da je s kranjskim polihistorjem v daljnem sorodu.³²¹

Gadollova sodobna pričevanja imajo tem večjo težo, ker je stvari osvetlil iz različnih zornih kotov, ki jih »klasični« viri razumljivo puščajo v nemar. V topografiji Celja je denimo pri novem rotovžu, nekdanji hiši grofa Grosa, navedel, kdo vse je v njem prebival, s tem pa nehote pomagal razumeti osebne relacije nekaterih svojih sorodnikov, Valvasorjevih potomcev. Hiša »usode«, kjer je v Gadollovem najetem stanovanju Franc Ksaver baron Dienersperg razmišljal o samomoru, potem ko ga je oče Avguštín leta 1804 pahnil čez prag,³²² se nenadoma prikaže še v malce drugačni luči. Gadolla ne omenja samo stričevega bivanja v tej hiši, ampak pove, da je prav tu živela z materjo in sestro Antonija baronica Adelstein,³²³ nihče drug kot Dienerspergova izvoljenka, ki je stari Avguštín ni maral za snaho.³²⁴ Še več, v hiši je prebivala tudi Ana grofica Trauttmansdorff,³²⁵ za katero Gadolla v zgodovini Dienerspergov, ne da bi Ano imenoval z imenom, brez dlake na jeziku pravi, da je »rojena Fischer« (njen deklški priimek) »ulovila Ponikvo« (*Ponikl gefischt hat*), kajti taista Ana je po drugem Gadollovem stricu Dienerspergu, Janezu Nepomuku, oporočno podedovala ponikovsko gospostvo, najverjetneje kot

318 Prav tam, Hss. 912, fol. 20'.

319 Prav tam, Hss. 919, pismo R. Puffa, 12. 3. 1865.

320 Prav tam, Hss. 911, fol. 12. – V drugem rokopisu, o genealogiji Dienerspergov, Gadolla pove, da je bil lastnik (neke) hiše v Krškem leta 1853 umrlí Ferdinand baron Dienersperg (prav tam, Hss. 917, fol. 7).

321 Golec, Neznano in presenetljivo, str. 337. Natančneje: isti, Neprava Valvasorjeva hiša, str. 81, 82, 88.

322 Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 30–31.

323 StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 684, fol. 18–18'.

324 Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 30–31.

325 StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 684, fol. 18'.

312 J. Orožen, Donesek.

313 Posch, *Gesamtinventar*.

314 Zahn–Mell, *Kataloge*.

315 Gl. op. 8.

316 Prim. zlasti Stoparjevo zbirko o grajskih stavbah, npr. obnavnavo Blagovne v: Stopar, *Grajske stavbe*. Peta knjiga, str. 16–18.

317 StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 761, pag. 161.

njegova nesojena nevesta.³²⁶ V prvem nadstropju iste prestižne hiše je ne nazadnje po letu 1811 v zimskem času prebivala Resingenova družina,³²⁷ kar med drugim pojasnjuje, zakaj so se otroci tega lastnika štirih okoliških graščin, Gadollovi bratranci in sestrične, rojevali in umirali v Celju.³²⁸

Še bolj kot gradivo za »družabno kroniko« Celja si Gadollovi rokopisi zaslužijo pozornost z vidika tehniške zgodovine celjskega območja. V svojem zgodnjem rokopisu iz leta 1838 je temeljito opisal ne preveč uspešno izkoriščanje t. i. suknarske ilovice (*Walkererde*) od odkritja nahajališča v gozdu Straža pri Blagovni leta 1788 do poznih tridesetih let 19. stoletja.³²⁹ V njem se, kot še v nekaterih drugih rokopisih,³³⁰ dotakne tudi rudarske dejavnosti svojega očeta. Poleg prepisov izvirnih dokumentov in dragocenih komentarjev, ki bolj ali manj neuspešne poskuse Gadolle st. prikažejo v zaokroženi podobi, vsebuje spis vrsto zanimivih podrobnosti. Ponazorili ga bomo z dvema odlomkoma:

»Ko je moj oče leta 1783 kupil gospostvo, je bilo njegovo glavno opravilo iskanje kamnin (mineralov), ki bi jih uporabljal za tehnične namene. To več kot jasno dokazujejo njegovi poskusi na hribu Pečovnik nedaleč od Celja, kjer je s premogom žgal apnenc, kopanje jam v Zlatečah, ponovno vzpostavljeni rudnik svinca v Lokavcu, Rutu in Padežu, lomljenje premoga v Brezah pri Laškem, v Osenici itd. Nasploh je bil prvi, ki je širil védenje o uporabi premoga, kajti prej niso vedeli o tem prav nič. Oče ga je najprej uporabljal za ogrevanje toplih gred in pozneje tudi sob. Prav tako je naredil veliko poskusov z belo, rumenkasto in rdečo glino, odkrito v Sv. Lovrencu pri Prežinu³³¹ in bil z eno besedo tod okoli edini, ki je s pogosto potratnimi poskusi preizkusil uporabnost vsake kamnine (minerala) in s tem šele pozneje pokazal, kako izgubljen leži v zemlji marsikateri fosil, zlasti v našem okolišju celjskega okrožja, ki je tako blagoslovljeno in bogato s kamninami (minerali). Moj oče je vsem ljudem naročil, naj brž ko se jim kak kamen ali pesek zazdi nekaj posebnega, tega takoj prinesejo njemu in naj nikar ne zamudijo nobene priložnosti povsod poiskati takšne predmete, saj pogosto po naključju naletijo na nenavadne fosile, ki dajo lahko povod za raziskave. Noben lovec torej ni smel na lov, ne da bi od tam prinesel kaj najdenega.«³³²

Suknarska ilovica, za katero so se zanimali podjetniki vse do Dunaja, med drugim za izdelavo mila, ni prinesla dobička.³³³ *»Ko je moj oče leta 1823*

zapustil Dunaj, kjer je opravljal službo odposlanca štajerskih deželnih stanov pri c. kr. dvorni deputaciji za unovčenje, in se je vrnil na Blagovno, ni ničesar več storil za suknarsko ilovico. Škoda tolikih neuspešnih naporov. S težkim srcem je moral spoznati, da v neki deželi žal poseduje stvar, ki jo bolj cenijo in spoštujejo Angleži.«³³⁴

Dokumentiranje novosti prihajajoče industrijske dobe, ki jim je bil večidel sam priča in deloma tudi promotor, ter ukvarjanje s topografijo in preteklostjo Gadollovih posesti pri Šentjurju je Franca viteza Gadollo sploh privedlo na področje domoznastva. Še na Blagovni se je zanimal za nenavadne pojave, lokacije in s preteklostjo povezane pri-povedi. V najpoznejše leta 1855 napisanem sestavku o povsem pozabljenih gradovih v celjskem okrožju je denimo združil ustna in pisna pričevanja o šestih dejanskih oziroma samo domnevnih propadlih gradovih okoli Šentjurja in v okolici Šaleške doline (Hss. 741).

Tovrstno delo, ki ni bilo le kabinetno, temveč tudi terensko, se navezuje na Gadollovo zanimanje za ljudsko izročilo. Viteza Franca nikakor ne smemo prezreti kot razlagalca ljudskega blaga, čeravno tega ni sistematično nabiral, ampak je samo komentiral tisto, kar mu je v krajih bivanja prišlo na uho in čemur se mu je zdelo vredno prisluhniti. Ne toliko zavoljo pripovedk samih, temveč zaradi njihovega morebitnega zgodovinskega jedra. Tako je eden prvih Gadollovih rokopisov, namenjenih Historičnemu društvu, prav razprava o nadvse kratkim naslovom »Ljudske pripovedke« (*Volkssagen*). Avtor je v uvodu ugotavljal, da »pridejo ljudske pripovedke do nas zelo predrugečene, vendar imajo vseeno veliko vrednost«. Pripovedka o Turku, ki je bil pred davnimi časi lastnik velenjskega gradu in je iz tamkajšnje cerkve spodil župnika, naj bi tako v resnici govorila o luteranskem nasilju nad katoličani in o njihovi prisvojitvi cerkve za protestantsko molilnico. Zgodba o tem, da je bil Gadollov grad Turn pri Škalah nekoč ženski samostan in da je v sedanji jedilnici zazidana neka nuna, pa naj bi bila bled spomin na čas, ko je Turnu gospodaril salzburški nadškof.³³⁵ Iskanja zgodovinskega jedra v pripovedkah se je Gadolla loteval že prej, ko je gospodaril še na Blagovni,³³⁶ in mu tudi pozneje (1861) odmeril celo poglavje pri obravnavi gospostva in zdravilišča Dobrna.³³⁷ Tu je ne nazadnje našla prostor pripoved o nenadnem podiranju starega gradu Schlangenburg, povezana tudi z grajskim duhom, ki naj bi potem vsako noč prihajal skozi okno starega gradu do novega spodnjega gradu Dobrna, dokler ni dal

³²⁶ Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 36.

³²⁷ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 684, fol. 18'.

³²⁸ Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo, 2. del, str. 341, 342.

³²⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 802.

³³⁰ Prav tam, Hss. 761, pag. 162, 163; 908, fol. 19'.

³³¹ Lokacija nad Štorami, Gadollova pomota Sv. Lovrenc na mestu Sv. Janez Krstnik (Šentjanž).

³³² StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 802, fol. 1–1'.

³³³ Prav tam, fol. 3–12.

³³⁴ Prav tam, fol. 12.

³³⁵ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 727, fol. 1–2.

³³⁶ Prim. zlasti prav tam, Hss. 741.

³³⁷ Prav tam, Hss. 240, fol. 19'–22.

Gadollov ded Avguštin baron Dienersperg okna za-
zidati.³³⁸

V zadnjih letih svojega življenja se je Gadolla, odrezan od virov in zaposlen s pisanjem topografskih pregledov, vse manj posvečal lokalnozgodovinski tematiki, nikoli pa je ni povsem opustil. Do zadnjega se je vračal k dvema krajema, rodni Blagovni in Dobrni, od koder je izšla njegova mati Barbara. Ni se mogel ločiti od »lastne zgodovine«, ki ga je očitno zaposlovala vse do konca in prek katere se je nekoč na Blagovni sploh začel ukvarjati z »domovinsko zgodovino«. Leta 1864, dve leti pred smrtjo je sestavil t. i. modro knjigo gospodstva Blagovna, v kateri je na podlagi izvirnih dokumentov od 16. stoletja dalje obdelal celotno posestno zgodovino gospodstva do zadnjega zemljišča,³³⁹ in isto leto ponovno napisal »zgodovino gradu in zdravilišča Dobrna«,³⁴⁰ neke vrste dopolnitev prve, nastale samo nekaj let prej.³⁴¹ Korenine njegove matere so na Dobrni segale vse do začetka 17. stoletja, po njenem očetu, tj. po »valvasorjevski« strani, pa do Gadollovega tja priženjenega deda Avguština barona Dienersperga.

Gadollova trditev, da je nagnjenje do »domovinske zgodovine« podedoval po rodbini Valvasor,³⁴² je utemeljena vsaj z enim primerom. Njegov stric, materin brat Franc Ksaver baron Dienersperg (1773–1846), je v tridesetih letih na podlagi razpoložljivih virov iz dobrnskega graščinskega arhiva in literature sestavil genealoško-biografski oris Dienerspergove rodbine. Deloma so ga pri raziskovanju vodili tudi praktični nameni, saj se je v istem času potegoval za naziv c. kr. komornika, za kar je moral dvorni pisarni predložiti dokazljivo genealogijo,³⁴³ toda v ospredju je bilo vendarle zanimanje za lasten izvor in »slavo« prednikov. Tako je dal v istem času obnoviti zbirko rodbinskih portretov, med katerimi je bila danes edina znana upodobitev njegove prababice, Valvasorjeve hčerke Regine Konstancije.³⁴⁴ Za Franca Ksaverja je poleg tega znano, da je sodeloval z graškim Joanneumom kot darovalec starih novcev.³⁴⁵ Zanesljivo dovolj, da lahko prepoznamo podobnost med zanimanji strica in nečaka. Franc Gadolla je dobro vedel, da zanimanja za preteklost ni nasledil po svojem očetu, ki je bil sodeč po vsem, kar o njem vemo, predvsem naravoslovec, z zgodovino pa se je ukvarjal le posredno kot numizmatik. Če pa je Franc samo bežno poznal zanimanja strica Dienersperga, ga je »sled« vodila naravnost do Valvasorja.

Tem bolj zato preseneča, kaj vse je Francu vitezu Gadolla ostalo prikrito, čeprav sta bili družini Dienersperg in Gadolla vseskozi povezani in sta ne nazadnje prebivali blizu druga druge. A zdi se, kot da stric Franc Ksaver baron Dienersperg in nečak Gadolla ne bi nikoli natančneje spregovorila o svojih sorodnih interesih za rodbinsko in lokalno zgodovino. Dienersperg, ki je leta 1835 za potomce napisal omenjeni genealoško-biografski oris, svojega rokopisa zanesljivo ni nikdar pokazal nečaku, najverjetneje zaradi občutljivih osebnoizpovednih mest, a lahko bi ga vseeno seznanil z marsičim, povezanim z zgodovino Dienerspergov. In četudi je Dienerspergov sin Janez Nepomuk leta 1852 posodil rokopis graškemu zgodovinarju Tanglu, je Gadolla kot po čudežu prezrl prav Tanglovo razpravo o preteklosti Dobrne, ki v uvodu omenja izposojeni rokopis njegovega strica. Franc Gadolla tako v svojem sestavku o genealogiji Dienerspergov (1855) ne omenja nekaterih ključnih stvari, ki jih vsebuje Dienerspergov rokopis. Tudi on sicer pravi, da so Dienerspergi prišli v 16. stoletju iz verskih razlogov »iz Nemskega rajha« in da je bil neki Diener leta 1580 stiški opat, rodbinsko zgodovino pa, drugače kot stric, začenja šele s prednikom s konca 16. stoletja, o katerem je pisal Valvasor.³⁴⁶ Pozneje, leta 1861, ni vedel povedati nič bistveno novega, le razlog priselitve, versko preganjanje, je tokrat citiral po Schmutzu, natančneje povzel Valvasorja in izrazil metodični dvom o točnosti Schmutzove navedbe s pripombo: »Jaz se držim le listin«. Podvomil je tudi o avtentičnosti portreta nekega viteza Dienerja, menda z letnico 1385; ta naj bi se nekoč nahajal v graščini Ponikva, v lasti Dienerspergov. Po spominu je navedel še portret stiškega opata Dienerja iz leta 1580, ki je z drugimi upodobitvami Dienerspergov svojčas visel na Dobrnici.³⁴⁷

Stric Franc Ksaver baron Dienersperg je moral biti res silno molčeč, da v pogovorih s Francem ni omenil sorodstvene zveze z Valvasorjem, ki ga je vendar sam dobro poznal kot prednika in po lastnih besedah tudi kot avtorja »znamenite« *Slave voj-*

338 Prav tam, fol. 22.

339 Prav tam, Hss. 908.

340 Prav tam, Hss. 800.

341 Prav tam, Hss. 240.

342 Prav tam, Hss. 655, fol. 6.

343 Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 44–45.

344 Prav tam, str. 44.

345 R. Mell, Prähistorische Sammlung, str. 272.

346 StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 911, fol. 3'–4. – Stric Franc Ksaver baron Dienersperg je pri rodbinski zgodovini samovoljno segel precej globlje v preteklost, vse do zmage Rudolfa Habsburškega nad Otokarjem leta 1278 (Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 22–23).

347 StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 917, fol. 1–1'. – O portretu neobstoječega opata Dienersperga (ne Dienerja), popolnem ali delnem ponaredu Franca Ksaverja barona Dienersperga, gl. Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 44. – Podatek, da je »svojčas« visel z drugimi portreti na Dobrnici, potrjuje že znano o njem. Gadolla ga tam ni mogel videti pred letom 1814, ko je njegov stric Franc Ksaver postal dedič po umrlem očetu in bil zakupnik Dobrnice. Bolj verjetno se je portret znašel na Dobrnici šele po letu 1822, ko je Dienersperg graščino kupil, ali pa sploh šele potem, ko je dal leta 1832 ali malo zatem obnoviti napise na rodbinskih portretih.

vodine Kranjske.³⁴⁸ »Kranjskega Livija«, kot ga je sam poimenoval, je tem bolj vneto častil Franc Gadolla,³⁴⁹ toda od svojega strica ni dobil bistvenega podatka, da je Valvasor njun skupni neposredni prednik. Gadolla več kot očitno tudi ni imel dostopa do Dienerspergevega rodbinskega arhiva na Dobrni. Ko bi namreč smel videti »dobrnske skrite zaklade«, bi slejkoprej naletel na rodovnik iz zadnje četrtine 18. stoletja, iz katerega natančno izhaja genealoška povezava med njegovo materjo in kranjskim polihistorjem.³⁵⁰ Pri tem je vredno omeniti še nekaj. Tudi ko bi Gadolla poznal Tanglovo razpravo o Dobrni, iz nje ne bi mogel izvedeti, da so bili dobrnski Dienerspergi Valvasorjevi neposredni potomci. Ta podatek v rokopisu Franca Ksaverja barona Dienersperga je namreč Tangl prezrl ali pa se mu preprosto ni zdel dovolj pomemben za omembo v razpravi o Dobrni. Koliko »varovalk« torej, da Franc Gadolla ni mogel priti do spoznanja, ki bi ga nesporno nadvse osrečevalo in v njem samo še utrjevalo prepričanje, da po svojih nagnjenjih res pripada Valvasorjevemu rodu.

Med kranjskim polihistorjem in njegovim poldrugo stoletje mlajšim prapravnukom je zaznati še eno vez. Tudi Gadolla je namreč močno pritegovala etimologija. Izvor toponimov srečamo že v njegovem najzgodnejšem znanem sestavku o lastnih gospostvih,³⁵¹ ukvarjanje z izvorom toponimov in hidronimov pa je dobro dokumentirano zlasti v zadnjih letih, ko se je posvečal topografiji. V »Seznamu gradov, graščin in dvorcev celjskega okrožja«,³⁵² ki najverjetneje ni nastal pred letom 1862, je v zadnji rubriki za vsako topografsko enoto navedel slovensko ime in njen pomen. Spis se vsekakor opira na gradivo, ki je zašlo med Gadollovo prejeta korespondenco, na enem od skupno desetih listov pa je letnica 1861.³⁵³ Slovenska imena je Gadolla deloma pisal v gajici (npr. *Ogična, Tešova*) in deloma v bohoričici oziroma po nemškem pravopisu, a za razliko od ostalega besedila v humanistiki (npr. *Shinberg, Podwescha*). To je sicer počel vseskozi, ko je šlo za slovenske toponime, in teh je v njegovih delih nič koliko.

Gadollove »etimološke vaje« naj ponazori nekaj primerov:

Wurzeneck – *Berdče* – von *Berdo*, kleiner Berg-höhe

Sannek – *Žanek* – Ek der Sann

Mötling – von *Metlika*, Beifuß

Schloß Burgstall – *Pograd* – vielleicht unter Schloß, weil oberhalb die alte Veste Ligoj

Wollje – von *Vol*, Ochs

Letusch – woher?

Wolskabach – vielleicht von *Volka*, Knoppfern?

Ort Podwin – von *pod* unten und *win* Ursprung einer Quelle

Že takrat, najpozneje pa leta 1865, se je dal Franc Gadolla podučiti šentjurskemu župniku Davorinu Trstenjaku, ki mu je v prilogi k pismu z dne 16. junija 1865 poslal na štirih listih razlago etimologije krajevnih imen po celotnem celjskem okrožju. Trstenjak je vsekakor mislil na razlago pomena toponimov, ko se je Gadolla v istem pismu ponudil, da mu bo pregledal »filološki del«, preden bo »svoje delo dal v tisk«. ³⁵⁴ Zadnje se, kot vemo, ni zgodilo, najverjetneje samo zato, ker so Gadolla pošle življenjske moči in je deset mesecev zatem zatisnil oči.

Neizogibno smo prišli do vprašanja, kakšen je bil sicer odnos Franca viteza Gadolle do slovenščine, njegove slovenske okolice in njene prebujajoče se narodne zavesti. Ni dvoma, da je bil vzgojen nemško, tako glede jezika in kulture, kot tudi mišljenja in nazorov. Majhen namig na to je najti v dnevnih zapiskih nadvojvode Janeza iz leta 1811, da se je v družbi z njegovimi starši zakoncema Gadolla in drugimi znašel med samimi Nemci (*lauter Deutsche*).³⁵⁵ Franc se je ob nemški materinščini (oče Gradčan, mati baronica, vzgojitelj nemški pesnik Fellingner, nato vzgojiteljica Dunajčanka) naučil slovensko še v otroštvu in je pridobljeno jezikovno znanje s pridom uporabljal vse življenje. Vse svoje žive dni razen dunajskih študijskih let in zadnjih graških je ne nazadnje ostajal na Slovenskem, na širšem celjskem območju. Da slovensko ni znal pisati, ker mu ni bilo treba, in da se ni poglobljal v nastajajočo »novoslovenščino«, je umevno samo po sebi. Verjetno se je najintenzivneje srečeval s knjižnim jezikom in njegovo novo pisavo prek Orožnove *Celske kronike* (1854), ki jo citira v celi vrsti svojih spisov. Slovenščina v njegovih besedilih sicer ni zastopana drugače kot v slovenskih imenih, a tu v zelo izdatni meri. Prilagodil se je tudi spremembam, ki jih je sredi 19. stoletja prinesla uvedba gajice, in je vedno skušal pisati tako, kot je bilo v danem času in okoliščinah pravilno. Vselej mu sicer ni uspelo, še posebej, če je pisal po spominu. Tako je priimek Ignaca Orožna vsakič zapisal kot *Oroschen*,³⁵⁶ njegovo *Celsko kroniko* pa je enkrat citiral kot *Celsca Kronica*,³⁵⁷ drugič kot *Celska Kronika*³⁵⁸ ipd. Pri

³⁴⁸ Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 22.

³⁴⁹ »Johann Weichard, den crainischen Livius« (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 568, fol. 3').

³⁵⁰ StLA, A. Dienersperg, K 1, H 1, Dienersperg : Familien Acten.

³⁵¹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 803, npr. fol. 8.

³⁵² Prav tam, Hss. 909.

³⁵³ Prav tam, Hss. 919, s. p.

³⁵⁴ Prav tam, Trstenjakovo pismo, 16. 6. 1865.

³⁵⁵ Schlossar, *Erzherzog Johanns*, str. 82.

³⁵⁶ Npr. StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240. fol. 6'; 929, fol. 5'.

³⁵⁷ Prav tam, Hss. 240. fol. 6'.

³⁵⁸ Prav tam, Hss. 684, fol. 1.

povzemanju Orožnovih slovenskih stvarnih imen se mu je sploh rada prikradla nemška velika začetnica,³⁵⁹ tako kot ni vedno pravilno zapisal slovenskih besed, ki jih je poznal (samo) iz govorenega jezika (npr. *verbo* namesto *v(e)rba*).³⁶⁰

O tem, kako je gledal na prebujajo Slovencev, ni v njegovem opusu nikakršnega namiga, lahko pa sledimo razvoju, kako je v nemščini imenoval slovenščino in Slovence in, kot smo pravkar videli, kako je zapisoval slovenske besede. Tudi tu je šel Gadolla v korak s časom, kot so mu bile nasploh izzivi (tehnične) izboljšave in novosti. Ko se je namreč po letu 1849 uradno uveljavil pojem »slovenisch« namesto odtlej zaznamovanega, prej nevtralnega »windisch«, ga je sčasoma sprejel tudi on, tako kot se je priučil zmagoviti gajici.

Tako v svoji prvi obravnavi Blagovne (1836) etimologijo toponima Blagovna razlaga s »slovansko besedo« (*von dem slavischen Worte*) blago (*Wlago, ein Gut*).³⁶¹ Leta 1854 imenuje slovenski jezik po starem »windisch«,³⁶² a končno je Slovence v pismu Gadolli še leto pozneje celo Ignac Orožen imenoval »die Windischer«. ³⁶³ Je torej nenavadno, da je Gadolla pri obravnavi srednjeveške in zgodnjeno-veške zgodovine pisal o Vendih, ne o Slovencih? V tabelaričnem seznamu gradov iz prve polovice šestdesetih let ima med vprašanji v zvezi s kmečkim uporom 1515 formulacijo: »bei der Bauern Revolution wegen dem 'Stara Pravda' der Wenden«. ³⁶⁴ Tudi v kritiki dela »Ansichten aus der Steiermark«, napisani leta 1859, govori o očarljivi Teharčanki kot o »eine reizende Wendin in Tüchern«, ³⁶⁵ toda tak etnonim je bržčas našel v navedenem delu. Ni znano, da bi kdaj uporabil samostalnika »Windische« in »Slowenen«, ki se jima je bilo glede na obravnavane tematike zlahka mogoče izogniti, tudi nenamerno. V svojem zadnjem obdobju je Gadolla povsem prešel na uradno nemško rabo imena slovenščine in ima v delih z začetka 60. let le še pojem »slovenisch«. Tako imenuje jezik v tabelaričnem prikazu gradov, graščin in dvorcev (*heißt auf slovenisch*)³⁶⁶ in v svojem najobsežnejšem topografskem delu o celjskem okrožju (*auf slovenisch*).³⁶⁷ V prispevkih za zgodovino in topografijo Celja pa obžaluje, da je Orožnova *Celska kronika* napisana v slovenščini (*in slovenischer Sprache*) in zato »malo dostopna« (*und daher wenig zugänglich*).³⁶⁸

Franc vitez Gadolla je sklenil svojo življenjsko pot v času, ko so bile nacionalne napetosti v monarhiji še daleč od vrelišča, čeprav že pregrete. Tako se mu ni bilo treba jasno opredeljevati ne za ne proti, drugače kot pozneje njegovim sodobnikom. Gadollov petnajst let mlajši bratranec Janez (Johann) Nepomuk vitez Resingen (1812–1885), ki je vse življenje ostal na Celjskem, nekaj časa tudi kot župan na Dobrni, je bil denimo nazadnje trden Nемеc in član »napredne« stranke, v nekrologu pa so mu zapisali, da je užival spoštovanje tudi pri »naših današnjih narodnih nasprotnikih«, kar naj bi dokazovalo dejstvo, da so ga leta 1862 v celjskem kmečkem okraju izvolili za deželnega poslanca.³⁶⁹

Gadolli politika očitno ni bila blizu, tako kot ga, razen v povezavi z zgodovino, ni zanimala vojaška sfera. Josip Vošnjak, ki ga je v revolucionarnem letu 1848 kot štirinajstletnik videl na Turnu kot gostoljubnega drobnega možička, ne da bi ga kdaj ugledal v zaupani mu vlogi poveljnika šoštanske narodne garde,³⁷⁰ je v svojem skromnem opisu pravzaprav zadel bistvo vitezovega značaja in osebnosti. Javne zadeve ga, drugače kot njegovega očeta, več kot očitno niso pritegovale in celo iz državne službe je izstopil, brž ko je bilo mogoče, čeravno za ceno kariere in materialne preskrbljenosti. Zato pa mu je zelo veliko pomenil napredek v tehniki in znanosti, najsi je šlo za naravoslovje ali humanistiko. Dobro se je znašel v tehničnih izboljšavah in prezidavah svojih gradov, v uvajanju majhnih »luksuznih naprav«, v svojem »fizikalnem kabinetu« in še posebej pri zgodovinsko-topografskem delu. Praktičen, a hkrati nepraktičen, sanjač in na drugi strani velik racionalist.

Kot izrazit empirist je zaupal le izvornim, dokumentom, pri čemer je pomenljiva njegova misel zapisana nedolgo pred smrtjo: »*Prvi del Zgodovine Blagovne, Anderburga, Rifnika, Šentjurja in Slivnice obsega čas od njihovega nastanka do tam, od koder lahko z izvornimi listinami (gl. regeste) prikažem resničnost povedanega, in to sem tudi storil. Drugi del je bil prijeten, ker je napisano mogoče dokazati, prvi del pa je zgolj izpisovanje iz Schmutza, Stadla, Wildensteina, Kindermanna itd. Če so lagali oni, potem lažem tudi jaz, jamčim ničesar.*«³⁷¹ Zdi se, kot da ostareli vitez do konca namenoma ne bi ločil med zmoto in lažjo. Tudi o Valvasorjevi zgodbi o Hemi Krški je denimo leta 1859 zapisal: »*Ce je ta podatek [iz Warteringerjeve Kurze Geschichte der Steiermark] resničen, se vsa Valvasorjeva pripoved sesuje v nič in v laž (in eine Lüge).*«³⁷²

359 Npr. prav tam, Hss. 282, fol. 11', 12'.

360 Prav tam, Hss. 909, fol. 2.

361 Prav tam, Hss. 803, fol. 8.

362 V kratkem sestavku o ljudskih pripovedkah: »in windischen reimt sich dieses Lied« (prav tam, Hss. 727, fol. 2).

363 Prav tam, Hss. 919, pismo Ignaca Orožna, 21. 1. 1855.

364 Prav tam, Hss. 909, vprašanje 6.

365 Prav tam, Hss. 264, fol. 3'.

366 Prav tam, Hss. 909, vprašanje 8.

367 Prav tam, Hss. 915.

368 Prav tam, Hss. 684, fol. 1.

369 *Deutsche Wacht* X, Nr. 25, 26. 3. 1885, str. 6. – Prim. Golec, »Der Hudič ist hier zu Hause«, str. 58.

370 Vošnjak, *Spomini*, str. 29–30.

371 StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 916, fol. 41'.

372 Prav tam, Hss. 795, fol. 4.

Naravoslovna racionalnost in ukvarjanje z eksperimenti – vse to je spoznaval od najrosnejših let v očetovem domu na Blagovni – se izrazito odraža tudi v Gadollovem zgodovinopisnem in topografskem pisanju, najsi gre za poljudno ali za strokovno, z viri in literaturo podprto pisanje. Franc vitez Gadolla verjame temu, kar lahko razbere iz virov prve roke, ali kot pravi sam, iz »originalnih listin«. Pravzaprav je strog sodnik, ki ga nikakor ne zadovoljujejo domneve in domišljija. Tudi v ljudskih pripovedkah in etimoloških razlagah išče zgodovinska dejstva. Kot zgodovinar je šibek v konceptualnem oziru, kjer daje absolutno prednost kronologiji in rad povezuje različne tematike. Prav tako nagel je v presojanju, kdaj in s kom se je vredno spuščati v kritiko in polemiko. Pač v skladu s svojim značajem, da hoče povedati čimveč in da bo vedno opozoril na neresnico, pa najsi bo njen avtor kdorkoli – srednjeveški kronist, zgodnjenovoveški zgodovinopisec, sodoben literat ali publicist. Ker je eksakten človek z naravoslovnimi izkušnjami, je kot zgodovinar najboljši v krajevnozgodovinskih prikazih, ki temeljijo na izvornih dokumentih. Dragocen je tudi kot »sodobni zgodovinar«, ko po spominu sicer precej skopo pripoveduje o ljudeh, krajih, hišah, rudnikih ali dogodkih. Predvsem pa se je s svojo vztrajnostjo dobro obrusil kot topograf in domoznanec. Smisel svojega raziskovalnega dela je slednjič našel prav na tem področju, z namero strniti svoje celotno védenje v zaokrožen prikaz nekdanjega celjskega okrožja. A tiska »Slave okrožja Celje« ta Valvasorjev prapravnuk ni dočakal.

Usoda Gadollove zapuščine in vprašanje, ali je njegov duh ostal živ v potomcih

Potem ko je vitez Gadolla 20. aprila 1866 po dolgi in težki bolezni zatisnil oči in so čez slab mesec opravili inventuro in cenitev njegove zapuščine, daje zapisnik o tem dejanju vtis, kot bi šlo za premoženje kakšnega filistrskega meščana. Vtis je gotovo zmoten, saj si ni mogoče predstavljati, da v pokojnikovi zapuščini ne bi bilo nobene knjige in nikjer sledu o fizikalnem kabinetu, omenjenem še leto pred njegovo smrtjo v pismu iz Celja. Popis predmetov v stanovanju na Neuthorgasse 217/1 deluje kot kakšno komajda malo boljše meščansko stanovanje. Inventurni komisarji niso našli nobene gotovine, le nekaj malega nakita in srebrnine, obleko in stanovanjsko opremo, vse skupaj vredno pičlih 552 goldinarjev in 17 krajcarjev. Domala vse svoje imetje, 29.000 goldinarjev, je Gadolla dve do tri leta prej naložil v posojila pri treh zasebnikih, ki so mu za posojene vsote jamčili s hipotekami. Ob navedbi, da pripada 150 goldinarjev vreden klavir Gadollovi najstarejši hčerki Josefine kot darilo njene stare matere, se naravnost vsiljuje vprašanje, zakaj ni nikjer nobene zaznambe o tem, komu gre knjižnica,

komu zbirke in »znanstveni aparati«. ³⁷³ Bilo je sicer pričakovati, da niso imeli nobene cene rokopisi in korespondenca, ki jih zato v zapisniku niso niti omenjali, vse drugo pa, kot da bi izpuhtelo. Pokojni namreč razen poročne pogodbe ni zapustil oporoke, ³⁷⁴ zato moramo skoraj izključiti možnost, da bi bila njegova intelektualna zapuščina izločena iz zapuščinske mase kot volilo otrokom ali komu drugemu. Ni se mogoče znebiti vtisa, da se je zgodilo nekaj podobnega kot z Valvasorjevo zapuščino. A polihistorjeva zapuščinska inventarja iz leta 1694 navajata vsaj nekaj listin in knjig, če že sicer dajeta občutek, da kranjski polihistor ni imel ob smrti pri sebi nobenih zapiskov in gradiva ter celo nobenega izvoda *Slave vojvodine Kranjske*. ³⁷⁵

Edino oporo predstavlja za zdaj navedba v vodniku po Štajerskem deželnem arhivu, po kateri so rokopisi Franca viteza Gadolle prišli v arhiv leta 1866 kot njegova zapuščina. ³⁷⁶ Ker je kar nekaj rokopisov potrjeno priromalo tja iz Historičnega društva, je podatek le deloma točen, pojasnjuje pa vsaj, kako so v arhivu pristali preostali rokopisi, očitno najprej izročeni tedanjemu arhivu pri Joanneumu, saj je samostojen deželni arhiv nastal šele dve leti zatem (1868). A kje je bilo leta 1866, ko so popisovali Gadollovo zapuščino vse drugo – zapiski, fizikalni kabinet, knjižnica?

Tudi vse, kar je o očetovi zapuščini pozneje izpričal sin Klemens, je lahko le v neznatno oporo pri ugotavljanju, kam je šla Gadollova »izgubljena zapuščina«. Pričakovali bi, da je za naravoslovje navdušeni gimnazijec Klemens podedoval kabinet, vendar v spominih o tem molči. Možnost, da bi se preostala zapuščina Franca Gadolle še dolgo ohranila nedotaknjena ali vsaj po večini na enem mestu, bi bila sicer zelo realna. Resda se je njegova vdova znotraj Gradca nekajkrat preselila, toda živela je še celih 46 let, do 10. aprila 1912. ³⁷⁷ Pri tem ne gre prezreti, da je imela Gadollova družina od očetove smrti vse do leta 1883 skrbnika, Frančevega sorodnika Wilhelma Gadollo, uradnika pri glavni mestni in vojni blagajni. ³⁷⁸

³⁷³ StLA, Bezirksgericht Graz I, D 117/1867, No. 3, 18. 5. 1866.

³⁷⁴ Prav tam, No. 1, Todfalls-Anzeige, 30. 4. 1866.

³⁷⁵ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 344–349.

³⁷⁶ Posch, *Gesamtinventar*, str. 31.

³⁷⁷ DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–Münzgraben, Sterbefälle 1912, No. 51.

³⁷⁸ StLA, Bezirksgericht Graz I, D 117/1867, No. 1, Todfalls-Anzeige, 30. 4. 1866. – Skrbnik je umrl 1. aprila 1883, vdova Kajetana pa je sočasno prodala nekaj let prej kupljeno hišo na Maigasse 13, kjer je dotlej stanovala (Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde Gotha, Inv. Nr. 29767, s. p., 1883); prim. tudi Raschke, *Josef Ritter von Gadolla*, str. 30, 34.

*Družinska slika Gadollovih, nastala leta 1867 ali 1868 (last Mirjam Gadolla, Dunaj).
Od leve proti desni: Josefina (1846–1889), Klemens (1847–1919), mati Kajetana,
roj. baronica Adelstein (1826–1912), Kajetan (1855–1899), Johanna (1857–1918),
Elise (1861–1923) in Franz (1849–1928).*

Poleg tega se je tudi sin Franz (1849–1928)³⁷⁹ zanimal za preteklost in imel kot graški mestni uradnik, nazadnje direktor magistratne pisarne, velike zasluge za ureditev mestnega arhiva.³⁸⁰ Morda je hranil del očetovih stvari prav Franz, ko pa je 6. februarja 1928 kot zadnji med brati in sestrami preminil, se ni v sorodstvu našel nihče, ki bi jih prevzel. Franz je bil namreč ob smrti vdovec, njegova edinka pa že dolgo pokojna.³⁸¹ Končno bi lahko to in ono posedoval Klemens (1847–1919), ki se je po upokojitvi spet naselil v Gradcu in nekaj časa prebival v isti hiši z materjo.³⁸² Kot ni iz-

ključeno, da je bilo ob smrti obeh bratov v letih po 1. svetovni vojni za kakršno koli »reševanje« morebitne preostale Gadollove zapuščine že zdavnaj prepozno. Morda je Frančeva 40-letna vdova Kajetana, mati šestih mladoletnih otrok, starih od 5 do 20 let, že leta 1866 poskrbela za temeljito čistko moževih zapisov in so kot zapuščina prišli v arhiv samo bolj ali manj zaključeni sestavki, vse drugo pa je pristalo na smetišču. Leto dni po njegovi smrti je namreč vdovina družina živela že na novem naslovu na drugem bregu Mure v manj ugledni četrti Gries.³⁸³ Ko torej spodnještajerski domoznanec Franc vitez Gadolla ne bi še za življenja vestno in sproti poskrbel za ustrezno hrambo svojih rokopisov in najbrž pred smrtjo tudi za volilo arhivu, bi njegov celotni opus zlahka izpuhtel, vse današnje vedenje o Gadolli pa bi bilo omejeno na slejkoprej skope uradne dokumente o njegovi lastnini, kratkotrajni uradniški službi in genealoških podatkih.

Delo Franca viteza Gadolle priča o dveh njegovih neizmernih navezanostih: na svojo ožjo domovino Spodnjo Štajersko in na neutrudno iskanje znanstvene resnice. Nemalo enega ali drugega je zaznati tudi pri nekaterih njegovih pokojnih in še živečih potomcih. Odločitev dveh hčerk za učiteljski poklic je bilo v danih okoliščinah najboljša, kar sta si lahko izbrali dve zvedavi dvajsetletnici, Johanna in

³⁷⁹ Gadollove otroke bomo v nadaljevanju imenovali z nemškimi imeni, deloma v skrajšani obliki, kot so jih uporabljali sami.

³⁸⁰ Marauschek, Das Stadtarchiv Graz, str. 213. – Avtor članka o mestnem arhivu G. Marauschek je v pismu Egonu Ehrlichu 5. avgusta 1998 (kopija v arhivu avtorja) posredoval naslednje ugotovitve o Francu Gadolli ml.: V občinsko službo je stopil leta 1883, bil tri leta pozneje redno nastavljen, pred upokojitvijo pa je v letih 1919/20 izpričan kot »Kanzleidirektor«. Gadollove personalne mape v mestnem arhivu ni (STAG, Personalamt), ker v času njegovega delovanja takšne evidence še niso vodili. Upokojeni dr. Marauschek mi spomladi 2011 ni mogel dati drugih informacij o dejavnosti Franza Gadolle kot mestnega uradnika.

³⁸¹ O smrti Franza Gadolle in njegove edinke Emilie (1883–1906): DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–Herz Jesu, Sterbefälle 1928, pag. 263; Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel*, str. 413.

³⁸² Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde Gotha, Inv. Nr. 29767, s. p. 1891, 1893.

³⁸³ *Adreß- und Geschäfts-Handbuch 1867*, str. 96.

Elise, ki sta si v učiteljskih vrstah našli tudi moža in tako ostali zvesti poklicu. Najstarejša hči Josefine je ostala neomožena in je kot »c. kr. dama« graške ženske plemiške ustanove (*k. k. Stiftsdame*) umrla še mlada, stara 43 let. Od sinov se ni nobeden podal na študij, kar bi si v domačem Gradcu glede na družinski proračun najbrž še lahko privoščil. Šli so po poklicni poti svojega deda generalmajorja Adelsteina in številnih sorodnikov iz rodbine Dienersperg, iz katere je izšla njihova babica Barbara – Babette Gadolla. Vsi trije so se namreč znašli v kadetnici, najprej najstarejši Klemens, neposredno po očetovi smrti in proti materini volji. Slednjič sta do zgodnje upokojitve, oba že pri 44-ih, ostala aktivna častnika sinova Klemens in Kajetan, medtem ko je Franz zapustil vojsko še kot kadet in postal uradnik.³⁸⁴ Zdi se, da je očetova nagnjenja do dokumentiranja preteklosti in ohranjanja njenih ostalin v največji meri podedoval prav ta sin. Kot mestni uradnik, nazadnje direktor magistratne pisarne, je Franz (1849–1928) še v 19. stoletju, kot rečeno, veliko storil za ureditev graškega mestnega arhiva, nato pa v soavtorstvu objavil še danes uporaben prvi vodnik po graških ulicah in uličnih imenih (1912).³⁸⁵ Njegov starejši brat Klemens (1847–1919), ki je že na Turnu z veseljem pomagal očetu pri naravoslovnih poskusih in je kot gimnazijec v Gradcu prebival prosti čas v laboratorijih raznih profesorjev,³⁸⁶ se po odhodu v aktivno vojaško službo, sredi 6. letnika gimnazije, najbrž nekaj časa ni ukvarjal z znanostjo. V zvezi s tem vsaj ni najti nobene opore v njegovih dnevniško zasnovanih spominskih zapisih na prvih petdeset let življenja, v katerih sicer izraža občudovanje nad močvirskimi pticami ob avstrijsko-ruski meji (1884) in parkom s tropskim rastlinjem pri gradu Miramar v tržaškem zalivu (1890). Njegov suhi dokumentarni pripovedni slog precej spominja na očetovega, posebno vrednost pa mu dajejo drobni življenjski podatki. V svojem bistvu je Klemens od malih nog vendarle vseskozi ostal naravoslovec. V graškem svetu naravoslovnih znanosti si je ustvaril ime kot lepidopterolog, poznavalec in raziskovalec metuljev. Nad temi se je navduševal še doma na Spodnjem Štajerskem,³⁸⁷ kot gimnazijec v Gradcu pa je bil že njihov navdušen zbiralec. Poznejšega dolgoletnega vodjo oddelka za zoologijo in botaniko v Joanneumu dr. Adolfa Meixnerja (1883–1962) je konec 19. stoletja

podučil o sestavi zbirke in na številnih skupnih ekskurzijah o zbirateljskih tehnikah. Upokojeni ritmojster vitez Gadolla je imel od leta 1903 do 1914 v muzejski sekciji tudi vrsto predavanj o svojem ožjem strokovnem področju. Gadollovo obsežno zbirko je prevzel njegov najstarejši sin Klemens (1892–1920), po poklicu pravnik, ki je vneta nadaljeval z delom, a je umrl nenadne smrti že slabo leto za očetom. Slednjič je zbirka iz rok novega lastnika z židovskim priimkom prišla kot del njegove zbirke v Joanneum (1941).³⁸⁸ Na istem področju se je sicer udeleževal tudi Klemensov brat Franz vitez Gadolla,³⁸⁹ ki pa se je, kot je bilo že povedano, prisolil drugje.

Razen pri Klemensu, ki v spominih nostalgичno govori o otroških in mladostnih letih na Turnu, je navezanost na rodno Spodnjo Štajersko mogoče posredno zaznati še pri njegovih sorojencih Josefini, Kajetanu in brščas tudi pri najmlajši Elise. Josefine (1846–1889) je umrla za sladkorno boleznijo v zdravilišču Dobrna, nekoč v lasti njenih prednikov baronov Dienerspergov in je kot zadnja iz Dienerspergovega rodu na Dobrni tudi pokopana.³⁹⁰ Kajetan (1855–1899) se je pet let zatem (1894), med službovanjem v Celju, v dobrnski župnijski cerkvi oženil.³⁹¹ Elise, por. Mayer (1861–1923), stara ob selitvi s Turna v Gradec vsega nekaj mesecev, pa je zadnja Valvasorjeva potomka, ki se je na slovenskih tleh rodila in umrla, čeprav je tu preživela le zadnjo tretjino svojega življenja, v sicer pretežno nemškem mariborskem predmestnem okolju. Največji del življenja je v Mariboru prebival tudi Elisin sin, železniški uradnik Karl Mayer (1890–1941), vojni invalid, ki je od srede dvajsetih let živel po umobolnicah in postal po nemški okupaciji Jugoslavije žrtev nacistične evtanazije v zavodu Hartheim pri Linzu. Karl Mayer je bil sploh zadnji na Slovenskem živeči potomec Janeza Vajkarda Valvasorja, v smrt pa so ga odpeljali natanko tristo let po polihistorjevem rojstvu. Skoraj vse, kar vemo o tem nemško govorečem »mariborskem originalu«, je nastalo v ljubljanski umobolnici. Če je kaj podedoval po svojem dedu Francu vitezu Gadolli, je bila to vsekakor ljubezen do pisane besede. V psihiatrični bolnišnici v Ljubljani je namreč preživljal obdobja, ko je neutrudno pisal in mu je nenehno primanjkovalo papirja in črnila.³⁹²

³⁸⁴ Natančneje o Gadollovih otrocih gl. v: Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo, 3. del (v tisku); o sinovih častnikih: Golec, Vojaška in častniška, str. 227–228.

³⁸⁵ Arbeiter – Gadolla, *Die Straßen*. – Prim. Marauschek, Das Stadtarchiv Graz, str. 213.

³⁸⁶ Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde Gotha, Inv. Nr. 29767, fol. 2.

³⁸⁷ Gl. zgoraj njegov lasten opis otroštva na Turnu (op. 142). – Po Klemensovih besedah (1910) je leta 1858, star torej enajst let, našel v okolici Celja dve medtem na Štajerskem skoraj izginuli vrsti metuljev (Meixner, Bericht, str. 400).

³⁸⁸ Meixner, 60 Jahre, str. 25–26; prim. J. Gepp – E. Hable – P. Köck, *Faunisten der Steiermark*, str. 36.

³⁸⁹ Meixner, Bericht, str. 418–419.

³⁹⁰ NŠAM, Matične knjige, Dobrna, M 1863–1892, fol. 171. – Po Klemensovih spominskih pričevanjih je Josefine pokopal dekan Gajšek, ki so ga Gadolli poznali še iz svojega turnskega obdobja in je bil z njimi v stikih vse od svojih študentskih let (Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde Gotha, Inv. Nr. 29767).

³⁹¹ NŠAM, Matične knjige, Dobrna, P 1856–1900, fol. 135.

³⁹² Golec, »Der Hudič ist hier zu Hause«, str. 72–92.

Mayerjevemu stricu Klemensu vitezu Gadolli, prav tako naklonjenemu pisani besedi, gre še ena zasluga, ki je Gadollovo potomstvo povezovala z njegovo rodno Spodnjo Štajersko. Poročil se je s Poljakinjo iz Galicije in imel zelo pozitiven odnos do slovanskih jezikov. Ta je nekajkrat potrjen pri njegovem sinu Josefu (1897–1945), človeku, ki je Gadollovo rodbinsko ime v zadnjem času spet dvignil iz anonimnosti. »Rešitelj Gothe« podpolkovnik Gadolla, ki mu je vojaško sodišče lastne armade 5. aprila 1945 v Weimarju izreklo smrtno obsodbo, ker je hotel Gotho brez boja izročiti Američanom, velja danes za človekoljuba in nasprotnika nacizma.³⁹³ Obvladal je tudi hrvaško, se poročil z Ljubljankom iz mešanega zakona in v svoji družini vsekoli spodbujal dvojezičnost. Njegova v Avstraliji umrla edinka Ingeborg – Inge Smith (1926–1999) je tako kot zadnja potomka kranjskega polihistorja še znala slovensko. Na svet je prišla v Strašu tik ob današnji avstrijsko-slovenski meji 64 let po preselitvi družine njenega pradedca s Turna pri Škalah v Gradec in bila že druga v Avstriji rojena generacija Gadoll. Znanje slovenščine je pri Gadollah ugasnilo z njeno smrtjo, torej 137 let po slovesu od Spodnje Štajerske.³⁹⁴

Medtem ko je več kot verjetno, da je njen oče, avstrijski in nato nemški aktivni častnik Josef Gadolla, med obema svetovnjima vojnama kdaj obiskal gradove svojih prednikov na Spodnjem Štajerskem, lahko le domnevamo, da jih je kot zadnji od Gadoll videl Josefov mlajši brat Johann-Hans (1907–1991), med 2. svetovno vojno dejaven pri tehnični službi, med drugim tudi v Savinjski dolini.³⁹⁵ Konec 20. stoletja je prišel na sled svojih spodnještajerskih prednikov na Dunaju živeči upokojeni polkovnik Egon Ehrlich (1931, Gradec), pravnuk Franca Gadolle oziroma vnuk njegove hčerke Johanne, por. Ehrlich. Čeprav v ožji družini zaradi zgodnjih smrti babice (1918) in očeta (1934) ni bil deležen rodbinskega izročila, ga je lastno zanimanje privedlo do odkritja pradedovega opusa v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Polkovnik Ehrlich se je namreč posvetil raziskovanju usode sorodnika, očetovega bratranca Josefa Gadolle, »rešitelja Gothe«, in obeležiti spomina nanj. Ehrlichova objava Gadollovega rodovnika na medmrežju je pisca teh vrstic v začetku leta 2007 sploh privedla do Egona Ehrliche kot prvega živečega potomca kranjskega polihistorja. Ehrlich je poznal svoje prednike le za štiri generacije, do vključno matere Franca viteza Gadolle Barbare, roj. baronice Diernersperg, dotlej pa ni nikoli slišal za Valvasorja. Po njegovi zaslugi je za sorodstveno povezavo s kranjskim polihistorjem v

zelo kratkem času izvedelo celotno Gadollovo sorodstvo.

Zdi se, kot bi prav v Egonu Ehrlichu, šestkrat pravnuku kranjskega polihistorja, zopet vzplamtela potreba po dokumentiranju svojega in preživelih časov. Še več, poleg njegovega starega strica Klemensa Gadolle (1847–1919) je Ehrlich edini Valvasorjev potomec, za katerega vemo, da »uteleša« dve polihistorjevi ljubezni: do častniške službe in do dokumentarnega pisanja, vendar sta oba potomca dala v poklicni karieri prednost prvi. Nadvse zanimiva je ugotovitev, koliko skupnega ima Egon Ehrlich s svojim pradedom Francem vitezom Gadollo, sicer izrazitim nevojakom. Polkovnik Ehrlich je po upokojitvi (1996) sestavljal vrsto rokopisnih zaključenih besedil o članih svoje rodbine, raznih spominskih zapisov, knjižnih ocen in komentarjev, ki so se po večini prav tako znašli le v arhivu. Sam namreč ne uporablja ne računalnika ne pisalnega stroja, kar ga pri pisanju sicer ne ovira. Poleg tega da je dopisnik avstrijske vojaške revije »Truppen-dienst«, je objavil dve krajši monografiji o Josefu Gadolli (1999, 2000) in eno v soavtorstvu (2003).³⁹⁶ Njegov pripovedni slog, struktura besedil in mestoma odločen polemični ton že kar osupljivo spominjajo na pradedovega, četudi se polkovnik Ehrlich z opusom Franca Gadolle ni nikoli ukvarjal niti natančneje seznanil, predvsem zato, ker so Gadolli v gotici pisani rokopisi zaradi posebnosti rokopisa težko berljivi. Gadollo in Ehrliche povezujeta poleg neposredne genealoške vezi vsaj še zanimanje za slovenščino ter vztrajnost priti stvarom do dna in svoje ugotovitve, četudi delne, vedno dokumentirati. Raziskovalni duh je prisoten tudi v Ehrlichovem edinem vnuku. Na Salzburškem odrastli Rudolf Riedlsperger (1982) se je po študiju političnih ved v Salzburgu preusmeril v naravoslovje, najprej je na Aljaski tri leta preučeval vplive klimatskih sprememb na velike živali, zdaj pa živi in dela na Labradorju.³⁹⁷

Medtem ko je Valvasor povezal deda in vnuka, dva člana pred skoraj pol stoletja (1964) razpadle družine, je »rešitelj Gothe« Josef Gadolla »kriv« za znanstvo Egona Ehrliche z daljnim sorodnikom in nekdanjim someščanom dr. Herwigom Brandstetterjem (1929). Konec prejšnjega stoletja sta se seznanila ob skupnih prizadevanjih za obeležitev spomina na »rešitelja Gothe« v rodnem Gradcu. Šele v začetku leta 2010 sta polkovnik Ehrlich in pravnik dr. Brandstetter izvedela, da sta pravzaprav sorodnika in da izvirata iz Valvasorjevega pravnuka Avguština barona Diernersperga (1742–1814), »pra-očeta« vseh danes živečih polihistorjevih potomcev.

³⁹³ Obširno o tem: Ehrlich, *Josef Ritter von Gadolla* (2000), str. 30–43; Raschke, *Josef Ritter von Gadolla*, str. 9–13, 91–135.

³⁹⁴ Golec, »Der Hudič ist hier zu Hause,« str. 94.

³⁹⁵ Prav tam, str. 93.

³⁹⁶ Ehrlich, *Josef Ritter von Gadolla* (1999, 2000); Ehrlich – Raschke, *Erinnerungen*.

³⁹⁷ Heimweh nach Alaska, *Kronenzeitung* (Salzburg), 3. 4. 2010, str. 20–21; informator Egon Ehrlich, 20. 6. 2011.

Gadollov pravnik polkovnik Egon Ehrlich z Dunaja pred vhodom v graščino Turn pri Škalah, na mostu svojega pradedu iz leta 1849 (foto: B. Golec, marec 2010).

Herwig Brandstetter je za nameček sin dr. Bruna Brandstetterja (1893–1994), ki se je poleg stoletje starejšega Franca viteza Gadolle doslej edini intenzivno ukvarjal z domoznanstvom in ki smo ga na začetku pričujočega prispevka prav zato postavili ob bok »malemu štajerskemu Valvasorju« 19. stoletja.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

AS 455, Zbirka likovnih del: št. 62.

DAG – Diözesanarchiv Graz-Seckau:

Altmatriken:

Graz–Hl. Blut: Taufbuch 1755–1761, Trauungsbuch 1782–1791.

Matriken-Zweitschriften:

Graz–Herz Jesu: Sterbefälle 1928.

Graz–Hl. Blut: Sterbefälle 1866.

Graz–St. Andrä: Trauungen 1843.

DAW – Diözesanarchiv Wien:

Matrikenarchiv, Matriken-Zweitschriften:

St. Stephan in Wien: Trauungsprotokoll 1844, 1845.

Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde
Gotha:

Inv. Nr. 29767.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor:

Matične knjige:

Celje–sv. Danijel: R 1784–1794, Ind P 1694–1845, M 1784–1807, M 1851–1862, M 1862–1878.

Dobrna: P 1856–1900, M 1863–1892.

Šentjur pri Celju: R 1785–1805, R 1806–1836, P 1785–1835, M 1785–1836, M 1837–1864.

Škale: R 1838–1860, R 1861–1888.

Šmartno v Velenju, M 1833–1894.

Zapisniki duš:

0016 Celje–sv. Danijel: K30, K39, K 56.

Zbirke:

Zapuščine duhovnikov: Orožen Ignacij, šk. 1

Okrajno sodišče v Celju, Zemljiška knjiga:

k. o. Celje, gl. knj. 108–154.

ÖStA, AVAFHKA – Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien:

Adelsakten: Johann Gadolla 1784.

Röm.-kath. Pfarramt Hitzendorf:

Geburtenbuch, Band VI.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz:

A. Dienersperg: K 1.

Bezirksgericht Graz I: D 117/1867.

Handschriften, Gruppe 2: Hss. 240, 263–266, 281, 282, 289, 562, 564, 565, 568, 576, 644, 655, 656, 658, 667, 671, 678, 684, 686, 688, 690, 696, 699, 704, 709, 711, 727, 728, 735, 736, 741, 742, 761, 771, 787, 788, 795, 800, 802, 803, 908–919, 929, 1385.

Leopold Bude Sammlung: No. 5747.

Steiermärkische Landtafel, LT II: Hauptbuch 3, 4, 6; 7. Kaufsquatern; Urkundenbuch Tom. 197, 206; Urkundensammlung 1862.

UBG – Universitätsbibliothek Graz:

Handschriften: Ms. 58–1.

Universalmuseum Joanneum, Abteilung Archäologie & Münzkabinett:

Jahresakten: K 1861–62, K 1864.

ZAC – Zgodovinski arhiv Celje:

ZAC/0005, Okrožni urad Celje: šk. 72.

ZAC/0495, Krajevno sodišče gosposčine Blagovna: šk. 2.

ZAC/0845, I. gimnazija v Celju: šk. 1, 7.

ŽU Šentjur pri Celju (= Župnijski urad Šentjur pri Celju):

Dr. Herbert Kartin, Župnija Šentjur pri Celju (tipkopis 1956).

ČASOPISNI VIRI

Cillier Zeitung: II, Nr. 56–75 (31. 5. – 5. 8. 1877).

Deutsche Wacht (Celje): X, Nr. 25 (26. 3. 1885).

Kronenzeitung (Salzburg): 3. 4. 2010.

ELEKTRONSKI VIR

<http://de.wikipedia.org/wiki/Ritterakademie>
(Google, 27. 6. 2011).

LITERATURA

Adressbuch der Landeshauptstadt Graz und Geschäfts-Handbuch für Steiermark. Graz : A. Leykam's Erben, 1862.

Adreß und Geschäfts-Handbuch der Landeshauptstadt Graz. Graz : Leykam's Erben, 1867.

Arbeiter, Thomas Christian – Gadolla, Franz Ritter von: *Die Straßen, Gassen und Plätze der Landeshauptstadt Graz mit Begründung der Benennung nebst diesbezüglichen Angaben über Lebenslauf der Namensgeber bzw. historischen Angaben darüber*. Graz, 1912.

Barle, Janko: *Ipavci. Prilog k zgodovini slovenske pesmi* (»Ponatisk iz Doma in sveta«). Ljubljana, 1909.

Brandstetter, Bruno: *Burgen und Schlösser meiner Vorfahren in mütterlicher Linie und deren Verwandten in Steiermark, Kärnten und Krain. Chronik einer Grossfamilie* (Manuskript). Graz, 1988.

Cvelfar, Bojan: *Knjiga gostov Zdravilišča Rogaska Slatina 1823–1850* (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje. Pričevanja arhivskih dokumentov 1). Celje : Zgodovinski arhiv, 2002.

Cvelfar, Bojan: *Latinska šola (1808–1848)*. V: Grdina, Igor (ur.): *200 let I. gimnazije v Celju. Monografija. 1808/09–2008/09*. Celje : I. gimnazija, 2010, str. 7–29.

Ehrlich, Egon: *Josef Ritter von Gadolla. Retter von Gotha 1945*. 1. Auflage. Wien : Petzenkirchen, 1999.

Ehrlich, Egon: *Josef Ritter von Gadolla. Ein österreichisches Offiziersleben in der k. u. k. Armee, im Bundesheer und der Wehrmacht*. 2. verbesserte und erweiterte Auflage. Wien : Bundesministerium für Landesverteidigung, 2000.

Ehrlich, Egon – Raschke, Helga: *Erinnerungen an Josef Ritter von Gadolla*. Wien : Bundesministerium für Landesverteidigung, 2003.

Fournier, Gernot: Die »Grazer Zeitung« als Quelle. *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs* 35/36 (1986), str. 167–175.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 2. Band. F–J*. Schloss Senftenegg : Selbstverlag, 1970.

Gepp, Johannes – Hable, Erich – Köck, Peter: *Faunisten der Steiermark 1265–2000*. Graz : Verlag Österreichischer Naturschutzbund Landesgruppe Steiermark, Institut für Naturschutz und Landschaftsökologie Graz, 1999.

Golec, Boris: Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846). *Zgodovina za vse XVIII* (2011), št. 2, str. 80–91.

Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 3–4, str. 303–364.

Golec, Boris: Poti in stranpoti Valvasorjevih potomcev z velenjskega gradu. Kdaj arhivski viri (ne) lažejo? *Arhivi* 34 (2011), str. 497–524.

Golec, Boris: Trpljenje »celjskega Wertherja«, to svetne skrbi njegovega sina in uvod v zaton njegovega rodu. Spomini dveh Valvasorjevih potomcev baronov Dienersperg s Celjskega. *Zgodovina za vse XVIII* (2011), str. 15–67.

- Golec, Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni – 1. del. *Zgodovinski časopis* 62 (2008), št. 3–4, str. 351–383; 2. del. *Zgodovinski časopis* 65 (2011), str. 292–373; 3. del izide v *Zgodovinskem časopisu* 66 (2012).
- Golec, Boris: Vojaška in častniška komponenta pri potomcih polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) do danes. Zgodba neke razvejane slovensko-avstrijske plemiške rodbine. V: Mihelič, Darja (ur.) – Bizjak, Matjaž (ur.): *Vojaki iz slovenskega prostora na tujih tleh v preteklosti*. Ljubljana : Založba ZRC, zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011, str. 205–242.
- Grdina, Igor: *Ipavci. Zgodovina slovenske meščanske dinastije*. Ljubljana : Založba ZRC (ZRC SAZU), 2001.
- Grdina, Igor: *Šentjur. Šentjur v času, čas v Šentjurju*. Šentjur : Krajevna skupnost, 2002.
- Gubo, Andras: *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*. Graz : U. Mosers, 1909.
- Gugitz, Gustav: Fellingner (Ps. Gustav) Johann Nepomuk. V: *Neue deutsche Biographie. Fünfter Band. Falck – Fyner*. Berlin : Duncker & Humblot, 1961, str. 73–74.
- Ilwof, Franz: Die Einfälle der Osmanen in die Steiermark. *Mittheilungen des Historischen Vereins für Steiermark* X (1861), str. 207–264.
- Janisch, Josef Andr.: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen. I.–III. Band*. Graz : Leykam-Josefthal, 1878–1885.
- Joanneum. *Zwanzigster Jahrsbericht. 1831*. Gratz, 1831.
- Janša-Zorn, Olga: *Historično društvo za Kranjsko*. Ljubljana : Modrijan, 1996.
- Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* XXIV (1943), str. 1–61.
- K. k. Hof- Thums und Staatsschematismus des österreichischen Kaiserthums. 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845. Wien : K. k. Hof- und Staats-Aerarial-Druckerei.
- Kartin, J.(ože): *Pomen Ipavcev in Šentjurja za slovensko kulturno zgodovino. Spomenica izdana ob 200-letnici Ipavčevega doma v Šentjurju pri Celju, poleti 1960*. Ljubljana, 1960 (tipkopis).
- Košir, Matevž: Prostožidarstvo v habsburški monarhiji v 18. stoletju ter prostozidarski loži »Združena srca« v Mariboru in »Dobrodelnost in stanovitnost« v Ljubljani. *Kronika* 46 (1998), str. 41–65.
- Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga. Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976.
- Kuret, Niko: *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848. Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). Prvi del. 1. snopič* (Gradivo za narodopisje Slovencev 3). Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede, 1985.
- Mal, Josip: Breckerfeld Franc Anton, geslo v: *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga. Abraham-Lužar*. Ljubljana : Zadruga gospodarska banka, 1925–1932, str. 57.
- Marauschek, Gerhard: Das Stadtarchiv Graz, seine Aufgaben und Bestände. *Mitteilungen des steiermärkischen Landesarchivs* 44/45 (1995), str. 213–224.
- Marktanner-Turneretscher, Gottlieb: Die zoologische, botanische und phytopaläontologische Abteilung. V: Mell, Anton (ur.): *Das steiermärkische Landesmuseum Joanneum und seine Sammlungen. Mit Zustimmung des steiermärkischen Landes-Ausschusses*. Graz : Ulrich Mosers Buchhandlung, 1911, str. 239–265.
- Meixner, Adolf: Bericht der entomologischen Sektion über ihre Tätigkeit im Jahre 1910. *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark* 47 (1911), str. 394–424.
- Meixner, Adolf: 60 Jahre Fachgruppe für Entomologie des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark. *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark* 93 (1963), str. 23–39.
- Mell, Anton: Orts- und Personenverzeichnis. V: Mell, Anton (ur.): *Das steiermärkische Landesmuseum Joanneum und seine Sammlungen. Mit Zustimmung des steiermärkischen Landes-Ausschusses*. Graz : Ulrich Mosers Buchhandlung, 1911, str. 497–518.
- Mell, Richard: Prähistorische Sammlung, Münzen- und Antiken-Kabinett. V: Mell, Anton (ur.): *Das steiermärkische Landesmuseum Joanneum und seine Sammlungen. Mit Zustimmung des steiermärkischen Landes-Ausschusses*. Graz : Ulrich Mosers Buchhandlung, 1911, str. 267–306.
- Mittheilungen des Historischen Vereins für Steiermark* I (1850) – XVII (1867).
- Neunteufl, Walter: Dr. Bruno Brandstetter – 100 Jahre! *Blätter für Heimatkunde* 67 (1993), str. 134–135.
- Orožen, Ignac. *Celska kronika*. V Celi [Celje] : Julius Jeretin, 1854.
- Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Neukirchen mit den Pfarren St. Leonhard in Neukirchen, St. Bartholomä in Hobeneck, Maria Himmelfahrt in Doberna, St. Peter und Paul in Weitenstein, St. Martin in Rosenthale, St. Joseph in Sternstein, St. Judok am Kozjak und U. L. Frau in Kirchstätten* (Das Bisthum und die Diözese Lavant, Theil 8). Marburg : Selbstverlag, 1893.

- Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Schallthal mit den Seelsorgestationen St. Georgen in Skalis, St. Martin bei Schalleck, St. Johann am Weinberge, St. Egid bei Schwarzenstein, St. Pankraz in Ober=Ponikl, St. Michael bei Schönstein, St. Peter in Zavodnje und St. Andrä in Weißwasser* (Das Bisthum und die Diözese Lavant, Theil 5). Graz : Selbstverlag, 1884.
- Orožen, Janko: *Doneseč k zgodovini Dobrne*. V: *Celjski zbornik 1960*. Celje : Svet za kulturo okraja Celje, 1960, str. 280–291.
- Orožen, Janko: *Posestna in gradbena zgodovina Celja*. Celje : Ljudski odbor občine Celje, 1957.
- Orožen, Janko: *Zgodovina Celja in okolice*. I. del. *Od začetka do leta 1848*. Celje : Kulturna skupnost 1971.
- Pertl, Eman: *Ipavci kot zdravniki*. V: Liška, Janko – Žagar, Marjan (ur.): *Ob odkritju spomenikov skladateljem Ipavcem*. Šentjur pri Celju : Sklad za postavitev spomenikov skladateljem Ipavcem, 1972, str. 23–32.
- Pichler, Friedrich: *Repertorium der steierischen Münzkunde*. I. Band. *Die keltischen und consularen Münzen der Steiermark*. Mit einer Einleitung über die Pflege der Numismatik im Lande. Graz : Akademische Druck u. Verlagsanstalt 1974 (izdaja izvirnika 1865).
- Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije*. Razširjeni ponatis. Maribor : Pisarna kn. šk. ordinariata, 1916.
- Posch, Fritz (izd.): *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives* (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Band 1). Graz : Steiermärkisches Landesarchiv, 1959.
- Raschke, Helga: *Josef Ritter von Gadolla und die letzten Kriegstage in Gotha*. 1. Auflage. Gotha : Kurt Raschke, 2007.
- Robitsch, M.(atthias): *Geschichte des Protestantismus in der Steiermark*. Gratz : Franz Wiefßner, 1859.
- Schematismus des Herzogtums Steyermark auf das Jahr 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843*. Grätz : Andreas Leykam.
- Schematismus für Steyermark und Kaernten auf das Jahr 1823; 1826*. Grätz : Andreas Leykam.
- Schillinger, Christa: *Die Familie Gadolla*. V: Ehrlich, Egon: *Josef Ritter von Gadolla. Ein österreichisches Offiziersleben in der k. u. k. Armee, im Bundesheer und der Wehrmacht*. 2. verbesserte und erweiterte Auflage. Wien : Bundesministerium für Landesverteidigung, 2000, str. 1–7.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz : Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.
- Schlossar, Anton (ur.): *Erzherzog Johanns Tagebuchaufzeichnungen von seinem Aufenthalte im Kurorte Robitsch=Sauerbrunn und über seine Reisen in Untersteiermark aus den Jahren 1810, 1811 und 1812*. Graz : Leykam, 1912.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark*. I.–IV. Theil. Gratz : Verlag Kienreich, 1822–1823.
- Scholz, Birgit: *Johann Georg Fellingner*. V: *Literatur- und kulturgeschichtliches Handbuch der Steiermark im 19. Jahrhundert* online (http://lithes.uni-graz.at/handbuch/fellinger_johann_georg.html, dec. 2011).
- Schüler, Max Josef: *Der Landschaftliche Curort Neubaus bei Cilli in Untersteiermark*. Wien : W. Braumüller, 1862.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji*. Četrta knjiga. *Med Solčavskim in Kobanskim*. Ljubljana : Viharnik, 1993.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji*. Peta knjiga. *Med Kozjanskim in porečjem Save*. Ljubljana : Viharnik, 1993.
- Tangl, Karlmann: *Beiträge zur Geschichte der Herrschaft und des Badeortes Neuhaus*. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark III* (1852), str. 160–222.
- Umek, Ema: *Erbergi in dolski arhiv* (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi, zv. 5). Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1991.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana : Slovenska matica, 1982 (ponatis izdaje iz leta 1905).
- Witting, Joh. B.: *Steiermärkischer Adel*. Nürnberg 1919–1921. Ponatis v: *Die Wappen des Adels in Salzburg, Steiermark und Tirol* (1. Siebmacher's großes Wappenbuch, Band 28). Neustadt an der Aisch : Bauer & Raspe, 1979.
- Zahn, J.(osef) – Mell, Anton (izd.): *Kataloge des Steiermärkischen Landesarchives*. I. *Joanneumsarchiv*. 1. *Handschriften*. *Katalog der Handschriften*. Graz und Leipzig : Ulr. Moser's Buchhandlung, 1898.
- Žižek, Aleksander: *Upravni razvoj Celja v letih 1748–1850*. V: Počivavšek, Marija (gl. ur.): *Iz zgodovine Celja 1780–1848* (Odsevi preteklosti 1). Celje : Muzej novejšje zgodovine, 1996, str. 9–54.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Franz Ritter von Gadolla (1797-1866), der vergessene »kleine steirische Valvasor« und Nachkomme des Polyhistor

Nur zwei von den bis heute ca. 250 Nachkommen des Krainer Polyhistor Johann Weichard Freiherr von Valvasor (1641-1693), beide geboren in der Zeitspanne eines knappen Jahrhunderts, widmeten sich mit ganzem Herzen der Vergangenheitforschung und Heimatkunde. Das war außer dem Ururenkel des Polyhistor, dem untersteirischen Gutsbesitzer Franz Ritter von Gadolla (1797, Blagovna pri Šentjurju/Reifenstein bei St. Georgen – 1866, Graz), von dem in diesem Aufsatz die Rede ist, noch der Richter Dr. Bruno Brandstetter (1893-1994, Graz), der sich in der steirischen Landesgeschichte einen Namen gemacht hat. Dieser siebenfache Urenkel Valvasors aus einem anderen Familienzweig hat nämlich – im Unterschied zu Gadolla – seine Forschungsergebnisse auch veröffentlicht. Außer den gemeinsamen Interessen und ihrer Mitgliedschaft im Historischen Verein für Steiermark verbindet diese beiden entfernten Verwandten auch der Umstand, dass sie Valvasors Werk gut kannten, und die Tatsache, dass keinem der beiden ihre Verwandtschaftsbeziehungen zu dem krainischen Polyhistor bekannt waren. Während der jüngere Brandstetter seine genealogische Beziehung zur Familie Valvasor nicht einmal ahnte, kam Franz Ritter von Gadolla zu dem Schluss, dass seine Urgroßmutter vielleicht eine Enkelin Valvasors war, in Wirklichkeit handelte es sich bei ihr um dessen jüngste Tochter. Gadolla war zwar davon überzeugt, dass er die Liebe zur »vaterländischen Geschichte« von Valvasors Geschlecht geerbt hätte und ehrte den Polyhistor mit der Bezeichnung »der krainische Livius«.

Als Heimatkundler und -forscher ist Gadolla im slowenischen Raum völlig vergessen, weil er seine Werke – trotz Vorhaben – nie veröffentlichte, seine Handschriften blieben im Steiermärkischen Landesarchiv in Graz liegen. Er erforschte das weitere Umland von Celje/Cilli, insbesondere befasste er sich mit Schlössern, Genealogien und Topographien, wobei sein neulich entdecktes umfangreiches Handschriftenopus noch heute als brauchbare lokalgeschichtliche Quelle genutzt werden kann. Ritter von Gadolla kann nicht nur wegen seiner Abstammung, sondern vor allem wegen seiner Forschungsinteressen, -themen und -vorhaben mit Recht als der »kleine (unter)steirische Valvasor« des 19. Jahrhunderts bezeichnet werden.

Die Kindheit verbrachte er auf Schloss Blagovna/Reifenstein bei Celje/Cilli, von welchem aus sein 1784 geadelter Vater Johann Ritter von Gadolla (1757-1832), ein Kaufmannssohn aus Graz, seine zwei vereinigten Grundherrschaften verwaltete. Franz war Johanns zweites und jüngstes Kind aus der Ehe mit Valvasors Ururenkelin Barbara - Babette, geborenen Baronin von Dienersperg (1772-1841), der Tochter des Besitzers der Herrschaft Dobrna/Neuhaus und des dortigen damals noch bescheidenen Thermalbades. Er wurde in ein Milieu hineingeboren, das für die Bildung eines jungen adeligen Gebildeten mehr als günstig war, war doch Vater Johann, Doktor der beiden Rechte, ein allseitig gebildeter Mann und eifriger Naturforscher aus Liebhaberei. In der Jugendzeit von Sohn Franz war bei der Familie Gadolla der steirisch-kärntnerische Dichter J. G. Fellingner als Erzieher angestellt, in den Jahren 1810-1812 hielt sich hier mehrmals Erzherzog Johann von Habsburg auf, der interessante Zeugnisse von Gadollas Elternhaus und dessen großem Geistesreichtum hinterließ. Im Hinblick auf die kostbare und große Bibliothek, die verschiedenen Sammlungen und Instrumente für wissenschaftliche Experimente nannte Franz Gadolla später Blagovna/Reifenstein mit Recht einen *Musensitz* und *Sitz der Wissenschaften*. Nach dem Gymnasialabschluss in Celje/Cilli beendete er sein Jurastudium an der *K. k. thesesianischen Ritterakademie* in Wien, dann wirkte er zehn Jahre lang (1821-1831) als Beamter beim Kreisamt Celje/Cilli, zeigte jedoch geringes Interesse für die Beamtenstelle. Nach seines Vaters Tod (1832) erbte er nicht den ihm im ersten Testament zugedachten Anteil (zwei Drittel), sondern musste das hinterlassene Vermögen mit seiner Mutter und der einzigen Schwester teilen, wurde zum Erben der väterlichen Bibliothek und der Waffen-, Geistes- und Münzsammlungen. Nach Mutters Tod (1841) heirateten sowohl Franz als auch seine Schwester Wilhelmine nacheinander, beide bereits 47 Jahre alt, und teilten sich den Erlös aus den verkauften und stark verschuldeten Grundherrschaften (1844). Franz führte im selben Jahr die fast drei Jahrzehnte jüngere Kajetana Baronin von Adelstein (1826-1912) in Wien zum Altar. Sie war Tochter eines Generalmajors, eines angeheirateten Verwandten und Landsmanns Godallas. In den Jahren 1844-1845 kauften die Eheleute das Schloss Turn pri Saleku/Thurn bei Schalleck mit zwei dazugehörigen Grundherrschaften und ließen sich hier für anderhalb Jahrzehnte häuslich nieder. In dieser Landidylle, die jedoch ziemlich abgelegen war, und wo alle ihre sechs Kinder zur Welt kamen, schuf Franz den Großteil seines heimatkundlichen Opus. Als die Investition in den Grundbesitz nach der Grundentlastung immer unsicherer wurde, verkauften die Gadollas Schloss Thurn samt Restbesitz

und übersiedelten im Jahr 1862 nach Graz, wo Franz vier Jahre später in seinem 69. Lebensjahr an der Tuberkulose starb.

Es liegt auf der Hand, dass sich Franz Ritter von Gadolla – anders als sein Vater – nicht von öffentlichen Angelegenheiten angezogen fühlte und sein Amt im Staatsdienst so bald wie möglich aufgab, wenn auch um den Preis seiner Karriere und materiellen Sicherheit. Dafür maß er dem Fortschritt von Technik und Wissenschaft sehr große Bedeutung zu, ganz gleich, ob in der Naturwissenschaft oder der Humanistik. Sein großes Geschick manifestierte sich in technischen Verbesserungen und Umbauten seiner Schlösser, sein Können kam auch bei der Einführung von kleinen »Luxusanlagen«, in seinem »physikalischen Kabinett«, insbesondere aber in seinem historisch-topographischen Werk zum Ausdruck. Er war von praktischer und zugleich unpraktischer Natur, ein Träumer, andererseits ein großer Rationalist, vor allem aber ein fleißiger und beharrlicher wahrheits-suchender Mensch.

In seiner Thurner Periode widmete er sich mit Leib und Seele der »vaterlandischen Geschichte«, wurde 1854 Mitglied des Historischen Vereins für Steiermark und zwar als *Korrespondent für das Sannthal und dessen Umgebung*. Das Vereinsarchiv in Graz belieferte er unermüdlich mit seinen Schriften, ohne bei strengen Rezensenten auf ein besonders günstiges Echo zu stoßen, dennoch war er bereit, sich belehren zu lassen und ihre Richtlinien zu beachten. Er reifte heran als Wissenschaftler und am Ende seines Lebens zeigte er einen deutlichen Fortschritt, doch im Vergleich zu seinem Urururgroßvater J. W. Valvasor konnte er seine Zeit nicht so rationell einteilen. An dieser fehlte es ihm einfach am Ende, als er seine lang-jährigen Pläne umsetzen wollte. So blieb seine Geschichte der Stadt Celje/Cilli ein Vorhaben, der Drucklegung am nächsten war höchstwahrscheinlich seine beinahe 500 Seiten umfassende bereits abgeschlossene *Topografie des Cillier Kreises* in sieben systematisch geordneten Handschriftenbänden. Gadollas umfangreiches topographisches heimatkundliches Werk hätte, wäre es herausgegeben worden, für den weiteren Cillier Raum noch heute eine ähnliche Bedeutung wie das von Schmutz und Janisch für die Steiermark. Da er seine Ergebnisse in Fachzeitschriften nicht veröffentlichte, wurde ihm bereits von Zeitgenossen keine entsprechende Aufmerksamkeit zuteil, und so blieb sein Opus bis heute unbemerkt und ungenutzt.

Gadollas Aufsätze, die er dem Historischen Verein schickte, und sein Nachlass (zum Teil auch nicht abgeschlossene Schriften und Notizen) bilden eine Sammlung von 56 Handschriften (abgesehen von der zu einem Manuskript zusammengefassten

Korrespondenz), die in der Handschriften-sammlung des Steiermärkischen Landesarchivs aufbewahrt werden. Dabei überrascht die Angabe, dass es sich um ca. 3.300 Textseiten handelt. Die Aufsätze lassen sich sechs Themenkreisen zuordnen: 1) Genealogien und Familiengeschichten von Adligen, 2) die Grafen von Cilli, 3) historisch-topographische Darstellungen von Schlössern des Cillier Kreises, 4) historisch-topographische Darstellung der Stadt Celje/Cilli, 5) historisch-topographische Darstellung der Kirche im Cillier Kreis und 6) topographische, naturwissenschaftliche, geographische und montanistische Darstellung des Cillier Kreises.

In Gadollas historiographischen und topographischen Werken, sowohl populärwissenschaftlichen als auch wissenschaftlichen Charakters, kommt die naturwissenschaftliche Rationalität und Experimentierfreude zum Ausdruck – all das konnte er von frühester Kindheit an bei seinem Vater abschauen. Jede Behauptung versuchte er durch Quellen aus erster Hand oder, wie er schrieb, aus »Originalurkunden« zu verifizieren. Er war ein strenger Richter, der sich auf keinen Fall mit Vermutungen und Einbildungen zufrieden gab. Auch in Volkssagen und etymologischen Deutungen suchte er nach historischen Tatsachen. Als Historiker ließ er in konzeptueller Hinsicht zu wünschen übrig, gab er doch der Chronologie den absoluten Vorrang und neigte dazu, ziemlich unterschiedliche Themenkreise miteinander in Verbindung zu bringen. Ebenso bedenkenlos stürzte er sich, ob sinnvoll oder nicht, in Kritik und Polemik – entsprechend dem Leitsatz, so viel wie möglich aussagen und immer Unwahrheit anprangern, ganz gleich, von wem diese geäußert wurde, sei es von einem mittelalterlichen Chronisten, einem neuzeitlichen Geschichtsschreiber oder einem zeitgenössischen Literaten oder Publizisten. Da er ein exakter Mensch mit naturwissenschaftlicher Erfahrung war, schnitt er auch in seiner Rolle als Historiker in ortsgeschichtlichen auf Originalquellen beruhenden Darstellungen am besten ab. Kostbar sind seine Erinnerungsbilder, obwohl er ziemlich wortkarg über Menschen, Ortschaften, Häuser, Bergwerke oder Ereignisse berichtet. Vor allem hatte er seiner Beharrlichkeit zu verdanken, dass er als Topograph und Heimatkundler Fortschritte machte und schließlich in diesen Bereichen sein eigentliches wissenschaftliches Forschungsgebiet fand.

Das Werk Franz Ritters von Gadolla zeugt von seinen beiden tiefverwurzelten Lebensidealen: von seiner Bindung an die engere Heimat Untersteiermark und von seiner unermüdlichen Suche nach wissenschaftlicher Wahrheit. Nicht wenig von dem einen sowie dem anderen Charakterzug trifft man auch bei einigen seiner verstorbenen oder noch

lebenden Nachkommen an. So hat eben Gadollas Urenkel Oberst Egon Ehrlich (1931, Graz) aus Wien am Ende des 20. Jahrhunderts im steiermärkischen Landesarchiv das umfangreiche heimatkundliche Opus des Urgroßvaters wiederentdeckt.

Im vorliegenden Aufsatz wird dieses Opus nur in seinen Hauptzügen behandelt mit dem Ziel, das Fachpublikum darauf hinzuweisen, dass es noch immer als reiche Quelle für historische Daten benutzt werden kann.